

Púťové predmety v zbierkovom fonde Východoslovenského múzea v Košiciach

Klaudia Buganová

Východoslovenské múzeum, Košice

Vo fondoch dejín umenia Východoslovenského múzea v Košiciach (ďalej VslM) sú bohaté a druhovo rozmanité zbierky sakrálnych predmetov. Cieľom príspevku je upozorniť na predmety súvisiace s náboženskými púťami, ktoré VslM nadobudlo narastaním zbierkových fondov najmä v medzivojnovom období. Predmety pracovne delím na dve veľké skupiny. V prvej sú predmety s dominantnou symbolickou funkciou, používané výlučne pri púťach, druhá predstavuje zbierky, súvisiace s púťami. Vychádzam zo skúseností, získaných pri príprave výstavy *Poce i vi hrišnici* – pozvanie na púť v minulosti, inštalovanej v historickej budove VslM v roku 1999 a následne v úspešných reprízach v múzeách Stará Ľubovňa, Levoča a Čadca.

Púť je cesta, podniknutá za účelom návštevy posvätného miesta. Sprevádza ľudstvo od staroveku až po súčasnosť. Na Slovensku vznikali pútnické miesta od stredoveku. Väčšina sa sformovala v období baroka, v čase intenzívnej rekatolizácie.

Púťové symboly

Procesiové kríže, zástavy, prenosné sochy a obrazy

sú symbolickými predmetmi púťovej procesie, sprievodu skupiny ľudí, organizovaného na zvláštnu jednorazovú príležitosť, kde sa prísne dodržiavalo pohľadné, vekové i funkčné zloženie členov. Každá procesia sa riadila ustáleným poriadkom. Na jej čele sa vždy niesol kríž (lat. *crux*), objekt osobitnej úcty a súčasť inventára každého kostola. Bol ľahší, pre-

nosný, z dreva, s pripevneným malým telom Krista – *korpusom*. Jeho nosením bol poverený chlapec – *krížňan*, obyčajne 10–14 ročný. Na slávnostnú príležitosť býval ozdobený okrúhlym či oválnym venčekom z vetvičiek zimozeleňa, rozmarínu, kyticou lúčnych kvetov, či pestrofarebnými papierovými kvetmi a stuhami.

V zbierkových fondoch VslM sa zachoval procesiový drevený kríž z 18. storočia z gr.-kat. kostola v Kožuchovciach (inv. č. S 69), kde sa pôvodne prechovával voľne zasunutý do jednej z drevených kostolných lavíc. Ide o ozdobne vyrezávaný, 173 cm vysoký, maľovaný, jednoramenný tzv. datelinový kríž. Ukončenie ramien zobia trojlístky, plastické gombíky a rozety. Z jednej strany je namaľovaný Ukrižovaný a pod jeho nohami lebka s prekríženými hnátmi. Okolo hlavy má svätožiaru a monogram Krista IC XC. Na druhej strane je maľba s motívom Krstu Krista, umiestnená v trojlístkovej časti horného ramena. Zo štyroch uhlov, kde sa krížia ramená, vychádzajú štyri lúče. V hornej časti zvislého ramena je umiestnený titul – nápis v cyrilike ИИЦИ t. j. *Isus nazarejskij, car iudejskij*.

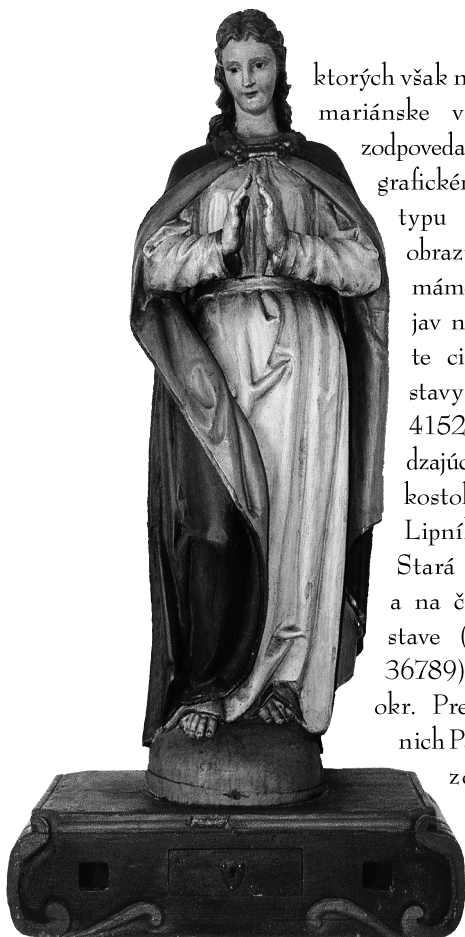
Ďalším klasickým symbolom procesie boli zástavy – *vexillum*, ktoré niesli mládenci *zastavači*, procesiovo – *parobci*. Na púť do sprievodu sa vybrali podľa miestneho úzu obyčajne 2–4 zástavy bielej alebo červenej farby. Procesie, prichádzajúce z bližšieho okolia pútnického miesta niesli aj viacero zástav. Na nich sa

objavovali najčastejšie motívy Panny Márie, Ježiša Krista, Božské srdce Ježišovo a Máriino, prípadne vyobrazenie patróna farnosti. Zhotovovali sa z lesklých látok – brokátu, saténu, alebo zo súkna, či hrubšieho plátna. Mali obdĺžnikový tvar, v dolnej časti okraj tvorili trojuholníkové cípy so strapcami, uviazanými na koncoch. Na hornom okraji bol otvor pre zasunutie vodorovnej drevenej tyče – žrdky. V strede zástav boli umiestnené dvojstranné obrazy, zväčša olejomalby oválneho alebo obdĺžnikového tvaru. Zástavy boli ozdobené aj výšivkami s prevahou lesklých zlatých či strieborných nití. Väčšie farnosti mali zástavy s vyšívanými textami nad svätým obrázkom, označujúcimi meno svätca, či svätice. Na hornú tyč bol pripavený kovový nadstavec, vložený do háčika na tyči. Drevené tyče, slúžiace ako držadlá boli dlhé až 2,5–3 metre a na ich hornú časť sa

umiestňoval kovový alebo plechový krížik. Aj tento zďaleka dobre viditeľný vrchol bol ozdobený venčekom alebo kyticousostuhami. Cirkevné zástavy, používané na púť nemuseli byť špeciálne vyhotovené na túto príležitosť. Na nie-

Procesiový kríž z Kožuchoviec, 18. storočie

Procesiová socha Panny Márie, 17. a 19. storočie

ktorých však nachádzame mariánske vyobrazenie, zodpovedajúce ikonografickému prototypu pútnického obrazu. V múzeu máme takýto výjav na fragmente cirkevnej zástavy (inv. č. H 41524), pochádzajúcej z gr.-kat. kostola v Malom Lipníku, okres Stará Ľubovňa a na červenej zástave (inv. č. H 36789) z Terne, okr. Prešov. Je na nich Panna Mária zodpovedajúca milostivému o b r a z u z Ľutiny (okr. Sa-

binov), ktorý predstavuje Assumptu – Máriu v okamihu jej nanebovzatie. Ľudový maliar aj na obrazoch zástav verne kopíroval detail ako Máriu do neba vynášajú štyria anjeli a rukami sa dotýkajú jej modrého plášťa.¹

Pompéznosť procesie zvyšovali prenosné sochy a obrazy. Prevládali sochy s mariologickou a christologickou tematikou. Na obrazoch bola znázorňovaná najčastejšie Panna Mária s Ježiškom, Immaculata a obľúbený bol aj motív svätej Anny s malou Máriou. Rozšírili sa najmä v 19. storočí a patrili k nevyhnutnej výbave každého kostola. Hrali dôležitú úlohu v náboženskom živote farského spoločenstva, pretože sa používali aj pri procesiách rôznych cirkevných sviatkov. Sochu alebo obraz umiestňovali na nosidlá, dve dlhé drevené tyče, vložené do štyroch otvorov na podložke pod sochou. Táto schránka obyčajne plnila aj funkciu pokladničky, preto mala na

prednej strane zásuvku so zámkom a otvorom na vhadzovanie mincí. V zbierkových fondoch múzea sú doteraz identifikované tri procesiové sochy. Prvá je polychrómovaná drevorezba Panna Mária modliaca (inv. č. S 301). Podľa odborného vyjadrenia má telo, vyrezané rezbárom koncom 17. storočia a hlavu novšieho dátá, z 19. storočia.

Ďalšia socha predstavuje Pannu Máriu (inv. č. S 184) a pochádza z rím.-kat. kostola v Toryse (okr. Sabinov). Je vysoká 91 cm, široká 30 cm a hlava, dolná a horná časť tela sú vyrezané z jedného kusa pravdepodobne lipového dreva, s rukami pohyblivými v kĺboch. Vyniká štíhlou pretiahnutou siluetou a jemnosťou tváre. Oblečená je do priliehavého živôtika z brokátu, bohato zdobeného čipkou. Zozadu je vyhlbená a rozmermi i celkovým charakterom napovedá, že ju nosili pri procesiách. Neobliekali ju do šiat celú, pretože má látkový živôtik tvarovaný do pásu a pekne riasenú sukňu vyrezanú z dreva, na ktorú obliekali aspoň látkový plášť.² Takýto druh obliekacej figuríny predstavuje charakteristický typ procesiových sošiek, ktoré sa začali v 18. storočí nosiť na slávnostné príležitosti – odpusty, púte, cirkevné ceremónie.

Plastika sv. Mikuláša (inv. č. H 44817) z roku 1878, pôvodom z Veľkej Frankovej, okr. Kežmarok, je charakteristickou ukážkou procesiovej sochy zo zamažurskej rím.-kat. farnosti. Na profilovanom podstavci obdĺžnikového pôdorysu je umiestnená plnplasticky rezaná polychrómovaná drevorezba svätého Mikuláša. Postava muža s mierne sklonenou hlavou, v ruke držiaca biskupskú palicu, odetá v kňazskom rúchu a pravou rukou žehnajúca má mnoho znakov zhodných so známym svätcom.

Ďalší, typický dvojstranný procesiový obraz múzeum eviduje pod inv. č. S 1170 a pochádza z Poľa-

noviec okr. Levoča. Je na ňom motív Metercie a sv. Jána Krstiteľa. Autorom olejomalieb z 18. storočia, vsadených do vyrezávanej rámovej architektúry, zakončenej na vrcholku dreveným krížikom, bol miestny insitný maliar.

Procesiovú sochu alebo obraz niesli mladé dievčatá vo veku 12–18 rokov. Obyčajne dve, tri až štyri štvorice dievčat – *obražarki*, *obrazne dziefky* niesli samotnú sochu/obraz a ďalšie štyri pridržovali stuhu. Tieto dievčatá nazývané aj družičky, sa starostlivo vyberali. Dostať úlohu nosičiek sochy znamenalo pre dievča a jeho rodinu veľkú česť. Na túto príležitosť si obliekali zvláštne oblečenie, biely ľudový odev, niekde doplnený poznávacím znamením – modrou stuhou, previazanou cez hrud'. Prenosnú sochu či zástavy pútnici neniesli v rukách po celý čas, ale ich na ceste medzi dvoma dedinami naložili na voz. Ak sa stretli dve procesie, obidve sa obradne pozdravili aj so sochami a to tak, že dievčatá urobili tri kroky dopredu a tri kroky dozadu. Socha alebo obraz bola ozdobená nielen kvetmi, ale často aj stuhami, ktorých farebnosť zodpovedala liturgickým farbám sviatku. Pri mariánskej púti dominovala modrá. V mnohých dedinách bolo zvykom prenosnú sošku obliecť do šiat a rôznymi spôsobmi zdobili aj jej drevený nadstavec. Obyčajne na vrchol pripevnili nazberanú fodru, z ktorej viseli dlhé modré stuhy a tieto za konce pridržovali družičky. Na mieste konania púte z procesií vytvorili sprievody, akúsi prehliadku sôch, obrazov, ikon a zástav.

Púťový tovar

Votívne dary

Osobitným prejavom ľudovej zbožnosti boli ďakovné predmety ofery (gr. *anatemata*, lat. *vota*, *ex voto*). Darovanie ofery kostolu v čase púti a procesií sa pokladalo za obetova-

nie Bohu a bolo vždy spojené s konkrétnou žiadosťou. Najpočetnejšie zastúpené sú votívne dary – napodobeniny, zvyčajne zmenšené kópie chorobou postihnutých častí tela (ruky, nohy, zuby, oči, tvár), vnútorných orgánov (pľúca, srdce). Ich darovanie malo spôsobiť výmenu chorých údov za zdravé. Známe sú aj zmenšeniny detských postáv – tieto obetovali ženy, ktoré sa chceli stať matkami, resp. neplodné. Medzi anatomickými miniatúrami je častý motív srdca, alebo kľačiacej postavy so srdcom v ruke. Nesymbolizuje len postihnutý orgán, ale je aj dokladom kresťanskej viery, vrúcnej lásky k Bohu. Obeta znázorňujúca obilné klasy mala zaistiť dobrú úrodu. Prosebné votívne dary majú aj podobu zvierat (kravy, kone, sliepky, teliatka, kuriatka), pretože obetovaním ich figúrok si ľudia chceli zabezpečiť hojnosť hospodárskych zvierat. Obetovali sa počas svätej omše v priebehu púte s úmyslom vyprosiť si zdravie pre znázornené časti tela, či ochranu rodinných príbytkov, úrody a pod. a ukladali sa k milostivému oltáru. Zvyčajne to bolo v jednotlivých pútnických kostoloch zorganizované tak, že pútnici najprv obišli oltár zozadu, niektorí aj kolenačky, dotkli sa ho a pobozkali relikvie. Na záver tejto zbožnej úcty a pokory položili do košov dary alebo do vyzložených pokladničiek peňažné príspevky.

Zaujímavým zvykom bola ofera dievčat za svoj vydaj. Keď mali vyvoleného mládenca, kúpili potajomky oferu v tvare kríža s gloriolou alebo srdca s venčekom. Voskové figúrky nosili niektoré v dlani okolo oltára a na miesto, kde sa odkladali ich položili tak, aby ich nikto nezbadať.³

Votívne dary sa vyrábali z rozličných materiálov – zlata, striebra, mosadze, ale aj z dreva, hlíny, kostí. Na výrobu votívnych darov používané drevené formy vyrábali kolári a rezbári. Nalieval sa do nich kov

alebo vosk a po stuhnutí sa z formy vybrali. Výrobou votívnych darov sa zaoberali kláštory a neskôr profesionálni remeselníci – zlatníci, cukrári, medovníkári a voskári. VslM má takmer dve desiatky voskárskech foriem, pochádzajúcich z dielne posledného košického medovníkára Eugena Leftera. Na dvojdielných formách z hruškového dreva (inv. č. N 413ab, N 416ab) sú motívy očí a ruky. Zvieraci podobu s hlbokým reliéfom býka má forma inv. č. N 6288ab, na voskárskej forme – sadrovom dvojdielnom kadlube inv. č. 421ab je ako motív použité prasiatko. Autorom tejto formy mohol byť samotný Lefter, pretože medovníkárski majstri kadluby hranolovitého tvaru zhotovovali sami. Ako remeselník musel byť zručný a pohotový pri modelácii rýchlo schnúcej sadrovej hmoty.⁴

Medzi skromnejšie, ale veľmi obľúbené ofery patrili sviece, oferované spolu s peniazmi pri týchto príležitostiach až do súčasnosti. Špeciálne boli tzv. *perlovo švičky*, zhotovené z knôtu, smoly a magických bylín s funkciou chrániť pred zlými a nečistými silami. Iným druhom boli sviečky zdobené papierovou kópiou milostivého obrazu. Zvláštnym typom bola vosková sviečka, ktorú zapalovali pri mŕtvom. Mohla sa tiež natiahnuť na zápästie a pútnici si ňou svietili na cestu. Všetky sa dali kúpiť priamo na púťach. Z drobných devocionálií sa kupovali modlitebné knižky, farebné ružence, domové požehnanie, pamätné obrázky i voskové figúrky pod skleneným príklepom.

Dotýkané obrazy, sochy

Dotýkaný obraz – *imago attacta* ako aj socha sú dotýkané milostivým obrazom a nadobúdajú rovnako posvätné znamenie a moc, ktorá z predmetu vyžaruje.⁵ Samotné dotýkanie sa pútnika so zasväteným obrazom je dôležitou udalosťou celej pútnickej slávnosti. Uskutočňuje sa hneď pri príchode do kostola a je spoje-

né s odriekaním modlitby, spojené s prosbou či sľubom. Po nich mal pútnik možnosť kúpiť si na púti dotýkaný obrázok, sošku a pod., ktoré boli oficiálne, liturgicky dotýkané a spravidla opatrené úradnou pečatou pravosti, významnou pre identifikáciu a datovanie. Voskovú pečať má drobná plasticky rezaná drevorezba Panny Márie s Ježiškom, ktorú múzeum eviduje pod inv. č. N 3874 – typický púťový tovar, pochádzajúci z rakúskeho pútnického centra Mariazell. Ide o plastiku, rezanú podľa jednej z troch predlôh mariazellskej Madony, v tomto prípade podľa starej sošky z lipového dreva, pochádzajúcej z roku 1300. Sú na nej typické atribúty – Ježiško drží v ruke jablko, zatiaľ čo matka mu podáva hrušku. Dotýkanie je potvrdené voskovou pečatou nalepenou na rube sošky. Nie je úplná, ale uprostred je dobre viditeľný reliéf Panny Márie a text v kruhopiase: S.I.M.P....Mariazell MARIA.

Inou bežnou podobou dotýkania, zaužívanou na púťach bolo, že pútnik si kúpený predmet k originálu priložil sám. Dotýkaným predmetom pripisovali pútnici divotvornú moc, pretože pri dotyku s originálom získavali časť jeho sacra. Odnášali ich domov do kultového kúta, či do výklenku na štítovej strane domu ako veľmi vzácne, obdarené nadprirodzenými vlastnosťami, lebo boli aspoň v krátkom dotyku s milostivou sochou alebo obrazom.

Na pútnické miesta sa nosili aj iné predmety, ktoré veriaci sami spontánne dotýkali s originálom. Sú to *constituentia sacra*, čiže nosiče sviatostného znamenia.⁶ Okrem svätých obrázkov to mohli byť škapuliare, ružence, medailóniky, rôzne osobné predmety. Cirkev túto paraliturgickú prax tolerovala a medzi ľuďmi bola neobyčajne rozšírená.

Aj pútnické palice

boli vyhľadávaným tovarom. Jedna z palíc VslM s inv. č. N 4383 je na prvý pohľad taká ako aj iné, rovná, na konci zúžená, dlhá 96 cm s priemerom 3 cm. No pri pohľade zblízka upúta jej bohatá dekorácia – kresťanské symboly a výjavy. Ďalšou zaujímavosťou sú na nej zobrazené motívy pútnických miest, ktoré výrobca osobne navštívil, spolu desať kostolov – ikonografických typov, rozčlenených do niekoľkých plôch a pásov zoradených v pozdĺžnom špirálovitom smere. Postupne zhora nadol sa dajú dešifrovať nápisy v maďarčine, nemčine a slovenčine. Jeden z nich je aj podpisom tvorcu, Pavla Mikuláša Nagyá z Máriabesenyő (Vašská župa) v Maďarsku. Palicu vyrezával v roku 1924–1926. Postupne, ako putoval z miesta na miesto, vyrýval do nej motív za motívom chronologicky a v postupnom rytme. Pravdepodobne si priamo na mieste urobil jednoduchý náčrt a preniesol ho na voľné miesto palice. Bol dobrým pozorovateľom a precíznym kopírovateľom predlôh. Vytvoril akýsi „cestovateľský denník“, z ktorého sa dá aj dnes prečítať, že postupne navštívil pútnické miesta Nitra, Budín (Budapešť), Wolfstahl (horné Rakúsko), Máriabesenyő (po slov. Bešeňovo, Vašská župa, Maďarsko), Mariazell (Rakúsko), Prahu, Mariánku, Viedeň a Višňové (okr. Žilina). V dolnej časti palice je nápis, ktorý v preklade znie: *Láska je silnejšia ako smrť*. Celá palica má svojrázny rukopis. Autor ním vyjadril svoju úctu k pútnickým miestam a originálnou výzdobou z nej urobil ojedinelý predmet mimoriadnej hodnoty.⁷

Devocionálne medailóny, dekorácie, voskové sošky

Za najstaršie sa považujú *voskové medailóny* – *Agnus Dei*, vyrábané každých sedem rokov zo zvyškov veľkonočných sviec. Tieto malé okrúhle či oválne predmety nesú na jednej

strane plastické vyobrazenie Baránka Božieho a na druhej reliéfne zobrazenie Panny Márie či svätcov. Dostávali ich pútnici, chodiaci do Ríma na Veľkonočnú nedeľu. Ľudia si ich veľmi cenili, snažili sa ich dlho uchovať, a preto si ich aj osadzovali do drevených schránok. V 2. polovici 18. storočia sa začali používať aj iné výzdobné techniky. Obrázky sa označovali ako *devočné dekorácie* alebo *kláštorné práce*. Ich zvláštnosťou bolo, že ústredné motívy sa zvýrazňovali bohato vyzdobeným orámovaním. Tvorila ho jemná ručná práca zvaná *polionová výzdoba*, vytvorená zo skrútenej striebornej alebo zlatej nite. Zručné skúsené vyšivačky ju jemne ozdobne stáčali alebo z nej vytvárali plastickú kompozíciu v podobe kvietkov, listov, úponkov a pod.⁸ VslM má takýchto vzácnych exemplárov niekoľko. Miniaturny obrázok sv. Kataríny (inv. č. N 4653) vyhotovili v druhej polovici 18. storočia. Jemná kolorovaná kresba mladého dievčaťa s ratoľstou v ruke, s atribútmi – mečom a kolesom, je celá lemovaná zlatou polionovou obrubou. Na zadnej strane je v strede prilepený papierový obrázok modrého kvietka.

Do novšieho dreveného rámu je osadená mníšska práca s ústredným motívom oválne zobrazenej Panny Márie s Ježiškom stojacej na oblakoch, obklopenej lúčmi a okrídlenými hlavičkami anjelov, (pravdepodobne z Mariánky, inv. č. H 38052). Štyri polkruhy zlatistých kovových nití tvoria ramená rovnoramenného kríža. Na zvýraznenie farebného efektu sú tam všíť farebné kamienky, perly a vystužené slamené ozdoby. Niektoré práce boli doplnené drobnými lisovanými plieskami, emailom, papierovými a textilnými kvetmi. Neskôr prišli do módy kovové paličkované čipky, obrubujúce celý ústredný motív. V mnohých devočných dekoráciách sú uložené aj drobné zlomky ostatkov svätcov,

väčšinou ukryté v bohatej výzdobe. Celý tento trblietavý priestor bol výraznejší a zaberol väčšiu plochu ako zobrazenie sakrálneho námetu samotné. Tieto miniatury prekvapujú preduchovneným pôvabom a nepredstaviteľnou trpezlivosťou, precíznosťou a vytríbeným estetickým citom autoriek vyvoláva obdiv.

Ďalším druhom devocionálií sú miniaturne, *ceroplastiky*, nem. *Glocke*, sošky, ktoré odlievali sviečkári a voskári. Kolorované postavy Krista a Márie, svätcov či svätcov obliekli do dobových šiat, a keďže boli veľmi krehké, chránili ich skleneným zvoncom. V múzeu sa nachádza deväť kusov voskových figúrok. Niektoré z nich podľa všetkého vyrobil v druhej polovici 19. storočia banskoštiavnický medovníkár Juraj Velič. Vyhotovoval podobné práce na objednávku pre známe púťové centrá, napríklad Andoč (Šomodská župa v Maďarsku).⁹ Do VslM sa dostali v roku 1927, keď ich odpredal priekupník Reif z Banskej Štiavnice. Na základe porovnávania predpokladáme, že z jeho dielne pochádza drobná jemná vosková figúrka Panny Márie s Ježiškom (inv. č. S 2433), ikonograficky blízka Panne Márii zo Starých Hôr či Dubnice. Trup, hlava a ruky postavy boli vytvorené ako odliatok z formy, dolnú časť tela tvorí drevený kolík, šaty boli vytvárané ručne. Pre krehkosť je plastika umiestnená na drevenom podstavci, na ktorom je aplikovaný vosk v podobe trávy a kvetov. Ozdoby rúcha aj dekorácia sú kombináciou farebného vosku a medeného filigránu. V dolnej časti je na papieri nápis v nemčine: *Heil. Mutter Maria*.¹⁰

Upomienkové sochy

či sošky si ľudia prinášali z pútnických miest a potom sa k nim doma modlili. Pôsobili zároveň ako ochrancovia domu a umiestňovali sa v interiéri do kultového kúta, často spolu s maľbami na skle. Najrozší-

renejším ikonografickým púťovým typom na Slovensku bola šaštínska Pieta, napodobenina sochy uctiewanej v najväčšej a najznámejšej svätyni na Slovensku v Šaštíne. Ako typ sa dá ľahko rozoznať podľa charakteristických znakov. Matka – Mária sedí so široko rozkročenými nohami a v lone drží obnažené mŕtve telo Krista. Obidve postavy majú na hlavách pozlátené korunky.

Na púťach sa predávali remeselne vytvorené šaštínske Piety, vyznačujúce sa plochou rezbou a rovnakou či príbuznou tvarovou i farebnou koncepciou. V 20. storočí sa vyrábali na Morave, v Králikách pri Ústí nad Orlicí a ešte aj po prvej svetovej vojne sa predávali na púťach po celej ČSR. Nakoľko sa vyrábali vo veľkom počte, sú často zastúpené v zbierkových fondoch múzeí. Vo VslM sú dva exempláre (inv. č. N 3909, N 3910). Typickým prvkom sošiek je modrý široký plášť, spodné šaty tehlovej farby so šnúrami perál a srdce, ako aj korunky s krížikmi na hlavách obidvoch postáv. Výroba malých plastiek remeselným spôsobom spôsobila ich úspornú povrchovú rezbou a redukciiu detailov. Patrili medzi lacné sériové predmety, ktoré pútnici s obľubou medzi devocionáliami vyhľadávali.¹¹

V slovenských domácnostiach sa nachádzali púťové sošky, ktoré mali podobu Madony z Levoče, zo Starých Hôr a Panny Márie z Mariánky pri Bratislave. Na východoslovenskom vidieku boli obľúbené mariánske námety Madon z Prešova, Gaboltova, Obišoviec, Malej Viesky. V oblastiach, kde žili nemeckí Mantáci sa nachádzali plastiky napodobňujúce sochy z významných európskych pútnických centier (Viedeň, talianske Loreto a Altötting na juhu SRN).

Maľby na skle

Z púťi prinesené maľby na skle s náboženskou tematikou boli spomienkou na púťne miesta. Ich dô-

kladnejší rozbor sme sa pokúsili urobiť aj z hľadiska jednotlivých ikonografických typov. Z variácií námetov, zobrazujúcich Pannu Máriu sa vyskytujú podania Madony s Ježiškom a Piety. Maliari obrázkov na skle pochádzali zväčša z oblastí, kde boli sklárne, produkujúce cenovo dostupné tabuľové sklo. Ľudoví maliari obrázkov na skle napodobňovali oltárne obrazy, ale pracovali aj podľa grafických predloh, najmä drevorytov a medirytín a predlohy zjednodušovali často až do schematickosti. Takýmto príkladom je maľba na skle (inv. č. N 3176), pri ktorej ťažko určiť prototyp práve z dôvodu, že obe postavy sú bez symbolov a atribútov. Ak berieme ako porovnávací aspekt polohu dieťaťa na ľavej ruke matky, mohlo by ísť o Madonu prievidszkú či dubnickú. Z porovnávania sme nevytlúčili ani typ Madony z Rajeckej Lesnej. Hoci nie je ikonograficky verná, lebo nedodržia správnou polohu dieťaťa, približuje sa väčšími rajeckej tým, že obe postavy majú na hlavách korunky. Ľudový maliar zvýraznil kvet na dolnom okraji šiat, rovnako veľký ako u rajeckej Madony.¹² Obrázky sa maľovali v okolí Novej Bane (Nemecká Huta, Stará Huta), odkiaľ sa dostávali ako tradičný púťový tovar do stredoslovenských pútnických centier Staré Hory a Rajecská Lesná.

Neznámy autor obrázku na skle (inv. č. N 3148) sa inšpiroval milostivým obrazom Panny Márie škapuliarskej z Topolčianok a tomu zodpovedá niekoľko identifikačných znakov. Verná je kompozícia matky držiacej synčeka v náručí, pričom si ho oboma rukami pritláča na hrud'. Dieťa sa túli k matkinej tvári a rúčkou sa jej dotýka. Hoci v tomto prípade maliar nevenoval pozornosť škapuliariu, ktorý Mária na predlohe drží v pravej ruke, kopíroval svätôžiaru nad Ježišovou hlavou a umiestnenie výjavu pod barokový baldachýn.¹³

Panna Mária z Topolčianok, maľba na skle

Na východnom Slovensku sa maľovali maľby so zrkadlovým pozadím v okolí pútnického centra Levoča a datujeme ich do 70.–80. rokov 19. storočia. Ich špecifickým námetom je levočská Panna Mária a jej spodobovanie patrí medzi najfrekvencovanejšie. V zbierkovom fonde VslM sú evidované dva exempláre (inv. č. N 3169, N 3171). Predlohou je gotická socha Panny Márie z druhej polovice 15. storočia, dnes na hlavnom oltári kostola Navštívenia Panny Márie na Mariánskej hore v Levoči. Obraz na skle s levočskou Madonou pripomína divadelnú scénu s girlandovito usporiadaným baldachýnom červenej farby a bielo značenými záhybmi. V strede na piedestáli stojí v mierne esovitom prehnutí Madona v splývavých jednoduchých červených šatách a modrom plášti, dekoratívne dopĺňajúcom prostý odev. Jej hlavným atribútom je mierne elipsovité veľká svätôžiaru, obklopujúca postavu.

Na základe dôkladného porovnávania bolo možno aj jednoznačne určiť predlohu pre obrázok na skle (inv. č. N 3084), ktorého autorom bol Alexander Salzman. Za vzor mu

Madona s Ježiškom, maľba na skle

poslúžila ikona hodigitrie z Ostrihomu. Je to Madona s dieťaťom namalovaná ako polpostava. Dodržiava celkovú schému aj detaily, ako napr. kniha v Ježiškovej ľavej ruke, splývajúce rúško – *maforion* na hlave ženy aj jej symbolické gesto – ruka ukazujúca na Ježiša.

Pri hľadaní súvislostí s najbližšou predlohou sa pri ďalšej maľbe na skle (inv. č. N 3183) zdá, že maliar vychádzal zo vzoru starohorskej Madony stojacej na polmesiaci. Čiastočne sa odchyľuje od kompozície, lebo sediaci Ježiš je na pravej ruke, drží však v ruke jablčko a aj Mária má zhodne s predlohou žezlo. Zhodný je aj namalovaný plášť s okrajmi pod Ježiškovou postavou prichytenými a padajúcimi nadol v dlhých záhyboch.¹⁴

Námet Madony s dieťaťom ako patrónky kostola je známy z moravských a rakúskych obrazov. Mariazellská Madona je na obrázkoch (inv. č. N 3126, N 3146), ktoré odborné určila PhDr. I. Pišúťová. Rovnako aj vyobrazenia Márie s Ježiškom na maľbe inv. č. N 3080 jed-

noznačne určila, že ide o Madonu z Mariatálu (Mariánky).¹⁵

Piety znázorňované na obrázkoch na skle sú variáciami šťastinskeho (inv. č. N 3101) alebo topolčianskeho typu (inv. č. N 3175). Charakteristickým signifikantným znakom šťastinskej Piety je tu jednak celková kompozícia, tvár Krista obrátená k divákovi, dlhý zvonovitý plášť Márie a klasický barokový baldachýn. Pieta z Topolčian je rozoznateľná aj preto, lebo autor dobre kopíroval predlohu. Mária je mierne naklonená doprava, jej plášť sa dotýka hlavy a ruky Krista a jej ruka je položená na jeho bedernej rúške. Hlava Krista je bez korunky. Identický je tvar niky hlavného oltára, detaily ako boční adorujúci anjeli, holubica nad hlavami postáv a Baránok Boží v dolnej časti.¹⁶

Identifikáciu si vyžadovala maľba na skle inv. č. N 3102, na ktorej sú Kristus a matka podaní ako polpostavy, kde je poloha Krista takmer vertikálna. Takáto kompozícia pripomínajúca Madonu s dieťaťom sa ikonograficky podobá na bratislavskú Pietu z Dómu sv. Martina, kde dolná polovica Kristovho tela je ukrytá v matkinom zvonovitom plášti. Ikonograficky blízkym prototypom je aj Pieta z Kráľovej pri Senci. Nakoľko však ide o predmet východoslovenskej proveniencie, nie je vylúčené, že autora inšpirovala iná, v kostoloch na Slovensku dostupná predloha.

V zbierkach VslM v Košiciach je okolo 400 kusov predmetov púťového charakteru. Tvoria časť fondov umenia, umeleckého remesla a etnografie. V rámci našich výskumných úloh a spracovateľských plánov im aj v budúcnosti budeme venovať pozornosť.

POZNÁMKY

¹ BUGANOVÁ, K.: Panna Mária v ikonografii, In: Svätci v lidové tradici, Slovácke múzeum, Uherské Hradište, 1995, s. 98.

² MRÁZOVÁ, M.: Drevené a kamenné sochy s mariánskou tematikou v zbierkovom fonde HM SNM, In: Svätci v lidové tradici, c. d., s. 112.

³ BÁLINT S. – BARNA, G.: Búcsújáró Magyarok, Budapešť 1994, s. 235.

⁴ LACKOVIČOVÁ, M.: Z dejín medovníkárskoho a voskárskoho remesla v Banskej Štiavnici, Osveta Martin 1981 s. 25.

⁵ ŠTAJNOCHR, V.: Mariánské devočné obrazy, sochy, In: Kult a živly, Slovácke múzeum Uherské Hradište 1999, s. 42.

⁶ Tamže, s. 42.

⁷ BUGANOVÁ, K.: Mariánske motívy na pútnickej palici, In: Dekoratívny prejav, tradícia a súčasnosť, Etnologické štúdie 6. 1998, s. 103–110.

⁸ KRČ, H. – KOVÁČ, B.: Svätci – svedomie storočí, Trnava 1999, s.10–11.

⁹ BÁLINT S. – BARNA, G.: c. d. s. 271.

¹⁰ LACKOVIČOVÁ, M.: c. d., s. 27.

¹¹ BUGANOVÁ, K.: Piety zo zbierkového fondu Východoslovenského múzea. *Historica Carpatica*, roč. 27–28, 1997, s. 65.

¹² JORDÁNSKY, A.: Krátky opis milostivých obrazov blahoslavenej Panni Marie Matki Božej, ktoré v kráľovstve Uherském a v patrikách k němu částkách a krajnách veřejně sa ctá, Bratislava 1838, s. 32.

¹³ BAGIN, A.: Topolčianky – milostivý obraz Panny Márie škapuliarskej. *Katolícke noviny*, 1988, roč.103, č. 43, s. 44.

¹⁴ MRÁZOVÁ, M.: c. d., s.106.

¹⁵ PIŠÚTOVÁ, I.: Ludové maľby na skle II., *Osveta Martin* 1979, s. 110, kat. 411, kat. 416, s. 146. kat. 708

¹⁶ PIŠÚTOVÁ, I.: c. d., s. 99, kat. 316; s. 97, kat. 296.

Pilgrimage artifacts in the collection of the Museum of Eastern Slovakia Summary

The Museum of Eastern Slovakia possesses an extensive fund of artifacts connected with pilgrimage which were acquired during the interwar period (1918–1938). The author divides them into two groups: the first of them includes symbolic objects such as procession crosses, church banners, and moveable painted images and statues of saints, the second one consists of pilgrimage paraphernalia such as votive gifts, devotional holy pictures, walking sticks, medallions, wax figures, paintings on glass and souvenir statues and images.

Stanovenie síry v múzejných artefaktoch

Jozef Petrík – Ludmila Moravčíková

Technická univerzita v Košiciach

V železných predmetoch predstavuje síra nežiadúci prvok, výrazne znižujúci mechanické vlastnosti materiálu. Jej prítomnosť, resp. neprítomnosť nám okrem toho pomáha spresniť určenie veku predmetu. Cenné informácie prináša pri poškodených, silne skorodovaných, neúplných múzejných zbierkových predmetoch, najmä v prípade bez či s neúplnými informáciami o pôvode (napr. staršie fondy), ako aj o odpadovom produkte metalurgie – troskách.

Historický vývoj

Pecné zariadenia na priamu redukciu železa, produkujúce lupu (železnú hubu), ako napríklad nízke šachtové pece s ručným dúchaním, vyššie šachtové pece s vodným dúchaním, vyhňové pece (katalánske vyhne) sa v podstate v celej Európe vykurovali drevným uhlím, ktoré je prakticky bez síry. Možným, ale málo pravdepodobným zdrojom prítomnosti síry vo vyredukovanom železe mohlo byť použitie rudy s obsahom sulfidov alebo sulfátov.

Prítomnosť síry v železe vo väčšom množstve (nad 0,1 %) svedčí o použití minerálneho paliva v metalurgickom procese, súvisiacom s vysokopecným procesom, ktorý v porovnaní s predchádzajúcou priamou redukciou prudkým zvýšením výroby, a tým spotreby paliva v metalurgickom procese zvýšil tlak na alternatívne zdroje paliva. Problémy s využitím lesov na výrobu drevného uhlia na Slovensku riešil už Banský poriadok Maximiliána II. z roku 1573.

Pri vysokopecnom procese sa minerálne palivo (uhlie, neskôr koks)

začalo používať v Európe (najskôr v Británii) experimentálne v 17., prakticky v 18. storočí. V roku 1708 začal ako palivo vo vysokej peci používať koks Abraham Darby (Coalbrookdale, Shropshire) [1, s. 123]. Prvú koksovú vysokú pec na kontinente dali do prevádzky na prelome 18. a 19. storočia v Gliwiciach v Poľsku [2] a v 20. rokoch 19. storočia v Belgicku [3]. Prvú koksovú vysokú pec, Rudolfovu hutu v Čechách (a bývalom Rakúsko-Uhorsku) dali do prevádzky v roku 1836 vo Vítkoviciach [4, s. 20].

Na Slovensku dali do prevádzky prvú koksovú vysokú pec v roku 1885 v Hnúšti-Likieri. Ďalšie dali do prevádzky v roku 1897 v Krompachoch a 1913 v Tisovci.

V druhej polovici 19. storočia sa na Slovensku vysoké pece občas vykurovali aj zmesou dreva s drevným uhlím (napr. Hronec) alebo koksu s drevným uhlím (Tisovec, Chyžnianka Voda, Drnava, Nižná Slaná, Vlachovo, Betliar, Gombasek, Hencokove, Vidová, Lúčka). Koks sa dovážal z Ostravy, prípadne z pruského Sliezska [5, s. 60]. V pudlovacích (skujňovacích) peciach na Slovensku sa v obmedzenej miere popri drevnom uhlí používalo ako palivo aj drevo a drevouhoľný plyn, v západnej Európe uhlie, prípadne rašelina.

Zápornou vlastnosťou minerálneho paliva bol zvýšený obsah síry, ktorá v procese redukcie a v menšej miere skujňovania prechádzala prednostne do železa (za predpokladu nižšej bazicity trosky), a tým výrazne zhoršovala jeho mechanické vlastnosti. V súvislosti s používaním

minerálneho paliva sa zvýšila dôležitosť zásaditých troskotvorných prísad. Pri vzniku kyslej (fayalitickej) trosky síra prednostne prechádzala do vyredukovaného železa a zhoršovala jeho vlastnosti. Zníženie obsahu síry v železe sa v metalurgickom procese dosahovalo zvýšením zásaditosti (bazicity) trosky pridávaním oxidov vápnika, horčíka, prípadne mangánu do vysokopecnej alebo skujňovacej vsádzky. Uvedené oxidy prednostne viažu síru a umožňujú jej prechod do trosky [6, s. 92; 7].

Ruda

Slovenské surové železné rudy obsahujú priemerne 1,1 % síry (pre porovnanie krivorožská 0,08 %, indické 0,1 %, švédske 0,03 %, nuncická v ČR 0,8 %). V rudách je síra prítomná vo forme sulfátov (sírany) CaSO_4 , Mg_2SO_4 , BaSO_4 , alebo sulfidov (sírnikov) ako pyritu FeS_2 , pyrrhotínu Fe_xS , chalkopyritu CuFeS_2 , sfaleritu, arzénopyritu [8, s. 10].

Síra a praženie rúd

Praženie rúd sa aplikovalo na území Slovenska už v dobe rímskej [9]. Je doložená jeho znalosť u Slovanov [10, s. 54]. Praženie limonitov je doložené z nálezov v Gemerskom Sade z 11.–12. storočia [11]. Okrem zníženia vlhkosti, obsahu síry a oxidu uhličitého praženie uľahčovalo drvenie rudy.

Kalcinačné praženie rúd sa aplikuje za účelom odstránenia CO_2 a chemicky viazanej vody. Teplota ohrevu je nižšia ako teplota mäknutia, bez prístupu vzduchu. Pri kalcinačnom pražení surovej železnej rudy prebieha vyparovanie vody, odstraňovanie chemicky viazanej vody, rozklad uhličitanov, vyhorevanie síry a arzenu. Vyhorevanie síry je spojené s disociáciou pyritu FeS_2 . Oxidačné praženie prináša iné podmienky odstraňovania síry. Produktom je zmes vyšších oxidov železa Fe_3O_4 a Fe_2O_3 .

Sulfidická síra sa uvoľňuje v plynnej forme ako SO_2 (400–800°C). V prípade prebytku kyslíka je stupeň odstránenia síry vysoký. Sulfátová síra sa odstraňuje v menšej miere, lebo teploty rozkladu síranov sú vysoké (900–1400°C) a pri pražení nedosiahnuteľné. Rudy s väčším obsahom sulfátov sú pri výrobe železa nepoužiteľné [12, s. 22; 8, s. 23, 68]. Napr. v r. 1908 pražená klippbergská ruda obsahovala 0,2 % síry, surová 0,37 % síry, ale pražená helmanovská až 0,65 % síry. Ruda sa zhutňovala v Krompachoch [20, s. 28].

Palivo

Drevné uhlie je prakticky bez síry, obsahuje málo fosforu, 24–34 % prechvých látok, pórovitosť má 73–85 %, čo zvyšuje jeho reaktivitu. Tvorí ho prevažne amorfný uhlík. Drevné uhlie páliť z listnatých aj ihličnatých drevín. Najmenšiu merňú hmotnosť a pevnosť má jedľové (1,38 gcm⁻³), najväčšiu brezové (1,46 gcm⁻³).

Obsah síry v koksovom čiernom uhľi je 0,5–1 %. Koks vyrábaný v ČSSR obsahoval asi 0,5–0,8 % síry. Obsah síry v kokse kolíše od 0,62 % (USA) po 2,5 % (Donecká panva, Ukrajina). Anorganický podiel síry v kokse pochádza predovšetkým z pyritu, obsiahnutého v uhľi. Síra z uhlia ostáva v 2/3 kokse (rozumej dve tretiny síry z pyritu v uhľi prechádza do koksu) a zbytok prejde do koksárenského plynu [4, s. 62, 238; 8, s. 14; 12 s. 37].

Koksovatelné uhlie, použité A. Darbym z uhoľno-železoruďných ložísk v Shropshire obsahovalo 0,5–0,55 % síry [1, s. 123].

Síru do vysokej pece privádza predovšetkým koks (až 80 % síry), v menšej miere ruda a troskotvorné prísady.

Vysokopecný proces

Vo vysokej peci časť síry prechádza do vysokopecného plynu (5–30 %, viac pri výrobe zlievárenského surového železa, ktoré je zložením bližšie starším vysokopecným železám) a zbytok sa rozdeľuje medzi kov a trosku [8, s. 68].

Keďže je síra v kove prítomná vo forme FeS, dobré odsírenie možno dosiahnuť iba vtedy, ak sa FeS premení na MgS, CaS alebo MnS. Ako odsírovacie činidlo môže pôsobiť kov s dostatočne veľkou afinitou voči síre. Rozdeľovací koeficient $L_s = (\text{S})/[\text{S}]$ vyjadruje pomer obsahu síry v troske a kove. Hodnota koeficientu závisí od viskozity trosky a kovu (čím vyššia teplota, tým nižšia viskozita, troska je tekutejšia, rozdeľovací koeficient je vyšší a v železe je menej síry). Najvyššie hodnoty pri 1400°C má koeficient pri bazicite 1,2–1,4 (asi 15), pri 1450°C okolo 1,4 (32) a pri 1500°C pri bazicite 1,5 (asi 52) [8, s. 69].

Nízky obsah síry v odliatkoch vysokopecného surového železa (1548, Belgicko, 0,03 % síry, 1584, Británia, 0,086 % síry, 1707, Británia, 0,048 % síry, 1640, USA, 0,094 % síry, 1756, Británia, 0,09 % síry) svedčí o použití drevného uhlia ako paliva [1, s. 93, 123].

Síra v železe

Súčasnú oceliarske surové železo obsahuje 0,1–0,5 % síry, zlievárenské 0,03–0,07 % síry. Síra je sprievodnou prímiesou všetkých druhov ocelí. Pri kyslých skujňovacích procesoch obsahuje oceľ až do 0,03 % síry, pri zásaditých spravidla menej. V oceliach bežných akostí sa síra pohybuje medzi 0,04–0,06 %.

So železom sa síra zlučuje na sulfid železnatý FeS, ktorý obsahuje 36,4 % síry a tavia sa pri teplote 1193°C. Železo s FeS pri 30,6 % síry a teplote 985°C tvorí eutektikum. Pri teplotách pod 600°C je síra v železe prakticky nerozpustná. Prítomnosť ľahkotavitelného eutektika, ktoré obsahuje asi 85 % FeS, rozloženého po hraniciach zŕn spôsobuje krehkosť v oblasti 800–1000°C.

Tento jav sa nazýva lámavosťou za tepla (v odbornej literatúre sa môže stretnúť aj s pojmami „lámavosť za červeného žiaru“, alebo „krehkosť za červena“, nakoľko ohriaty kov žiari na červeno). V uvedenej oblasti teplôt sa stáva oceľ dostatočne plastickou, zatiaľ čo sírniky, vylúčené vo forme sieťovia na hranici zŕn zostávajú ešte krehké. Keďže teploty tvárnenia sú spravidla vyššie, vznikajú za prítomnosti síry v oceli mnohé, najmä povrchové defekty. Lámavosť za tepla znižuje obsah mangánu, nakoľko jeho sulfidy vplyvom svojej vysokej teploty tavenia tuhnú pred samotnou oceľou a vytvárajú samostatnú fázu sústredenú na hraniciach austenitických zŕn. Majú však priaznivý tvar, nakoľko nevytvárajú sieťovinu, ale drobné zrná. Vysoká teplota tuhnutia a priaznivý tvar sulfidu manganatého majú priaznivý vplyv na spracovateľnosť ocelí za vysokých teplôt. Ohrevom na 1200°C môže dôjsť k nataveniu sírnikov, „spáleniu“ ocele a jej „rozlámaniu“ – lámavosť za biela (bieleho žiaru) [8, s. 67; 13, s. 241; 14, s. 54].

Síra v troske

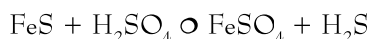
Vysokopecné trosky z drevouhoľných vysokých pecí z Británie, datované do 17.–18. storočia spravidla síru vôbec neobsahovali, zriedkavo jej obsah dosiahol 0,1 %. Naopak, obsah síry v nedatovanej kovárskej troske (Británia) 0,08–1,5 % svedčí o použití uhlia ako paliva [1, s. 96, 104]. Troska z Wilkinsonovej vysokej pece v Bradley (1770–1800) obsahovala 1,37 % síry, ale vyrobené surové železo obsahovalo iba 0,027 % síry, čo svedčí o zvládnutí procesu desulfidizácie vo vysokej peci zvýšením bazicity trosky (dosahovala hodnotu 1,2) [1, s. 125]. Súčasná vysokopecná troska obsahuje 1,5–2 % síry, pri bazicite 1,02–1,09 [8, s. 85; 15, s. 73].

Stanovenie obsahu síry v železných výrobkoch

Pri väčšine múzejných artefaktov je problematické použiť na stanovenie obsahu síry metódy chemickej analýzy. Kvalitatívne možno stanoviť prítomnosť síry aj v „poľných podmienkach“ Baumannovým odtlačkom. Analyzované miesto, napríklad na spodnej strane predmetu sa zbaví povrchovej vrstvy obrúsením brúsnyimi papiermi od hrubšieho (napr. 120 alebo 220) podľa akosti povrchu – napr. skorodovaný, drsný – po jemnejší do zrnitosti 600. Podobne možno postupovať v prípade trosky. Jej povrch sa očistí od hrubých nečistôt (hliny), prípadne sa vytvorí rovná ploška zabrúsením na kotúčovej brúske s následným zjemením jej povrchu brúsnyimi papiermi. Obrúsený povrch sa musí odmastiť liehom alebo benzínom. Do 5 % vodného roztoku kyseliny sírovej sa na 5 minút vloží matný fotografický bromovostrieborný papier. Po vybratí sa nechá odkvapkať, lebo príveľmi mokrý by poskytol rozmazaný obraz a príveľmi suchý by sa prilepil na predmet. Obrúsenú plochu skúmaného predmetu pritlačíme na fotografický papier alebo fotografický papier „prilepíme“ na príslušný predmet. Pri vyhotovení Baumannovho odtlačku treba dbať na to, aby medzi vzorkou a fotopapierom neboli bublinky vzduchu, ukazujúce sa na fotopapieri ako biele miesta. Expozujeme 2 minúty. Nasleduje ustálenie v kyslom ustaľovači (ako bežný fotografický pozitív, asi 10 minút) a dokonalé vypratíe v tečúcej vode. Prítomnosť síry sa prejaví hrdzavým až tmavým sfarbením plochy odtlačku s intenzitou úmernou obsahu síry [16, s. 25; 13, s. 243].

Nakoľko je síra v oceli obsiahnutá vo forme zlúčenín FeS a MnS , účinkom H_2SO_4 zo zvlhčeného papiera sa v týchto miestach vytvorí FeSO_4 a MnSO_4 . Prítom dochádza k reakcii

H_2S pôsobí na emulziu fotopapiera:

Vzniknutý Ag_2S sa javí na fotopapieri vo forme tmavých škvŕn.

Pri častejšom používaní metódy je vhodné doplniť údaje o intenzite odtlačkov kvantitatívnou analýzou. V prípade trosky sa osvedčila päťstupeňová škála (1. stupeň bez viditeľnej prítomnosti síry, obsah síry spravidla neprekračuje 0,02 %, 5. stupeň s obsahom síry nad 0,2 % je charakterizovaný intenzívnym stmavnutím, identifikovať vyššie obsahy síry je ťažké.

Metóda Baumannovho odtlačku je v určitej miere citlivá aj na prítomnosť fosfidov. V prípade potreby špecifikácie ich distribúcie snímame z rovnakého miesta odtlačok, v podstate podobný na Baumannov. Ako médium sa použije matný fotografický papier, prípadne filtračný papier. Tento sa napojí vodným roztokom molybdenanu sodného (5 g na 100 cm^3 destilovanej vody s prísadou 35 cm^3 kyseliny dusičnej). Dobré sa odkvapká a priloží na sledované miesto na 5 minút. Nasleduje „vyvolanie“ roztokom 35 % kyseliny chlór vodíkovej v destilovanej vode (spolu 100 cm^3) s prísadou 5 cm^3 nasýteného roztoku chloridu cíničitého a malého prídavku kamenca. Základná farba odtlačku je žltá, resp. žltohnedá v miestach bez fosforu. Prítomnosť fosforu sfarbuje odtlačok do modra [17, s. 37].

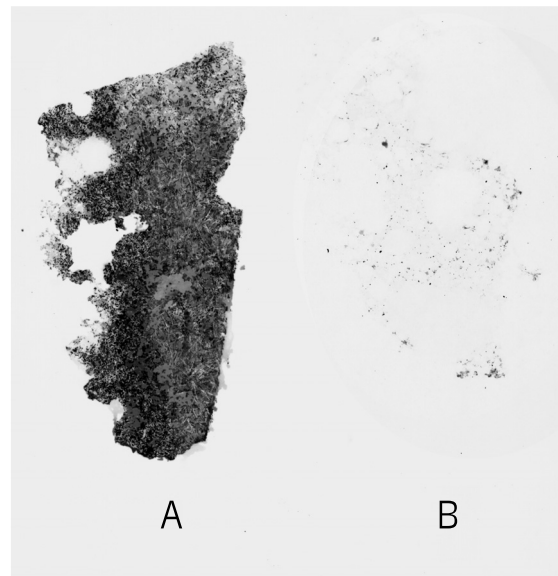
Zhotovenie tohto odtlačku je komplikovanejšie ako v prípade Baumannovej metódy. Škvŕny po vyvolaní je problematické ustáliť (na fotograficky ustaľovač nie sú citlivé) a po niekoľkých sekundách až minútach splynú. Pri našich experimentoch sa osvedčila digitálna fotografia, umožňujúca zachytiť distribúciu fosforu bezprostredne po vyvolaní a následne realizovať superpozíciu so

snímkom Baumannovho odtlačku.

Pokiaľ sa fosfor vyskytuje v železe redukovanom priamou redukciovou, najčastejšie sa vyskytuje v časti lupy, ktorá bola najbližšie k výfučnici (výfučniciam). Pri tvárnení sa oblasti s rôznym obsahom fosforu distribuujú nepravidelne (v smere toku materiálu) po objeme. Pri „novom“ železe, vyrobenom skujňovaním vysokopečného železa vo vyhni alebo pudlovej peci je distribúcia fosforu po objeme rovnaká, pri skujňovaní v nistejovej peci (siemens-martinovej) alebo konvertore je distribúcia fosforu rovnomerná.

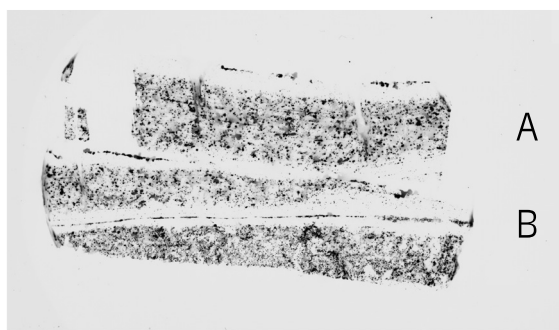
Príklady

Na obr. 1 je Baumannov odtlačok nálezov vysokopečnej trosky zo železiarne v Smižanoch, činnej v 19. storočí. Vzorka A obsahuje 0,84 % síry, vzorka B 0,068 % síry.

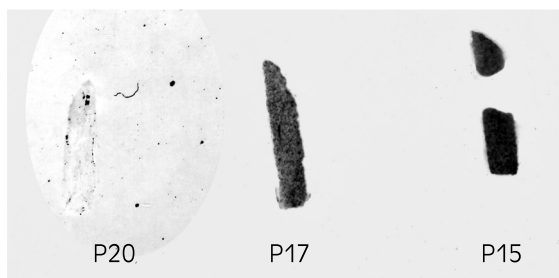

Na obr. 2 je odtlačok kovárskeho zvaru obrúče kola. Použitá pásovina je súčasná oceľ. Pri ohreve došlo k poklesu obsahu síry v povrchovej vrstve pásu, zvar je prakticky bez síry. Na obr. 3 predstavuje vzorka P20 priečny rez nožnice z 18. storočia (negatívny), kým nožnice P17 a predovšetkým nožnice P15, oboje zo začiatku 20. storočia ukazujú zvýšený obsah síry. Na obr. 4 je

Obr. 1
Vysokopečná troska, 19. storočie. Vzorka A obsahuje 0,84 % síry, vzorka B 0,068 % síry.

Obr. 2 Oceľ, 30. roky 20. storočia. V mieste kováčskeho zvaru v strede vzorky vidno lokálny pokles obsahu síry.

Obr. 3 Priechne rezy nožnicami. Vzorka P 20 (18. storočie) je bez síry, vzorky P17 a P15 (začiatok 20. storočia) síru obsahujú.

Obr. 4 Vysokopečná troska, 18. storočie, obsahuje 0,25–0,29 % síry

Obr. 5 Hlaveň pištole z 18. storočia z dvoch druhov materiálu, jej vonkajšia vrstva na rozdiel od vnútornej obsahuje síru

vysokopečná troska z lokality Javorina (okolie Kežmarku). Železiareň bola v prevádzke od konca 18. storočia do konca 60. rokov 19. storočia. Troska obsahuje 0,25–0,29 % síry [18]. Priechny rez hlavne pištole s kresadlovým zámkom balkánskeho pôvodu, asi koniec 18. storočia, je na obr. 5. Polotovár je zvarný z dvoch pásov. Vonkajší ukazuje pozitívny Baumannov odtlačok so zvýšeným obsahom síry, kým vnútorný síru prakticky neobsahoval [19].

Záver

Železný predmet alebo troska európskeho pôvodu obsahujúce síru by nemali byť staršie ako 300 rokov, predmet alebo troska, pochádzajúce z územia Slovenska by nemali byť staršie ako 80 až 150 rokov.

LITERATÚRA

- [1] TYLECOTE R. F. A History of Metallurgy, 1992, London, ISBN 0-901462-88-8.
- [2] http://www.itc.polsl.pl/guide/atracje_ang.html, 15. 6. 2005.
- [3] <http://courses.essex.ac.uk/ec/ec120/lec09.ppt#36>, 15. 6. 2005.
- [4] KOZINA, A. – PÍŠA, M. – ŠPLÍČHAL, B.: Koksárenství, SNTL/Alfa Praha 1973.
- [5] ŠARUDYOVÁ, M.: Topografia železiarní na Slovensku v 19. storočí. Košice 1989.
- [6] PLEINER, R. et al.: Dějiny hutnictví železa v Československu, I. Praha 1984.
- [7] PLEINER, R. – VOZÁR, J. – ŠARUDYOVÁ, M.: Prehľad vývoja železiarstva na Slovensku do roku 1918. Košice 1976.
- [8] MAJERČÁK, Š. – MAJERČÁKOVÁ, A.: Hutníctvo železa a ocele I, Košice 1980.
- [9] MIHOK, L. – JAVORSKÝ, F.: Vývoj prvej metalurgie železa na Špiši. Hutnicke listy, 1988, č. 9, s. 676.
- [10] KOLČIN, B. A.: Čjornaja metalurgija i metalloobrabotka v drevnej Rusi. Moskva 1953.
- [11] FÚRYOVÁ, K. et al: Začiatky železiarstva vo východnej časti Gemera v stredoveku. Zborník SNM. Archeológia I, Bratislava 1991, s. 107.
- [12] BROŽ, L.: Teoretické základy výroby železa. Praha 1972.
- [13] ŠLESÁR, M. – VONDRÁŠEK, V.: Metalografia, Bratislava 1965, s. 241.
- [14] PÍŠEK, F. – JENÍČEK, L. – RYŠ, P.:

- Nauka o materialu I., Nauka o kovech 4. svazek. Železo a jeho slitiny. Praha 1975.
- [15] HUTNICKÁ ROČENKA 1990, Technickoekonomický výzkumní ústav hutního průmyslu, Praha 1976.
  - [16] GRUTKOVÁ, J. – RODZIŇÁKOVÁ, O.: Metalografické praktiká. Bratislava 1978.
  - [17] VESGESTIANOVA, M.: Základy metalografickej techniky. Praha 1958.
  - [18] PETRÍK, J. – MIHOK, L. – PAVLARČÍK, S.: Analýza trosiek zo železnej huty v Javorine. Archeológia technica 14, Brno 2003, s. 9–12.
  - [19] PETRÍK, J. – MIHOK, L.: Analýza strelných zbraní. Archeológia technica 13, Brno 2002, s. 47–51.
  - [20] Hernádvolgyi magyar vasipar részvénytársaság, kiállítási értesítő, Budapest 1907.

Podakovanie

Práca vznikla za podpory VEGA pri riešení projektu 1/0396/03.

Autori

Ing. Jozef Petrik, PhD., Katedra integrovaného manažérstva, Hutnícka fakulta, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, Košice, 042 00, Slovensko, e-mail: jozef.petrík@tuke.sk
Ing. Ľudmila Moravčíková., Katedra metalurgie železa a zlievárenstva, Hutnícka fakulta, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, 042 00, Košice Slovensko, e-mail: ludmila.moravcikova@tuke.sk

Content of sulphur in museum artifacts

Summary

The aim of the paper is to show sulphur effects in iron objects. According to sulphur analysis the effectivity of some processes (e.i. bloomeries, blast furnace processes etc.) can be estimated. Sulphur as an undesirable element in iron products can indicate valuable information on collection subjects. The paper gives an historical account on historical development of furnaces, comparing iron ore, fuel, sulphur in pig and slag iron, as well as in other materials from different places. Several samples of iron are analysed.

The second part of the paper explains methods of sulphur analysis and describes the Baumann analysis. According to the survey, the iron remnants from Slovakia should not be older than 150 years. The missing presence of sulphur or its really low percentage in iron is typical for products in Slovakia from the 18th–19th centuries.

Outsourcing?

Ján Jurkovič

Centrum informatiky SNM, Bratislava

Kdesi som sa dočítal, že podmienkou úspešnosti organizácie je jej schopnosť dlhodobo sa sústrediť na prioritné činnosti.

Neviem či takéto tvrdenie platí aj pre múzeá, alebo či sa medzičasom priority múzeí presunuli na administratívu a mimokultúrne aktivity, lebo pri osobných kontaktoch s odbornými pracovníkmi múzeí sa často dozvedám, že v poslednom čase je v múzeu všetko dôležitejšie než práca so zbierkami. Tento pocit som nadobudol aj ja. Múzejníkov ubúda a požiadaviek zriaďovateľov, úradníkov, veriteľov akosi pribúda. Navyše sa v poslednom čase objavujú ešte aj nehorázne požiadavky, aby spravovanie nových technologických zariadení nebolo amatérske a neodborné ... alebo, aby vôbec nejaké bolo! Preto ma za ESEZ (elektronické spracovanie evidencie zbierok) tak trochu mrzí, že aj jeho nasadzovanie a zavádzanie nových informačno-komunikačných technológií (ICT) do múzejnej praxe pridáva ďalšiu tehlu do ťažkého balíka na chrbte múzeí.

Žiaľ, bez „elektríny sa nedá svíciť“ ...a múzejníctvo na Slovensku v „elektrifikácii“ už zreteľne zaostáva za ostatnými oblasťami kultúry. No a nasadenie takých spoľahlivých nástrojov informačno-komunikačných technológií, ako je napríklad systém ESEZ kladie nároky nielen na spoľahlivú (a teda aj drahšiu) techniku, ale aj kvalifikovanú správu technológií. Takáto kvalifikovaná správa ESEZ, či podobných systémov si dnes už vyžaduje minimálne tri špecializácie, ktoré sú samostatným študijným odborom na VŠ.

Ako teda má múzeum o troch zamestnancoch (rátając do toho aj riaditeľa, zvyčajne preťaženého administratívnymi prácami) riešiť túto situáciu? Ako teda nestrácať čas na aktivity, ktoré priamo nesúvisia s hlavnými činnosťami múzea, aj keď sú preň nevyhnutné? A ako sa má pritom sústrediť na odbornú prácu so zbierkami? Istým riešením môže byť outsourcing. Nechcem čitateľov MÚZEA unavovať vysvetľovaním významu slova, ktoré asi dobre poznajú, ale pre poriadok spomeniem, že tento čoraz frekventovanejší termín má základ v slovách: *out* – vonkajší a *source* – zdroj. Bežne si pod ním predstavujeme zabezpečenie určitej prevádzky organizácie inou, externou firmou. Najbežnejšie sa outsourcing využíva v oblasti práce s informačno-komunikačnými technológiami. Jeho výhody sa prezentujú nasledovne:

- *Presun zodpovednosti* – poskytuje záruku, že v prípade akýchkoľvek problémov nesie plnú zodpovednosť so všetkými možnými dôsledkami poskytovateľ služieb. Ak si však tieto služby zabezpečujete vlastnými silami, nesiete riziká sami.
- *Profesionálna úroveň* – externá firma sa špecializuje na danú oblasť a disponuje technologickými prostriedkami i odborníkmi, čo umožňuje dosiahnuť vysokú profesionálnu úroveň.
- *Okamžité prispôsobenie meniacim sa podmienkam* – v prípade zmeny potrieb múzea v oblasti služieb informačno-komunikačných technológií vie okamžite reagovať, čo sa na strane múzea

rieši podstatne zložitejšie, lebo vznikajú nové potreby, ako napríklad pribratie nových zamestnancov na krátkodobé akcie, prepúšťanie nadbytočných zamestnancov, rekvalifikácia, atď.

- *Nižšie náklady* – v konečnom dôsledku riešenie prostredníctvom outsourcingu prináša zníženie nákladov všeobecne: hardvérového a softvérového vybavenia či nákladov na ľudskú prácu.
- *Plánovanie finančných zdrojov* – z finančného hľadiska je pri outsourcingu výhodou, že investície do infraštruktúry informačno-komunikačných technológií nepredstavujú nárazovú záťaž na rozpočet, lebo služby sú rozvrhnuté do dlhšieho časového horizontu.

Konkrétny význam pre múzeá: Pod outsourcingom na podporu elektronického spracovania evidencie zbierok (metadát a digitálnych objektov) si predstavujeme službu, pri ktorej *sa múzeum nemusí starať o nič iné, len o prácu s odbornými informáciami* – ich tvorbu a používanie. Všetko ostatné: špeciálny hardvér, softvér, bezpečnosť, ošetrovanie dát, zálohovanie, prístupové práva, štatistiku, dátové služby, export do CEMUZU zabezpečuje niekto iný – profesionálna firma, ktorá má na to technológie a špecialistov.

Takto nejako by mohla vyzeráť profesionalizácia múzejnej práce a zdá sa, že je to opakom toho, kam nás zanáša terajší nepriaznivý vietor. Háčik je však v tom, že to už nie je len tak, ako sme zvyknutí pri ESEZe – zadarmo.

Aby sme aj v tomto prípade pomohli informatizácii múzeí a podporili urýchlenie digitalizácie kultúrneho dedičstva, pokúšame sa získať finančné prostriedky na *projekt dátového centra ESEZu* z fondov Európskeho hospodárskeho priestoru – z Nórskeho kráľovstva.

V prípade, že uspejeme, bude dátové centrum ESEZu plniť funkciu outsourcingu pre všetky múzeá v Slovenskej republike. Toto pracovisko by mohlo poskytovať služby ostatným múzeám SR takým spôsobom, na aký sme si už zvykli – zadarmo (alebo, takmer zadarmo).

Či sa podarí včas získať potrebný

balík peňazí, to teraz ešte netušíme, no už dnes existuje *možnosť využiť outsourcing pre ESEZ* a jeho komplexný technologický a dátový servis. Ponúka ho firma Edico sk (www.edico.sk). Od marca 2006 spustili testovanie ESEZ-online a múzeá, ktoré sa chcú sústrediť na svoje prioritné činnosti, spracovanie vlastných zbierok, môžu využiť outsour-

cingové služby okamžite. V prípade realizácie projektu dátového centra ESEZu predpokladáme plynulý prechod týchto služieb aj s účastníkmi pod správu dátového centra ESEZ, ktorého náklady na prevádzku už budú vykryté z finančných prostriedkov získaných z fondu Európskeho hospodárskeho priestoru.

Na čo je dobrý konceptuálny referenčný model?

Trochu teórie

V príspevku o riadenej terminológii sme si povedali, že múzejné zbierkové predmety ako spredmetnené výsledky ľudskej činnosti patria do skupiny kultúrnych objektov. Tieto objekty existujú pomínuteľne same osebe a sú nositeľom priamych informácií. Okrem toho môžu o nich existovať nepriame informácie vo forme záznamov: textových, obrazových, statických či pohyblivých alebo zvukových, reprezentujúce objekty reálneho sveta. To znamená, že sám zbierkový predmet v múzeu dokladá isté skutočnosti, pričom ho môžu reprezentovať iné typy informácií (fotografia, textové správy, katalogizačné údaje). O objekte reálneho sveta teda môže existovať množstvo ďalších informácií (takzvaných informačných objektov) podávajúcich správu o ňom, umožňujúcich ho spoznať.

V praxi to znamená, že ak chceme konkrétny objekt čo najlepšie spoznať, potrebujeme získať o ňom čo najviac informácií. Inak povedané, potrebujeme mať čo najkom-

plexnejší prístup k informačným objektom, ktoré ho zastupujú. Tieto sú však roztrúsené v rozličných pamäťových inštitúciách – múzeách, galériách, archívoch, knižniciach. Na to, aby sme sa k nim dostali z jedného miesta, treba, aby boli:

1. v digitálnej podobe
2. dostupné cez globálne siete
3. a aby existovali medzi nimi väzby, na základe ktorých ich možno identifikovať.

O prvých dvoch podmienkach už hovoríme dostatočne dlho aj v našom múzejnom prostredí a azda aj dostatočne zrozumiteľne, aby nám to mohlo byť teoreticky jasné. Povedzme si teraz niečo o tretej podmienke.

Heterogénosť informačných zdrojov

Predstavme si rôzne artefakty, uložené v rôznych pamäťových inštitúciách, ktoré zdanlivo spolu nesúvisia, napríklad:

- plniace pero,
- ústava Slovenskej republiky,
- plastika poprsia,

- videozáznam nejakej udalosti,
- novinový článok.

O týchto reálnych objektoch existujú záznamy – informačné objekty a môžu mať isté údaje zhodné. Napríklad:

- miesto, na ktoré sa viažu,
- osoby, s ktorými nejako súvisia,
- časové úseky ...

V praxi by to mohlo vyzerať aj takto:

- pôvodný majiteľ plniaceho pera v zbierkach istého múzea je osobou, ktorá podpisovala Ústavu Slovenskej republiky
- originál Ústavy Slovenskej republiky uložený v istom archíve,
- osoba, ktorej patrilo pero a ktorá podpisovala ústavu je spodobená v plastike poprsia, uloženej v zbierkach istej galérie,
- táto osoba je zároveň aj aktérom udalosti, zachytenej na videozázname, nachádzajúcom sa v nejakom filmovom archíve
- je tiež autorom článku bibliograficky spracovaného v knižničnom informačnom systéme.

Údaje o týchto kultúrnych objektoch sú teda obsiahnuté v *rôznych informačných objektoch a spravujú ich rôzne pamäťové inštitúcie*.

Aby sme dostali informácie o existencii všetkých uvedených kultúrnych objektov, treba, aby sa

v oceáne informačných objektov dala jednoznačne identifikovať ich súvislosť. V našom prípade ide o konkrétnu osobu. Problém je v tom, že pri každom informačnom objekte je vzťah osoby k objektu iný. V našich prípadoch je to:

- pôvodný majiteľ
- signatár
- zobrazená osoba
- účastník udalosti
- autor.

Dokumentátor by povedal, že meno osoby je zapísané v rôznych kolónkach. Navyše v rôznych pamäťových inštitúciách sa k jednotným kultúrnym objektom pristupuje z rozdielnych disciplinárnych hľadísk, čo podmieňuje aj spracovanie údajov, čiže tvorbu informačných objektov. A máme tu úlohu na riešenie: Ako zabezpečiť čo najkomplexnejší prístup k informačným objektom v tomto rôznorodom prostredí?

Meniť existujúce modely spracovania údajov a vnucovať rôznym pamäťovým inštitúciám jednotné pravidlá tvorby informačných objektov by asi nebolo schodnou cestou. Pokusy ísť týmto smerom stroskotali.

Vhodnejším riešením sa ukázalo hľadanie kompatibility na úrovni významových vzťahov jednotlivých informačných objektov. Takýto prístup zostáva v rovine istej neutrálnej abstrakcie – nezasahuje do štruktúry údajov a vytvára len logické väzby nad informačnými objektmi na úrovni súvislostí.

CIDOC CRM

Riešením je tzv. objektovo orientovaný *konceptuálny referenčný model* (Conceptual Reference Model, CRM). Je to prístup, nezaoberajúci sa konkrétnymi spôsobmi popisu objektu, snažiaci sa však určiť isté značenie údajov, pomocou ktorého potom možno dosiahnuť vyšší stupeň kompatibility. Jeho podstatou je definícia významových vzťahov

medzi jednotlivými popisnými prvkami. Ide tu o schopnosť vyjadriť napríklad vzťah osôb, času, miesta či udalostí k rôznym popisným prvkom.

Takýto model možno namapovať na konkrétne dátové štruktúry informačných objektov – teda na existujúce pravidlá popisu múzejných predmetov. Potom Konceptuálny referenčný model dovoľuje formálne vyjadriť znalosť o týchto pravidlách (súboroch dát) pre vyššiu úroveň aplikácií. Táto znalosť je uložená znalostnej databáze, ktorá sa nazýva *ontológia*.

Funguje to nasledovne: Ak je v určitom mediačnom softvéri obsiahnutá takáto znalosť o rôznych heterogénnych zdrojoch dát, potom sám softvér vie, ako má s každým zdrojom zaobchádzať. Na základe tejto znalosti vie dať používateľovi významovo kompatibilnú odpoveď na jeho otázku. Simultánne ju smeruje do rôznych prostredí a mediátor vyberá dáta medzi rôznymi poľami na rôznych hierarchických úrovniach, premenováva polia a predkladá ich hodnoty tak, aby aj formálne zodpovedali príslušným odborovým tezaurom.

Nie je celkom isté, či som sa vyjadril dosť zrozumiteľne. Ide o pomerne zložitý koncept, teraz už ISO štandard, ktorý sa realizuje na *technologickú úroveň*. To znamená, že Konceptuálny referenčný model je určený pre analytikov a programátorov. Spracovateľ a používateľ dát v múzeu ho nemusí poznať. Nemusí sa ním vôbec zaoberať, hoci pri práci s údajmi o kultúrnych objektoch bude neustále využívať jeho služby. A prospešnosť takýchto služieb si zatiaľ ešte ani nevieme celkom dobre predstaviť.

Zmena myslenia

Múzejník teda nemusí poznať Konceptuálny referenčný model a nemusí byť ani odborníkom v oblasti

informačno-komunikačných technológií. To však neznamená, že nemá nič vedieť o múzejnej informatike, že si nemusí zvyšovať informačnú gramotnosť, že nemusí vedieť využívať informačno-komunikačné technológie pre odborné účely.

Naopak.

Múzejná informatika je dnes základom múzejnej metodiky. Bez jej aplikácie v múzejnej praxi nie je vôbec mysliteľný ďalší vývoj múzejníctva. Múzejník sa nemusí učiť programovať, musí sa však naučiť chápať dobu, v ktorej žije a musí pochopiť zmysel múzejnej práce v období informačnej spoločnosti.

Z toho vyplýva nevyhnutnosť radikálnej zmeny myslenia. Neznamená to však, že múzejník sa má zmeniť na počítač!

Znamená to:

- *vymaniť sa z konzervativizmu,*
- *prekročiť bariéry inštitúcie,*
- *eliminovať byrokraciu z odborných procesov*
- *a sústrediť sa na prácu s odbornými informáciami.*

Každý múzejník (a najmä manažér múzea dvojnásobne), by mal chápať, že dnes je hlavnou hodnotou múzea a múzejníka znalosť (viem, že peniaze a moc sa považujú za vyššie hodnoty, ale ani jedno ani druhé nám táto spoločnosť dobrovoľne neuvoľní). Práve tá je hlavnou disponibilnou hodnotou každej odbornej inštitúcie. Nemám na mysli abstraktnú vedomosť, ale čosi oveľa konkrétnejšie: *údaje o vlastných zbierkach* obsiahnuté vo vysoko organizovaných informačných objektoch. Pritom nemám na mysli ani údaje, zamknuté v lokálnych katalógoch, ale *znalosť integrovanú v čo najširších informačných systémoch*.

Šarišská galéria v Prešove

Marta Hrebíčková

Šarišská galéria v Prešove

Tretie najväčšie mesto na Slovensku, prezývané svojho času Aténami nad Torysou, je dnes nielen administratívnym centrom kraja s najväčším počtom kultúrnych pamiatok na Slovensku, ale aj sídlom jednej z najstarších slovenských galérií.

Historické predpoklady

110 rokov po tom, čo sa v r. 1846 v Prešove uskutočnila prvá zaznamenaná Umelecko-priemyselná výstava, vznikla tu špecializovaná kultúrna inštitúcia – galéria. Vyrástla v meste s bohatou výtvarnou tradíciou, plniacou funkciu prirodzeného centra výtvarného diania regiónu prinajmenšom od poslednej tretiny 19. storočia. Opodstatnenosť založiť takúto inštitúciu medzi prvými na Slovensku práve tu potvrdzuje aj odkaz „svojich“ napríklad slávne-

ho rodáka Jakuba Bogdana, ktorý od r. 1690 pôsobil ako maliar na anglickom kráľovskom dvore a jeho obrazmi sa pýšia rôzne svetové múzeá a galérie. Sme hrdí aj na Jána Rombaeura, ktorý sa tu usadil po návrate z Petrohradu po pôsobení na ruskom cárskom dvore a našiel tu aj miesto svojho posledného odpočinku. A rovnako sa hlásime aj k Jánovi Jakubovi Krammerovi, ktorý sa do mesta presídlil z Levoče, k Jozefovi Miklošíkovi-Zmijovi, Pavlovi Szinyeimu-Mersemu z neďalekých Jarovnic, i Tivadarovi Kostkovi-Csontvárymu so vzťahom k neďalekému Sabinovu, ako aj k jednému z najvýznamnejších zjavov slovenskej a uhorskej fotografie Karolovi Divaldovi, ktorý r. 1878 založil prvú svetlotlačovú dielňu v Uhorsku práve v Prešove. Takisto k Teodorovi Zemplényimu, Maxovi Kurthovi, Ernestovi Rákošimu, Mikulášovi Jordánovi či Jozefovi Bendíkovi....

Od polovice 19. storočia sa čoraz častejšie stretávame v histórii regiónu aj s novým fenoménom – umeleckým zberateľstvom. Viaceré umelecké zbierky, známe na území mesta sa však už v minulosti roztratili po svete a tým sa aj vlastne ako prípadný základný fond budúcej verejnej zbierky pre mesto stratili. Patrila k nim napríklad zbierka malieb a grafických listov zozbieraných Jánom Rombauerom. Vieme, že podobné zbierky zhromaždili aj Gabriel Fejerváry, Leo Holländer, Karol Helner, Július Vaško. Jedinou, do Prešova navrátenou, je zbierka judaík Eugena Bárkanyiho, v súčasnosti prezentovaná v bývalej ortodoxnej synagóge.

Založenie

V polovici 20. storočia v Prešove žila početná výtvarnícka komunita, usilujúca sa od druhej polovice 40. rokov založiť zbierkotvornú a zároveň aj kultúrno-výchovnú inštitúciu, dokladajúcu históriu i súčasnosť výtvarného diania regiónu. Po viacročných peripetiách napokon na základe *Uznesenia KNV v Prešove č. 7/1954 z 11. 12. 1954 o zriadení galérie bolo dňa 29. 2. 1956 prijaté Uznesenie KNV č. 30 o zriadení Krajskej galérie v Prešove a toto následne schválené Kolégiom povereníka kultúry dňa 4. 4. 1956. Rada KNV v Prešove sa ešte 9. 2. 1956 uzniesla na ustanovení dočasného riadenia Krajskej galérie a zriadila 9-členné kuratórium. Predseda mu Michal Dubay a medzi jeho členmi boli piati výtvarníci: J. Bendík, E. Kapišovská-Byssová, M. Brezina, J. Hlavsa a J. Daňo.*

K Východoslovenskej galérii v Košiciach, prvej regionálnej galérii na Slovensku, pribudli v r. 1956 ďalšie dve – Galéria P. M. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši a Krajská galéria v Prešove (v r. 1961–1991 Galéria výtvarného umenia, od r. 1991 Šarišská galéria). A tak 4. apríl 1956 považujeme za úradný dátum „zrodu“ našej galérie do podobného administratívno-územného členenia ako dnes. Vtedy vlastne dostala do vienka (aj do názvu) územie svojho záujmu. Od začiatku sa profilovala ako regionálna galéria systematicky budujúca obraz dejín výtvarného umenia oblasti svojej pôsobnosti od stredoveku po súčasnosť. Ťažiskom jej akvizičnej a odbornej činnosti bola najmä širšie chápaná oblasť severovýchodného Slovenska. Pri svojom založení mala

Pohľad do interiéru galérie v Prešove

galéria len jedínú pracovníčku – Editu Fábryovú, ktorú predseda kuratória, riaditeľ Štátnej vedeckej knižnice Michal Dubay vybral spomedzi svojich zamestnankýň a vybral dobre – v galérii pracovala až do svojho odchodu do dôchodku v polovici 80. rokov. Jej rukami doslova prešli všetky obrazy, sochy, kresby, ktoré celé tie roky spracovávala a spravovala a stala sa výbornou znalkyňou tvorby najmä regionálnych umelcov. Krátko nato jej pribudla kolegyňa, Terézia Homišanová, ktorá zabezpečovala ekonomickú a administratívnu agendu, ale podieľala sa aj na odbornej činnosti galérie (výstavy, besedy, ap.).

Až od 1. júla 1960 stál na čele Krajskej galérie riaditeľ – Viliam Mešša a túto funkciu vykonával až do svojho odchodu do dôchodku – 31. 12. 1983. Za jeho vedenia sa vyprofilovali základné okruhy činnosti inštitúcie, prvé akvizície z čias vedenia Kuratória sa naďalej rozrastali a postupne sa rozširoval i káder zamestnancov.

Prvým sídlom galérie

sa stalo severozápadné krídlo Národnej kultúrnej pamiatky, bývalého evanjelického Kolégia, kde od r. 1957 započala aj svoju výstavnú činnosť (v novembri výstavou regionálnych umelcov, ako to bývalo vtedy zvykom, na počesť výročia VOSR). V r. 1981 začala po účelovej rekonštrukcii využívať ďalšie dva bývalé meštianske domy na Hlavnej ulici č. 51–53, pôvodne gotické, s renesančnými, barokovými a neskoršími prestavbami a uviedla tu svoju prvú stálu expozíciu *Od Rombauera po Srvátku* (regionálni umelci 19.–20. storočia). V r. 1984 kúpila od dedičov poslednej majiteľky aj vedľajší dom na Hlavnej 49, na ktorý boli v 80. rokoch vypracované projekty rekonštrukcie, ale spoločensko-politické zmeny v r. 1989 ju neustále odďaľovali. V r. 2004 sa galéria

pokúsila tieto zámery dotiahnuť do konca a vypracovala projekt do európskych štrukturálnych fondov, pričom čakala dva roky na rozhodnutie. Keďže projekt napokon v poslednom kole schválený nebol, ostáva úlohou do ďalšieho obdobia, vzhľadom na akútnu potrebu priestorov pre stále expozície. V r. 1991 bola totiž galéria nútená odísť z Kolégia, kde mala dovedy výstavné siene, depozitáre, odborné pracoviská a novú situáciu musela riešiť prehodnotením využitia časti výstavných priestorov v objekte na Hlavnej č. 51–53 – tieto upraviť na depozitáre – a výstavnú činnosť realizovať na úkor stálych expozícií. Tento deficit však nahrádza systematickou výstavnou činnosťou zo svojich zbierkových fondov – ročne ponúka verejnosti minimálne jednu veľkú výstavu zo zbierok, najmä v letnej turistickej sezóne, ako aj pravidelné výstavy prírastkov.

Začiatkom 90. rokov získala Šarišská galéria aj časť pozemku bývalej mestskej hradobnej priekopy v Mestskej pamiatkovej rezervácii a v spolupráci s mestom sa usiluje v tomto atraktívnom priestore vybudovať tzv. Záhradu umenia – polyfunkčný kultúrny exteriérový priestor. Pre tento účel tu zorganizovala dva ročníky Medzinárodného sochárskeho sympózia, počas ktorých tu šesť sochárov vytvorilo diela z travertínu dovezeného z lokality spišského Dreveníka.

V súčasnosti galéria spravuje tri pamiatkové objekty v centre mesta, ktoré sú aj s pozemkami od Hlavnej po Jarkovú ulicu majetkovo-právne vysporiadané a dávajú možnosť perspektívne celý areál dobudovať na expozičné, výstavné, kultúrno-výchovné účely, ako aj pre celé zázemie – depozitáre, sklady, dielne, ateliéry (reštaurátorský, fotodokumentačný), knižnicu, odborné a prevádzkové pracoviská. Okrem ekonomických výhod (diela netreba prevážať z miesta na miesto, nižšie nároky na ob-

služný personál) by sústredenie v jedinom areáli zabezpečilo ochranu jedným bezpečnostným a protipožiarnym systémom.

Pohľad do dvora galérie v Prešove (Hlavná č. 51)

Zbierkové fondy

V slovenských pomeroch bolo skôr výnimkou ako pravidlom, že základ zbierkového fondu Šarišskej galérie nevznikol odčlenením časti zbierky nejakého múzea či podobne, ale tento si budovala od začiatku vlastným systematickým výskumom, vyhľadávaním a nákupmi od autorov, súkromných majiteľov, čiastočne darmi a neskôr výnimočne aj administratívnymi prevodmi. Dnes galéria spravuje jeden z najkvalitnejších a najzaujímavejších galerijných zbierkových fondov na Slovensku, počítajúci na štyri tisícky diel maliarstva, sochárstva, grafiky, kresby, užitého umenia od konca 15. storočia po súčasnosť, samozrejme, so zreteľom na región východného Slovenska, ale aj s dielami umelcov zakladateľských osobností slovenskej moderny, významných osobností slovenského výtvarného umenia,

či dielami umelcov, viazucich sa nejakým spôsobom k regiónu. Okrem toho zahŕňa aj viaceré zaujímavosti a solitéry.

Z hľadiska histórie budovania zbierkových fondov sú iste najzaujímavejšie prvé roky existencie galérie. Najmä v tomto období získala mnohé diela, artefakty, avšak pravdou je aj to, že v niektorých prípadoch sa ich skutočný význam a hodnota v kontexte regiónu či Slovenska ukázali až oveľa neskôr a u niektorých sme po mnohých rokoch menili aj základné údaje.

V zbierkovom fonde treba vyzdvihnúť niekoľko pozoruhodných súborov: napríklad kolekciu ikon východoslovenskej proveniencie, síce nepočetnú, ale reprezentatívnu čo do základných typov a vývojových stupňov ikonopisej maľby na Slovensku, kde napríklad ikona sv. Michala Archanjela, z čias okolo r. 1560, je najkrajšou slovenskou ikonou tohto svätca vôbec a vyše desať rokov bola zapožičaná do stálych expozícií SNG v Bratislave.

V r. 1993 získala galéria od súkromného zberateľa ucelenú kolekciu (53 kusov) drevenej plastiky mimoriadnej krásy a kvality. Nachádza sa v nej, okrem iného, súsošie Metercie z poslednej tretiny 15. storočia, Madona z dielne Majstra Pavla z Levoče alebo plastiky z obdobia renesancie, baroka, či kolekcia krucifixov – medzi nimi zaujímavé rustikálne kusy. Tento pozoruhodný prírastok, významne obohacujúci konvolút zbierky starého umenia fondu Šarišskej galérie, získal v r. 1993 ocenenie časopisu Pamiatky a múzeá ako „Akvizícia roka“. Kolekcia bola získaná vďaka grantu ŠFK Pro Slovakia, z ktorého sme zakúpili jedno dielo – súsošie z lipového dreva od neznámeho šarišského rezbára 15. storočia – Meterciu a ostatné diela majiteľ galérii daroval.

V kvalitnom súbore maľby 19. storočia stojí za osobitnú zmienku

napríklad väčšia kolekcia obrazov Jána Rombauera, v kolekcii maliarstva prelomu 19. a 20. a prvej tretiny 20. storočia obrazy Maxa Kurtha, Ladislava Medňanského, Ernesta Rákoših, Ferdinanda Katonu, Mikuláša Jordána, Konštantína Kováriho, Teodora Moussona a ďalších. Najpočetnejším spravovaným súborom je súbor umenia 20. storočia. Jeho kvalitu a výpovednú hodnotu oslabuje obdobie poslednej dekády 20. storočia, keď sa začal výrazný útlm akvizičnej činnosti ako dôsledok nielen stagnácie, ale aj neustáleho znižovania reálneho rozpočtu, spôsobujúceho deficit v mapovaní najmä súčasného umenia. Tým nám nenávratne unikli a naďalej unikajú aj mnohé dôležité diela staršieho umenia.

Mimo tohto základného dôrazu je napríklad kolekcia deväť grafických listov Paula Gauguina – novotlačí z pôvodných štočkov, privezených r. 1910 z Tahiti M. R. Štefánikom, ktoré príležitostne vystavujeme aj s podrobnejším komentárom. Rovnakým prípadom je aj kolekcia českej grafiky od začiatku 20. storočia po 60-te roky.

Väčšina nových akvizícií sa do fondov dostala darmi od autorov (z toho jedna celá autorská výstava a kolekcia diel administratívnym prevodom z Ministerstva kultúry SR). Akvizície nákupmi boli mizivé, čo je odrazom nepriaznivej finančnej situácie nielen našej galérie. Tá negatívne poznamenáva výkon jej základných činností, najmä akvizičnú a edičnú. V takejto situácii nemožno systematicky dopĺňať zbierkové fondy a v obraze umenia regiónu v galerijných zbierkach absentujú kvalitné galerijné diela staršej a strednej generácie, staré umenie, ale aj celá generácia najmladších autorov, ktorí sa po štúdiách vrátili, resp. usadili v regióne.

Súčasnosť

Za polstoročia existencie pripravila galéria takmer 1 900 výstav doma aj v zahraničí a videlo ich takmer 2,7 milióna návštevníkov. Rovnako dlho si udržuje renomé aj v mimovýstavných a kultúrno-výchovných aktivitách – vychýrená bola vždy najmä práca s deťmi a školskou mládežou, na ktorú kládla mimoriadny dôraz už od konca 50. rokov. Vtedy to boli putovné výstavy po obciach a besedy, neskôr otvorené hodiny výtvarnej výchovy v galérii, Soboty, Nedele v galérii, koncerty – nedelne, vianočné, novoročné, absolventské – koncerty klasickej, starej hudby, džezu, šansónu, literárne pásma, uvádzania kníh, návštevy ateliérov, „Plenéry pre talentovaných, ale nesmelých“, akcie Klubu priateľov výtvarného umenia, neskôr pretransformovaného na Klub priateľov Šarišskej galérie, metodická pomoc vysokoškolským a stredoškolským študentom, poradenské služby pre verejnosť, atď.

V 90. rokoch začala galéria venovať pozornosť dôslednej a systematickej prezentácii svojich zbierok nielen na domácej pôde. Za niekoľko rokov pripravila a prezentovala reprezentatívne výbery zo zbierkových fondov v sesterských galériách vo viacerých mestách – napríklad Bratislave, Trenčíne, Dolnom Kubíne a začala vydávať jednotlivé zväzky edícií so vzťahom k svojim fondom – napríklad „Zbierky Šarišskej galérie“ a „Osobnosti regiónu“.

Dnes si všeobecne oveľa viac uvedomujeme význam systematického budovania reprezentatívnej zbierky umenia regiónu ako obrazu kvality, bohatstva, rôznorodosti jeho výtvarnej tradície i súčasnosti, pričom sa tento obraz buduje v prvom rade výtvarnými dielami, ale aj ďalšou dokumentáciou o výtvarnom dianí a autoroch, čím sa galéria za desaťročia stala i nezastupiteľným centrom dokumentov a informácií, kultúrneho vyžitia a celoživotného vzdelávania

v kraji. To, čo bolo dlho považované za čosi „menej“, t. j. istý dôraz na regionalizmus vo všetkých oblastiach odbornej činnosti, sa dnes ukazuje ako prednosť. Šarišská galéria ako jedna z mála slovenských galérií môže zostaviť naozaj reprezentatívnu kolekciu vývoja umenia svojho regiónu od konca 15. storočia po súčasnosť, čo jej dáva šancu stať sa zaujímavým bodom na turistickej mape Slovenska s atraktívnou ponukou typického, osobitého a charakteristického pre daný región a lokalitu.

V súčasnosti má galéria štatút krajskej galérie Prešovského samo-

správneho kraja a je metodickým centrom pre galérie aj iných zriaďovateľov v kraji. Napriek nepriaznivej finančnej situácii sa snaží naplňovať svoje poslanie na vysokej profesionálnej úrovni a ponúkať svojim návštevníkom bohatý a atraktívny program, aby aj naďalej, tak ako doteraz, patrila medzi galérie s najvyššou návštevnosťou.

Foto: G. Kutajová

The Šariš Gallery in Prešov Summary

Established in 1956 in an east Slovak city rich in history and culture, the Šariš Gallery opened its collections to the public in 1957. Since that time, the Gallery has acquired a remarkable collection of fine art (about 4.000 items). These artworks range from 15th–20th C. wooden sculpture, 16th–19th C. icons to 18th–19th C. portraits. Mostly of Eastern Slovak provenience, the portraits include paintings of Ján Rombauer, whose reputation extended throughout Central Europe. The richest collection is that of works by painters from the turn of the 19th–20th C. as well as the 20th C., predominantly from the eastern region of Slovakia.

Tridsať rokov Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou

Mária Kotorová-Jenčová

Vlastivedné múzeum, Hanušovce nad Topľou

Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou si pripomenulo výročie vzniku v r. 1975. Ako jedno z posledných v rámci dobudovania siete okresných vlastivedných múzeí na Slovensku v čase vzniku nieslo siahodlhý, ale výstižný názov *Okresné vlastivedné múzeum vo Vranove nad Topľou so sídlom v Hanušovciach nad Topľou*. Umiestnenie mimo okresného mesta podmienila vhodná historická budova – renesančno-barokový kaštieľ v Hanušovciach n. T., v ktorej múzeum sídli od augusta 1976. Situovanie v tomto malom mestečku sa negatívne odrazilo na jeho ďalšom vývoji, keďže sa vnímalo ako malé mestské múzeum, najmä po zmene názvu na *Vlastivedné múzeum v Hanušovciach n. T.* Ako v ostatných slovenských múzeách, i tu sa menili zriaďovatelia až po dnešného, ktorým je Prešovský samosprávny kraj. Múzeum sa od začiatku vyvíjalo

ako vlastivedné – s prírodovednou a spoločenskovednou zložkou. Od r. 1998 sa v rámci užšej špecializácie orientuje na výskum vystahovalctva z východného Slovenska. Zámerom múzea je venovať sa v budúcnosti netradičným formám prezentácie výsledkov archeologického výskumu.

Návštevník sa v hanušovskom múzeu môže oboznámiť s prírodou a históriou regiónu v piatich expozíciách a jednej stálej výstave. V sídle múzea, cennej historickej pamiatke dežďofiovskom kaštieli sa prezentujú expozície *Prírodné pomery okresu Vranov n. T.*, *História vranovského regiónu* a *Expozícia dobovo zariadených interiérov*. Výsledky doterajšieho výskumu vystahovalctva predstavuje výstava *Svetom, moje, svetom...*

V r. 2004 sa úpravami nevyužívaného poschodia druhej – renesančnej budovy múzea, vytvoril zaujímavý priestor, kde je v súčasnosti etno-

grafická expozícia *Duch národa*. Napokon, 17. 6. 2005 sa po mnoho-ročnom úsilí o prienik do okresného mesta podarilo otvoriť vysunuté pracovisko v Hornozemplínskom osvetovom stredisku vo Vranove nad Topľou – päťdielnu expozíciu *Človek a život*, ktorá je venovaná dejinám mesta, prírode, archeologickým pamiatkam, etnografickým zbierkam a histórii povstaní a vojen.

Pracovníci múzea sa čoraz viac zapájajú do celoštátnych i medzinárodných projektov v archeologickom,

Budova expozície *Duch národa*

Renesančno-barokový kaštieľ, sídlo Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou

historickom, zoológickom a botanickom výskume. Archeologický výskum sa popri realizácii záchranných výskumov (r. 2002–2005 v 22 lokalitách so zaujímavými výsledkami) v r. 2004–2005 sústredil aj na výskum pre vedecké a dokumentačné účely. Múzeum ho realizovalo na Hrádku v Mrázovciach, okres Stropkov, kde sa v spolupráci s anglickými archeológmi v rámci európskych projektov získali dôležité informácie o bratríckej pevnosti z polovice 15. storočia. Zo starších aktivít je najdôležitejší dlhodobý výskum polykulturnej lokality Čičvianskeho hradného vrchu v katastri obce Sedliská.

Historický výskum sa orientoval prevažne na dejiny vystaňovalectva z východného Slovenska, dejiny 2. svetovej vojny a výskum obecných erbov. Zoológický výskum bol zameraný predovšetkým na mapovanie netopierov východného Slovenska, a ďalej na výskum vtákov a cicavcov. V oblasti botaniky sa múzeum zapojilo do širších projektov mapovania rozšírenia invázných druhov rastlín a trávnej vegetácie.

Z výstavných počínov posledných rokov treba spomenúť výstavu *Petrolejšové lampy*, prvú výstavu múzea spoza hraníc, z Poľska v r. 2003.

V ponuke múzea boli mnohé ďalšie krátkodobé výstavy, medzi nimi

archeologické – *Nie sme tu odvčera*, *Tajomstvá hradného vrchu*, *Premeny hlíny*, *Čičva v čase* (v obci Sedliská), *Archeologické pamiatky Zemplína vo fotografii*, historické – *Žili medzi nami*, *Čapajevovci*, *Erby miest a obcí vranovského regiónu*, *Bojovali za slobodu*, *Iskoni bĕ Slovo*, umeleckovedné – *Ikony*, *Hanušovce vo výtvarnom umení*, etnografické – *Veľkonočné reminiscencie*, *Križ a kraslica*, *Na vajičku maľovane*, *Remeslo v zime*, *Čas radosti, veselosti*, *Vianoce krásny čas*, *Včera večar na valale*, *Z babičkinej truhlice*, *Farby a vzory*, prírodovedné – *Pri vtáčích hniezdach*, *Chránené územia*, *Krásna jemných krídel*, *Príroda Domaše*, *Príroda lekáraň*, *Bojme sa, lebo ich nepoznáme...*

Múzeum už dva roky využíva na svoju propagáciu prezentácie na Agrokomplexe v Nitre v rámci výstav *Dovolenka na vidieku* (2004) a *Regióny Slovenska* (2005).

V r. 2002 vydalo múzeum útlu knižičku *Nie sme tu odvčera*, ktorá vznikla v súvislosti s rovnomennou archeologickou výstavou. Na tú istú výstavu nadväzovala aj ďalšia drobná publikácia s archeologickým podtextom *Spomienky z hlíny*. S oveľa odvážnejším titulom s medzinárodným dosahom sa múzeum popasovalo v rámci projektu *Cesty minulosti – cesty súčasnosti* (Phare CBC), keď vydalo zborník referátov z medziná-

rodnej konferencie *Experimentálna archeológia a popularizácia archeologického bádania v múzejnej a školskej praxi*. Odborní pracovníci pripravili tiež niekoľko obecných monografií (*Čaklov*, *Kamenná Poruba*, *Komárany*, *Merník*, *Sačurov*, *Sedliská*) a publikovali celý rad príspevkov v odborných periodikách i regionálnej tlači.

Popri naplňaní ostatných múzejných činností sa v múzeu nezabúda ani na kultúrno-výchovné aktivity. Od r. 2003 organizujeme cyklus koncertov spojených s rozhovormi so zaujímavými ľuďmi, nazvaný *Popoludnia pri svietelku*. Témami týchto stretnutí boli život a smrť, svetlo a tma, križ a kraslica, slávni ľudia slovenských dejín a iné. Múzeum sa zapojilo do európskej aktivity francúzskych múzeí s témou *Ľudia a príbehy* v r. 2004 a *Svetlo v tme* (Múzeum v noci) v r. 2005. Pravdaže, pokračujeme v osvedčených tradičných podujatiach, ako sú *Otvorené dvere 18. mája* (na Medzinárodný deň múzeí), *Stretnutie s princeznou* (Medzinárodný deň detí), *Malé veľkonočné a vianočné jarmoky* s prezentáciou remeselných činností, spolupodieľame sa na výstupe na hrad Čičva v rámci podujatia 101 slovenských hradov v prvú októbrovú sobotu. Školským návštevm ponúkame *Poldeň v múzeu*, ktorého náplňou je podrobná prehliadka expozícií lektorovaná kurátormi zbierok, vychádzka za pamiatkami Hanušoviec, tvorivá dielňa v práci s hlinou a drôtom, hry a súťaže.

Po niekoľkých rokoch stagnácie v akvizícnej činnosti sa zdá, že aj na tomto úseku pomaly svitá na lepšie časy. V poslednom čase sme získali zaujímavé súbory jednak vlastným zberom (súbor archeologických náleзов z Vlače, zo Sedliská a z Mrázoviec) ako aj kúpou (etnografické, historické a paleontologické zbierky). Raritnú zoológickú akvizíciu – bobra – sme získali vďaka ochote zainteresovaných ľudí.

V r. 2004 odpredal zriaďovateľ múzea (Prešovský samosprávny kraj) jednu z historických budov spravovaných múzeom, renesančný Šošovský kaštieľ (tzv. Malý), mestu Hanušovce n. T. za jednu korunu. V r. 2005 sa odpredala tiež ďalšia nevyužívaná pamiatka, klasicistická kúria v Majerovciach. V správe múzea sú tak už len dve pamiatkovo chránené budovy a pamiatkovo chránený park. V r. 2003–2005 múzeum začalo riešiť dlhoročný problém s vlhkosťou kaštieľa odizolovaním základového muríva. S touto rozsiahlou investičnou akciou súvisí aj úprava terénu pred objektom, jeho odspádovanie a následné vytvorenie vstupného parteru v barokovom štýle. Technickými zásahmi sa upravila narušená statika krovu. Práce financoval z väčšej časti zriaďovateľ, sčasti získalo múzeum financie z projektu Pro Slovakia a Obnovme si svoj dom. Estetizáciu parteru, ako aj úpravu renesančnej budovy urobilo múzeum svojpomocne.

Najzaujímavejšiu skúsenosť posledných rokov a vlastne celej doterajšej histórie múzea získal kolektív pracovníkov realizáciou projektu *Cesty minulosti – cesty súčasnosti* v rámci programovej schémy Phare CBC v spolupráci s Poľskom. Súčasťou projektu bola medzinárodná vedecká konferencia *Experimentálna archeológia a popularizácia archeologického bádania v múzejnej a školskej praxi* s publikačným výstupom

a kultúrne podujatie *Prechádzka storočiami*, archeologicko-historický festival na hrade Čičva. Okrem tohto najvýznamnejšieho projektu bolo múzeum úspešné pri získavaní finančného krytia ďalších aktivít z Podporného fondu MK SR: výtvarné a audiovizuálne dotvorenie etnografickej expozície, stála výstava *Svetom, moje, svetom...*, elektronický zabezpečovací systém v budove etnografickej expozície, dotvorenie expozície *Človek a život*, tvorba polyfunkčnej múzejnej dielne, reprezentatívna múzejná publikácia.

Múzeum sa už tri desaťročia usiluje o záchranu, dokumentovanie a prezentáciu kultúrneho dedičstva vranovského regiónu a širšej oblasti východného Slovenska. Ako jedno z najmladších regionálnych, v dobe vzniku okresných múzeí, má hanušovské múzeum neľahkú úlohu bežca, ktorý vybehol na trať s veľkým oneskorením. Pri zrode múzea nestáli meceni, ktorí by ho podporili, ani zberatelia, ktorí by mu venovali svoje vzácne zbierky. V materiálne nebohatom regióne nebolo možné očakávať zvlášť bohaté exponáty. A ak aj boli, niektoré z nich sa ešte pred vznikom múzea dostali do zbierok iných, starších múzeí či galérií (gotická madona z Ďapaloviec, poklady mincí z Michalku, Merníka a pod). Väčšina toho, čo dnes tvorí expozície hanušovského múzea (17 000 zbierkových predmetov) je výsledkom mravčej práce jeho pracovníkov.

V súčasnosti pracuje v múzeu desať stálych zamestnancov, z nich štyria sú vysokoškolsky vzdelaní odborní pracovníci zabezpečujúci archeologický, historický, zoológický a botanický výskum. Traja pracovníci sa venujú reštaurovaniu, konzervácii a dokumentácii zbierok, popri nich pracuje v múzeu ekonómka a dvaja technickí pracovníci. Na múzeum s troma prevádzkami je personálne obsadenie skutočne na najnižšej možnej hranici.

Pri príležitosti múzejného jubilea vznikli o múzeu dve publikácie. V jednej z nich sú okrem stručných historických obzretí uvedené infor-

Reprezentatívny žltý salón kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou

matívne sprievodné texty ku všetkým expozíciám hanušovského múzea a informácie o dejinách múzejného sídla, kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou. Tak, ako sa uvádza v úvode jednej z knižiek, verím, že publikácie nájdu početných čitateľov a múzeum ich prostredníctvom početných návštevníkov. K múzejnému jubileu popri žičení zdravia a tvorivých síl práve toto prajem všetkým pracovníkom hanušovského múzea.

Foto: Archív VM

Thirty years existence of the Regional Museum in Hanušovce nad Topľou Summary

Author describes usual peripetries of a small museum in East Slovakia. In spite of humble conditions of existence, it won its stabile audience with presentations of their collections (about 17.000 items) and the scope of educational activities.

Etnografická časť expozície „Človek a život“ vo Vranove nad Topľou

Oceánografické múzeum v Monaku

Ján Kautman

SNM-Prírodovedné múzeum, Bratislava

→ Pôsobivé akvárium s karaxmi (Selene vomer)

Dominantná budova Oceánografického múzea v Monaku

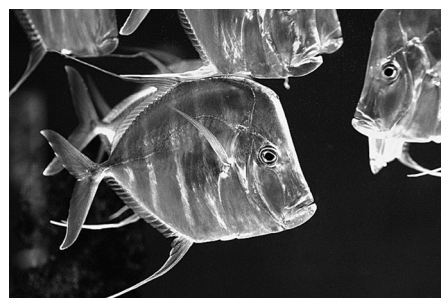

Krásna budova s ešte krajšou polohou na kamennom brale, strmo padajúcom do skutočne azúrových hlbín Stredozemného mora, je estetickým zážitkom už pri pohľade z diaľky. Príchod do centrálnej časti Monaka, kde sa na polostrove v časti nazvanej „Monaco Ville“ nachádzajú najznámejšie správne a historické budovy kniežatstva a spolu s nimi Oceánografické múzeum, sa vzhľadom na turistickú atraktivitu mesta zdá byť veľmi komplikovaný. Nekonečný rad áut, ústiaci do mesta navodzuje predstavu minimálnej šance slušne zaparkovať. Monako je však na príval turistov dobre pripra-

vené. Pod veľkou časťou skalnatého brala, na ktorom sa nachádza aj toto múzeum, sú viacpodlažné podzemné garáže. Výťahom sa priamo z nich vyveziete pred vstup do jeho budovy. Po zaplatení štandardného vstupného (dospelý 11 euro a zľavené kategórie 6 euro) vstúpite do rozmanitého sveta morí a oceánov.

História vzniku účelovo postavenej budovy je úzko spojená s menom monackého kniežata Alberta I., vášnivým moreplavcom, intenzívne sa zaujímajúcim o podmorský svet, život v ňom a o všetko, čo s morom súvisí. Nahromadené zbierky a artefakty z ciest, najmä po Stredozemnom mori a Atlantickom oceáne podnietili v ňom myšlienku vybudovať oceánografické múzeum. Základný kameň bol položený v roku 1899 a 29. marca 1910 sa konalo slávnostné otvorenie múzea. Knieža Albert I. dal zároveň v Paríži vybudovať a od roku 1906 uviesť do chodu Oceánografický inštitút, ktorý ako vedecká inštitúcia spolupracuje s Monackým múzeom. Obe inštitúcie sú financované zo spoločnej nadácie. Prvým riaditeľom múzea sa stal blízky spolupracovník kniežata Dr. Richard. Z ďalších riaditeľov (1957–1988) inštitúcie treba spomenúť svetoznámeho morského výskumníka kapitána Jacques-Yvesa Cousteaua. V súčasnosti je riaditeľom Prof. Jean Jaubert, morský biológ zaoberajúci sa koralovými útesmi.

Aká je teda skladba zbierok a čo všetko tu možno vidieť? Dalo by sa povedať, že všetko čo s morom a jeho výskumom súvisí. Dominantné sú

najmä prírodovedné kolekcie. Treba poznamenať, že podstatnú časť a základ celej tejto kolekcie vybudoval knieža Albert I. počas svojich 28 oceánografických ciest. Zbierky obsahujú tisíce druhov a jedincov vrátane početnej skupiny vedeckého typového materiálu. Vybranú časť zbierok možno zhliadnuť na prvom poschodí vo Veľrybej sále, ktorej meno je odvodené od početných kostier týchto obrovských, cicavcov. V okolitých vitrínach sa možno oboznámiť s tým najpodivnejším a najpestrejším životom podmorského sveta, a to prostredníctvom preparátov rôznych druhov rýb a fosílií. Na galérii po obvodnej veľkej sály je umiestnená ojedinelá kolekcia umeleckých plastiek a predmetov, ilustrácií a dekoratívnych objektov, ktoré spája základná myšlienka – more.

Ďalšou významnou kolekciou prezentovanou na druhom poschodí je zbierka historických meračích a navigačných prístrojov a zbierka predmetov súvisiacich so zakladateľom múzea, umiestnená v sále Alberta I.

Na prízemí v západnom krídle je situovaná kongresová sála v historizujúcom slohu, vybavená modernou technikou. Pravidelne sa tu konajú podujatia celosvetového významu, ale i kultúrno-náučné akcie menšieho rozsahu. V ostatnej časti poschodia sa nachádzajú Kniežací salón a Sála zoologickej oceánografie. Tieto variabilné priestory sú určené na prezentáciu výstav. Za mojej návštevy v máji 2006 tu bola inštalovaná výstava z cesty kniežata Alberta II. do severných polárnych oblastí, ktorá bola zmesou fotografií, zoo-

logických preparátov a umeleckých predmetov z cirkumpolárne žijúcich kultúr. Z hľadiska inštalačného a technického ma zaujal najmä vystavený kus ľadu, dovezený kniežatom priamo zo Severného pólu. Poslednou miestnosťou na poschodí je múzejný obchod, ktorý je zároveň východom z celého múzea.

Asi najpríťažlivejšou časťou inštitúcie sú morské akváriá v podzemí, v skalnom brale, na ktorom budova stojí. Pomocou 90 nádrží je prezentovaná rozmanitosť života Stredozemného mora, prilahlých oblastí Atlantického oceánu a koralových oblastí sveta. Najväčšia nádrž (žraločí útes) má objem 450 000 litrov a najmenej akvárium len 100 litrov. Morskú vodu do nádrží čerpajú z hĺbky 55 metrov priamo pod útesom múzea. Čistotou, vkusom a bohatstvom druhov patrí akvárium

určite k najkrajším na svete. Počet a pestrosť chovaných druhov rýb, drsnokožcov, kôrovcov, ostnatokožcov, hubiek a iných živočíšnych skupín je len ťažko v krátkom článku priblížiť, a tak o celkovom obraze možno napovie, že o chod sa stará sústavne tím 16 pracovníkov. Ročne pre svojich chovancov potrebujú 2 500 kg rýb, 2 600 kg morských mäkkýšov, 2 000 kg kôrovcov, 600 kg hlavonožcov, 150 kg žiabronožiek a 1 500 hlávok šalátu.

V múzeu sa nachádza množstvo laboratórií a veľká odborná knižnica. Na streche budovy je reštaurácia s krásnym výhľadom na kniežatstvo. Múzeum pestrou ponukou, umocnenou všadeprítomnou ochrannou rukou kniežatej rodiny určite zaujme každého návštevníka a jeho prehliadku odporúčam všetkým, ktorí kniežatstvo navštívia.

The Museum of Oceanography in Monaco

Summary

In 1910, Prince Albert I of Monaco, an ardent seafarer, founded a remarkable museum of Oceanography. A building specifically constructed for the purpose was situated in a spectacular setting on a huge rock overlooking the azure depths of the Mediterranean. The museum's collection, covering the whole range of sea life, was personally acquired by the Prince Albert I and his son Albert II (whose generous financing connected this museum with the exclusively scientific Oceanographic Institute in Paris founded in 1906). In addition to its unique natural history documentation of sea life, the museum maintains an aquarium displaying a variety of Mediterranean, Atlantic and coral sea habitats of the world.

Foto: Ján Kautman

Meštianstvo Kysúc v radoľskom kaštieli

Andrea Paráčová
Kysucké múzeum, Čadca

Renesančný kaštieľ v Radoli z druhej tretiny 16. storočia patrí medzi najstaršie historické objekty na Kysuciach. Pôvodne štvorcovú dvojpodlažnú stavbu s jedným obytným priestorom na každom podlaží v 2. polovici 17. storočia prestavali, čím získala siene na poschodí a obytné priestory a stala sa centrom majera budatínskeho Suňogovského panstva. V r. 1658 sa tu nachádzali panské stajne, stodoly, ovocná záhrada, rybníky, pivovar, chmelnica, mlyn a pila. Od 19. storočia do r. 1977 slúžil na obytné účely. Jeho

renesančný charakter dokazujú okná so šambránami a plastickými nadokennými rímsami, krížová klenba s hrebienkovým obrazom, ako aj valená klenba s lunetami, nárožné maľované kvádrovanie. Výskum objavil aj pôvodnú renesančnú omietku. Po rekonštrukcii v ňom r. 1983 umiestnili stále expozície Kysuckého múzea. Na jeho prízemí sú to *Staršie dejiny Kysúc*, kde sa prostredníctvom archeologických exponátov dokumentuje najstaršie osídlenie kysuckej oblasti od paleolitu po dobu rímsku (o. i. vidieť tu stoličku ma-

Dámsky písací stolík, Nemecko, 19. storočie

muta, pracovné nástroje, keramiky, nálezy zo sídliska a hradiska ľudu púchovskej kultúry v Lopušných Pažitkách – (kostenú píšťalku, prasleny, odliatky obilnín, zlomky nožov, hroty šípa, oštep).

Veľkomoravské obdobie a stredovek prezentujú nálezy slovanského opevnenia v Lopušných Pažitiach z konca 9. storočia, nálezy z najstaršej sakrálnej stavby na Kysuciach na Koscelisku v Radoli a z Kysuckého Nového mesta. Práve tu v kaštieli je vyinštalovaná kópia jedinečnej kostenej sošky svätice pochádzajúcej z deštrukcie múrov kostola na Koscelisku. Meria 84 mm a zhotovená bola vo Francúzsku alebo Nemecku pravdepodobne v 14. storočí.

Dejiny meštianstva na Kysuciach

Cieľom expozície meštianskeho bývania na poschodí radolského kaštiela je (okrem prezentácie zbierok Kysuckého múzea v reprezentačných priestoroch kaštiela) priblížiť dejiny Kysuckého Nového Mesta, niekoľko storočí jediného skutočného mesta na tomto území, a tiež Čadce. V týchto dvoch centrách Kysúc žilo meštianstvo – vrstva so silnejším ekonomickým zázemím a z neho vyplývajúcim vplyvom a mocou, vzdelaním, určitou životnou a kultúrnou úrovňou. Jej príslušníci sa snažili udržať si vyššie spoločenské postavenie aj rôznymi funkciami v hospodárskom a spoločenskom živote mesta, štátnej správe a samospráve, hospodárskych inštitúciách, ako aj v mestských spolkoch a združeniach. V ich životnom štýle mala špecifické miesto kultúra ako osobitná stavovská hodnota.

Tieto dve mestá sa vyvíjali odlišne. Kysucké N. M. získalo už v 14. storočí právo remeselnícko-trhového charakteru, tzv. žilinské, pre ktoré bola charakteristická funkcia dedičného richtára a na začiatku 15. storočia patrilo medzi najvýznamnejšie mestá na Považí. Plnoprávnym meštianom bol ten, kto mal meštianske domovské právo, viazané na grunt a dom. Najbohatší meštiani a zemania tvorili najvyššiu spoločenskú vrstvu a z ich radov sa volili orgány

mesta. Jej najpočetnejšou zložkou boli remeselníci, avšak tiež len bohatší. Aj keď bolo Kysucké N. M. zemepanským mestečkom, patrilo v 17.–18. storočí medzi významné strediská remeselnej výroby na Považí. Máme tu doložených 19 druhov remesiel organizovaných v cechoch, rozvíjal sa aj obchod so soľou, vínom, drevom, dobytkom a rozličným (tzv. kramárskym) tovarom. Remeslo, podobne ako v iných mestečkách, nebolo jediným zdrojom obživy, dôležité miesto patrilo aj poľnohospodárskej výrobe. Mestečko s 239 majstrami cechov bolo síce ešte v prvej polovici 19. storočia významným strediskom remesiel, hospodárske pomery sa však zhoršovali – cechová výroba bola otrávená, veľa škôd narobili povodne, požiar a cholera. Mesto postupne prestalo obhospodarovať nerentabilné mestské objekty (mlyny, pílu, krčmy, lúky, role, trhové, jarmočné) a všetko prenajímalo. Z príjmov sa však nedali uhradiť všetky výdavky a mesto zápasilo so schodkom. Poslednou katastrofou bol požiar v r. 1907, keď takmer celé vyhorelo.

Čadca sa vyvíjala ako dedina valašského osídlenia v 16. storočí, a v r. 1778 bola povýšená na mestečko, stredisko Kysuckého dištriktu Strečnianskeho panstva. Stala sa centrom hospodárskej správy a sídlom panského správcu, čo spolu s polohou podnietilo jej hospodársky a demografický rast. V druhej polovici 19. storočia sa stala sídlom štátnych úradov, súdu, strediskom obchodu s drevom, drevárskeho a piarskeho priemyslu, sídlom bánk, a pod. Vtedy sa tu začali usadzovať a nadobúdať nehnuteľný majetok bohatší obchodníci, najmä Židia. Rady mestského obyvateľstva rozšírila aj stavba Košicko-bohumínskej železnice, na realizácii ktorej sa zúčastnilo okrem viacerých domácich a zahraničných akciových spoločností aj veľa odborníkov a robotníkov

z rozličných kútov monarchie. Čadca sa stala dôležitou dopravnou spojnicou.

Nositelmi mestského životného štýlu v Čadci ako sídle vidieckeho, nie priemyselného charakteru, tak ako vo väčšine slovenských miest, sa stali najmä podnikatelia, živnostníci, inteligencia, úradníci, štátni a verejní zamestnanci. V 80. rokoch 19. storočia sa stala sídlom viacerých obchodníkov s drevom (napr. M. Löw, A. Roth, J. Weichherz a J. Neuwirth). Z najbohatších vrstiev sa skladal aj obecný výbor. Medzi najmajetnejšiu vrstvu mesta na začiatku 20. storočia patrili advokát I. Eichenwald, okresný lekár K. Lipscher, obchodník so súknom F. Schlesinger, obchodník so strižným tovarom M. Neuman, obchodník s drevom L. Kukuka, statkári A. Stern a V. Maday. Po vzniku ČSR rady mestského obyvateľstva rozšírili imigranti – českí úradníci v štátnej a verejnej správe, školstve, pri železnici, policajný aparát.

Predstavitelia tejto spoločenskej vrstvy sa aktívne zapájali do kultúrneho, spoločenského života a politiky. Mestské spolky patrili medzi tzv. meštianske inštitúcie a v nich možno nájsť predstaviteľov štátnej správy, učiteľov, živnostníkov, právnikov, atď. Typickým predstaviteľom meštianstva v Čadci bol napr. Rudolf Matter, bývalý čadčiansky a čierňanský richtár, za Prvej ČSR člen obcejnej rady a obecného zastupiteľstva, finančnej a zdravotnej komisie, odborný znalec okresného súdu, člen Matičného výboru a Červeného kríža, predseda Úverného družstva v Čadci. Bol znalcom pri komasácii a parcelácii, menovaným ministrom a okresným delegátom Zemedelskej rady pre celé Slovensko. Mnohí z najmajetnejších meštianov boli činovníkmi Miestneho odboru Matice slovenskej, pracovali a zastávali funkcie v spolkoch, vyvíjajúcich kultúrne aktivity (napr. prednášky, kurzy,

Obývacia spálňa z konca 19. storočia, Kysucké Nové Mesto

večierky, výstavy, plesy, akadémie, divadelné a filmové predstavenia, telovýchovné cvičenia ap.), z ktorých výťažky išli na dobročinnú činnosť.

Životný štýl meštianskej vrstvy sa prejavoval aj výberom miesta bývania (domy v centre mesta) a spravidla sa spájal so špecifickým architektonickým štýlom domu, obytnou dispozíciou, zvláštnosťou interiéru. Kysucké N. M. malo urbánny charakter s námestím jednoduchého pôdorysu, obrúbeným domami najbohatších mešťanov, často s klenbami. Na výstavbu murovaných domov poskytla dostatok materiálu rieka Kysuca. Z kútov námestia rovnobežne vybiehali ulice, na východnej strane s panským domom, panskou krčmou a obytným domom richtára. V strede námestia sa zachoval mestský dom s renesančnými prvkami, v minulosti tu bol pranier vedľa studne a konali sa tu trhy. V blízkosti stojí farský kostol. Na noc sa mesto zatváralo dvoma bránami.

V Čadci malo mestský charakter len centrum, ktoré sa vyvinulo z roľnícko-pastierskej osady v kotline. Keďže sa hornaté územie nedalo kompaktno osídliť, vznikli tu typické ľudnaté vidiecke sídla. Preto sa v Čadci mestský život sústredil výlučne v centre okolo bývalej mýtnej stanice, dnešného Námestia slobody

a ulice, ktorá ho spája so železničnou stanicou, na Palárikovej a Hornej ulici. Murované domy obývali živnostníci, inteligencia, pričom na prízemí bývali obchody, dielne, kancelárie a na poschodí byty. Napr. vila čadčianskeho advokáta Dr. A. Bolgára na mieste dnešnej sporiteľne na Palárikovej ulici, pôvodne prízemný dom s obchodom jeho rodičov, mala na prízemí kanceláriu (pracovňu) a tzv. pánsku izbu s knižnicou, sekretárom a koženými kreslami na prijímanie návštev. Na poschodí bola obývačka, spálňa, predizba, jedáleň, kúpeľňa a šatňa. Dom mal ďalej kuchyňu, izbu pre slúžku, terasu, záhradu s dvorom, v ktorej boli hojdačky a altánok (*letník*). V dome živnostníka Š. Lacka pri mestskom dome bol na prízemí obchod, hore byt so štyrmi veľkými izbami, kuchyňa, veranda, za domom veľká záhrada. V nájomných bytoch napr. v Mestskom dome bývali úradníci, učitelia, v miestach dnešnej matriky býval notár.

Meštianskou spoločenskou formou bolo korzo, promenáda – široký asfaltový *drotuár* stredom Námestia slobody, od vyše Mestského domu po most na Kysuci, fungujúcou v nedelu po bohoslužbe, po večeroch, čo bolo príležitosťou predviesť sa v módnom oblečení, stretnúť a pohovárať sa. K meštianskemu životu patrila aj

šport. Mešťania boli členmi telovýchovných a turistických spolkov, chodili na výlety, túry, prechádzky. Oblúbeným bol futbal, na ktorý chodila v nedeľu „celá Čadca“. Pri futbalovom ihrisku boli tenisové kurty. V lete sa opaľovalo a kúpalo na Kysuci, v zime sa lyžovalo a korčuľovalo. Súčasťou spoločenského života boli majálesy, juniálesy (organizovali ich hasiči, Červený kríž), kde hrala hudba, *gramafón*, varil sa guláš. *Smotánka* sa stretávala napr. v hostinci u Scheibergerky, kde bola osobitná izba – salónik – pre pánov. Čadca mala aj dvoch taxikárov, kresťanského J. Špaldoňa a židovského J. Braunera. K mestu samozrejme patrila meštianska škola.

Táto spoločnosť nebola jednoliatá, jej príslušníci mali rozličné názory a záujmy. Mešťania sa angažovali v politike, boli funkcionármi, členmi rozličných politických strán. Aj pri práci Matice sa napr. v r. 1922 spomína, že *na tomto zasadnutí sa prejavila akási letargia, vyplývajúca z politických rozporov a typickej nezájmovosti meštianskej spoločnosti*. Tajomník Klačanský uviedol, že spolkový život a spoluprácu hatí politická roztrieštenosť občanov, v r. 1937 sa spomína prenikanie politiky do miestneho odboru Matice. Meštianstvo bolo diferencované aj sociálne a majetkovo. Nielen v Čadci, ale na celých Kysuciach tvorilo prevahu chudobné roľnícke obyvateľstvo.

Po vzniku Slovenského štátu meštianstvo oslabilo vystaňovanie veľkej časti Čechov a deportácia Židov. Ako všade, aj tu boli pred deportáciou obmedzované ich slobody – od r. 1941 pre nich platil zákaz zhromažďovať sa na uliciach a verejných miestach, prechádzať sa po Palárikovej a Hlinkovej ulici a korzovať po Námestí. Február 1948 znamenal priamy útok a začiatok likvidácie meštianstva, jeho ekonomického zázemia a bývania.

Interiér
jedálne
z konca
19. storočia
z Nemecka

Expozícia meštianskeho bývania na Kysuciach

poukazuje na mestotvorný proces na Kysuciach, snaží sa odlíšiť to *mestské* od *ľudového*, prezentovaného v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke. Expozícia zavedie návštevníka do čias konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Jej základom bol najskôr nábytok, ktorý múzeum získalo ešte v 80. rokoch. Ide najmä o spálňu s posteľami, rezbou zdobenými skriňami, toaletným stolíkom s mramorovou doskou, zrkadlom a zásuvkovou komodou. Väčšina nábytku pochádza zrejme zo stolárskej dielne J. Mládenka z Rajca zo začiatku 20. storočia. V r. 2002 pribudla do múzea a expozície obývacia spálňa z poslednej tretiny 19. storočia v hodnote 100 000 korún. Tú si múzeum mohlo dovoliť kúpiť vďaka nakrúcaniu filmu *Želary* v skan-

zene v Novej Bystrici-Vychylovke. Bola majetkom starej meštianskej rodiny z Kysuckého Nového Mesta, jej súčasťou sú okrem rezbou zdobených skriň, postelí, nočných stolíkov aj veľký príborník, jedálenský stôl a stoličky s koženým sedadlom a operadlom. Z nábytku pribudol do expozície dámsky písací stolík z 19. storočia, veľká, továrensky vyrábaná komoda, pôvodne majetok židovskej rodiny z Čadce. Najnovším a najhodnotnejším prírastkom je veľká vitrína so zásuvkami, zdobená rezbou a parketovou intarziou z konca 19. storočia z Čadce, na ktorú získalo múzeum finančné prostriedky z grantového programu Ministerstva kultúry SR.

V jedálni stojí za povšimnutie elegantná biela porcelánová jedáľenská súprava zn. Rosenthal so zlatočiernym ornamentom, strieborný príbor, príbory v kazetách potahované striebornou fóliou. Je tu aj príborník z konca 19. storočia z Nemecka, to všetko doplnené kávovými a čajovými porcelánovými súpravami, striebrom, alpakou, bytovým textilom, obrazmi – napríklad *Muž v kožuchu* českej proveniencie, pochádzajúci z pozostalosti kožušníckeho majstra Kráľíka z Kysuckého Nového Mesta. Veľmi pekná je kameninová secesná šálka z prelomu 19. a 20. storočia, kameninová toaletná súprava na umývanie, oživením je detská bábika z 20. rokov 20. storočia.

Výskum meštianstva na Kysuciach

je jednou z nových vedecko-výskumných úloh, ktorou sa doposiaľ najmä pre roľnícky charakter a záujem o ľudovú kultúru Kysúc nik nezaoberal. Stal sa aj ťažiskom akvizičnej činnosti Kysuckého múzea v Čadci a jedným z jeho výstupov bola výstava *Meštianske bývanie na Kysuciach*, inštalovaná v priestoroch múzea v apríli 2002, ďalším je príspevok *Meštania v Čadci* v novej

monografii mesta Čadca (2005), no jej najvýznamnejšou súčasťou je inštalovaná expozícia v roku 2002.

Foto: Archív KM

PRAMENE A LITERATÚRA

BEŇKO, J.: Dejiny mestečka do roku 1918. In: *Čadca a okolie*. Zostavil J. Beňko, Martin 1981.

BAŠOVSKÝ, O. – HVOŽDÁROVÁ, E., – IRA, V.: Obyvateľstvo a sídla. In: *Čadca a okolie*. Martin 1981.

KUBÍK, J.: Kapitoly z kultúrneho života Čadce v 19. a 20. storočí. Rukopis v KM, H 1025.

Informátorka V. J. (nar. 1925), dcéra čadčianskeho advokáta z obdobia Prvej ČSR a Slovenského štátu.

MANNOVÁ, E.: Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: *Meštianstvo a meštianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Zostavila E. Mannová, Bratislava 1998.

MATTER, R.: Kysucký dejepis. Žilina 1929.

PAŠIAK, J.: Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku v kontexte sídelného vývoja 1900–1989. In: *Meštianstvo a meštianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*, Bratislava 1998.

Štátny archív Čadca, fond Zápisky obecného zastupiteľstva; Zápisky miestneho odboru Matice slovenskej.

VRZGULOVÁ, M.: Ženy zo stredných vrstiev a ich aktivity vo verejnom priestore mesta 1918–1945. In: *Meštianstvo a meštianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*, Bratislava 1998.

Burgher History in the Radoľa Manor Summary

The Manor House in Radoľa from the second half of the 16th C. is one of the oldest Renaissance architectural monuments in Kysuce. After its extensive reconstruction in 1983, the manor now houses a number of permanent exhibitions of Kysuce history. Recently, an exposition devoted to the history of the bourgeoisie in the Kysuce region was added to them. It demonstrates the different development of burgher society in the region's only two remaining cities Kysucké Nové Mesto and Čadca from the 18th C. to the beginning of the 1950s (the period in which the bourgeoisie as a social class disappeared).

Návrat kráľa a cisára

Múzeum krásnych umení (Szépművészeti Múzeum) v Budapešti a Národné múzeum dejín a umenia (Musée national d'histoire et d'art) v Luxemburgu pripravili tohto roku veľkolepú medzinárodnú výstavu venovanú uhorskému, rímskemu, českému a lombardskému kráľovi a rímskemu cisárovi Žigmundovi Luxemburskému pod jednoduchým názvom Sigismundus – Rex et Imperator. Od marca do júna 2006 bola inštalovaná v Budapešti, od júla do októbra sa presťahovala do Luxemburgu.

Budapeštianske múzeum krásnych umení sa nachádza na známom Námestí Hrdinov (Hősök tere), ktoré je múzeom samo o sebe – múzeom 19. storočia, presnejšie povedané múzeom myslenia 19. storočia, múzeom maďarského historického vedomia. Pompa, ktorú ľudia 19. storočia tak zbožňovali vyžaruje nielen zo samotnej budovy múzea a protíahlej galérie, ale najmä z veľkolepého panteónu v centre námestia. Z vysokého nadvhľadu hľadajú na návštevníka sochy najvýznamnejších uhorských kniežat a kráľov usporiadané do polkruhu: sv. Štefan, sv. Ladislav, Rákoci... Žigmunda Luxemburského by sme medzi nimi hľadali márne. Jeho socha v panteóne chýba. Nezapadal totiž do národobrodeneckých koncepcií. Negatívny obraz, ktorý o ňom vytvorili stredovekí kronikári (predovšetkým českí, ale aj uhorskí), prevzali totiž aj historici a dá sa povedať, že tento obraz prežíval až do 80. rokov 20. storočia. Pre maďarskú historiografiu bol nevýrazným, slabým panovníkom, ovládaným magnátmi, rozhadzovačným, neúspešným v boji proti Turkom. Pre Čechov bol zas nepriateľom husitského hnutia s biľagom viny za smrť Jána Husa. Slováci si jeho obraz poskladali z českej aj maďarskej historiografie a prirátali mu na dôvažok zálohovanie spišských miest. Ale ani

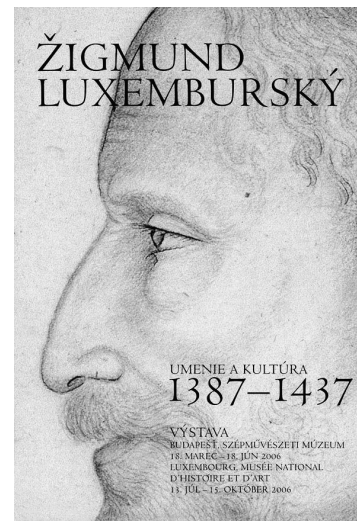
pre západoeurópsku historiografiu nebol atraktívnou témou, jeho ambície a výsledky v medzinárodnej politike zostávali mimo pozornosti historikov. Jednoducho ho odstrčili na periferiu historického záujmu.

Žigmund otvoril Uhorsko svetu

Prvým pokusom zmeniť tento stav bola medzinárodná výstava *Umenie v dobe kráľa Žigmunda*, ktorú v roku 1987 pri príležitosti 600. výročia Žigmundovho nástupu na uhorský trón pripravilo budapeštianske Historické múzeum (Budapesti Történeti múzeum). Súbežne s výstavou sa konala vedecká konferencia a jej výsledkom bol rovnomenný zborník. Na tie časy to bola výnimočne veľká výstava, svoje zbierky pre ňu otvorilo takmer 60 múzeí a podobných inštitúcií, napriek tomu sa však veľkého medzinárodného ohlasu nedočkala. Z výstavy vyšiel skromný katalóg a už spomínaný zborník štúdií. Na veľkolepý návrat čakal cisár Žigmund ďalších 20 rokov. Námestie Hrdinov, kde mu upreli nárok na miesto medzi veľikánmi uhorských dejín obsadil v r. 2006 s takou slávou, že v tom možno hľadať istú symboliku. Historici, ale aj verejnosť, sa zbavili úzkoprsého nacionalistického pohľadu na minulosť, hodnotia veci v širších súvislostiach a z rôznych aspektov, ale predovšetkým prelomili sa hranice: nielen medzi múzeami, galériami, archívmi a knižnicami, ale aj tie, ktoré prežívali v myslení ľudí už od spomenutého 19. storočia. Historiografia objavila Žigmunda Luxemburského ako výnimočného a veľmi významného panovníka vrcholného stredoveku. Napokon, aj jeho prínos pre Uhorsko, a teda i Slovensko je nesporný. Nielen vďaka podpore miest, vojenským a peňažným reformám, ale aj tým, že otvoril Uhorsko svetu. Do Kostnice

a na cesty po západnej Európe ho sprevádzali uhorskí šľachtici, ktorí tak dostali možnosť konfrontácie s vyspelejším západoeurópskym prostredím, kultúrou, životným štýlom, vzdelaním. No nielen oni, ale aj umelci, učitelia, diplomati, remeselníci, ktorých Žigmund zo svojich ciest priviedol na kráľovský dvor, ovplyvnili kultúru a umenie Uhorska, ako to jednoznačne dokazujú vystavované exponáty.

Žigmundovský boom isteže nevznikol zo dňa na deň, predchádzali mu prinajmenšom dve-tri desaťročia vedeckých výskumov. Spracovanie rozsiahleho, dovtedy nepublikovaného archívneho materiálu uhorskej proveniencie od základu zmenilo hodnotenie Žigmunda ako uhorského panovníka, a to najmä zásluhou maďarského historika Pála Engela, ktorý ako prvý vyvrátil predstavu o slabom a rozhadzovačnom panovníkovi. Postupne začali vychádzať veľké monografie venované Žigmundovi Luxemburskému; z viacerých autorov spomeňme aspoň Eleméra Mályusza, J. K. Hoenscha, Wilhelma Bauma, Františka Kavku. Aj tieto práce prispeli k úspechu budapeštianskej výstavy, a rovnako séria ďalších veľkých výstavných projektov venovaných Luxemburgovcom a stredovekému umeniu v posledných rokoch: pražská expozícia *Magister Theodoricus, dvorní malič Karla IV.* v r. 1997, *Moravští Lucemburkové* v r. 2000 v Brne, veľká výstava *Gotika* pripravená v r. 2003 Slovenskou národnou galériou v Bratislave a napokon aj verejnosťou doslova obliehaná pražská výstava *Karel IV., cisár z Boží milosti*, kto-

Slovenská verzia katalógu s Pisanellovým portrétom (1431-1433, Paríž, Musée du Louvre)

rú zorganizovalo Metropolitné múzeum v New Yorku v spolupráci so Správou Pražského hradu. Aj preto je dosah výstavy *Sigismundus – Rex et Imperator* vo verejnosti neporovnateľne väčší ako to bolo v roku 1987. Zásluhu na tom má, prirodzene, aj šikovný marketing, v každom prípade, je potešujúce že výstavy môžu a dokážu konkurovať inak takmer neporaziteľným médiám.

Návrat aj na Slovensko

Exponáty na výstavu (je ich vyše 400) požičalo viac ako 120 inštitúcií z celého sveta. Organizátori ich rozdelili do ôsmich sekcií: *Prolog, Anjouovské dedičstvo, Portréty Žigmunda Luxemburského, Pečate a mince, Kráľovský dvor – svet rytierov Dračieho rádu, Moc a diplomacia, Následníci a pamätníci* a napokon *Umenie Žigmundovho kráľovstva – internacionálna gotika*. Ponúkali neopakovateľný a jedinečný zážitok, ale ako to už pri podobných veľkých vý-

stavách býva, bežný návštevník jednoducho nevládal obsiahnuť všetky vystavované predmety a absorbovať všetky informácie. Práve preto sa pri podobných projektoch stali absolútnou samozrejmosťou veľké výpravné katalógy. Tie už nie sú len bežnými sprievodcami po výstave, ako to bolo v minulosti, ale sú to reprezentatívne a kvalitné odborné publikácie. Z budapeštianskej výstavy vyšiel v rôznych jazykových mutáciách 750 stranový katalóg *Sigismundus – Rex et Imperator* s podtitulom *Umenie a kultúra v čase Žigmunda Luxemburského 1387–1437*. Nie je to celkom presný podtitul, lebo výstava zahŕňa obdobie oveľa dlhšie ako vidno už z názvov jednotlivých sekcií. Katalóg, ktorý zostavil medzinárodný kolektív pod vedením Imre Takácsa, obsahuje fotografie vystavovaných exponátov, podrobné komentáre, ale aj tematicky formulované eseje, mapy a chronologické prehľady. Sympatické je, že v skratenej verzii vyšiel katalóg aj v slovenčine. Na výstave

sa predával aj zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie venovanej Žigmundovi, ktorá sa konala v júni 2005. Slovensko na nej zastupoval len jediný vedec, historik umenia Dušan Buran, ale s vynikajúcim príspevkom o nástenných malbách v Riffiane, kde sa nachádza Žigmundov kryptoportrét.

Výstava v Budapešti sa stretla s veľkým ohlasom aj na Slovensku. Sympatická bola snaha generálneho riaditeľa SNM, aby po Budapešti a Luxemburgu zavítala aj na Slovensko. Aj keď sa túto myšlienku nepodarilo zrealizovať, je dôkazom Žigmundovho návratu aj na Slovensko. Množstvo po slovensky hovoriacich návštevníkov medzi exponátmi v budapeštianskom Múzeu krásnych umení to len potvrdilo.

Na Žigmundov návrat vo veľkom štýle si Slovensko ešte musí počkať. Ale mal by sa uskutočniť; Žigmund si to zaslúži, aj v slovenských dejinách zohral obrovskú úlohu.

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

Výstavy

Šarišskej galérie v Prešove

Kultúrne aktivity metropoly Šariša významnou mierou obohacuje činnosť Šarišskej galérie v Prešove. Až do septembra 2006 ponúkala návštevníkom jedinečnú príležitosť prezrieť si na dvoch podlažiach reprezentatívnu výstavu tvorby vynikajúceho prešovského maliara-krajinára Ernesta Rákošiho, pripravenú pri príležitosti 125. výročia jeho narodenia. Tvorilo ju vyše 200 obrazov zo zbierkových fondov Východoslovenskej galérie v Košiciach, Tatranskej galérie v Poprade, Krajského múzea v Prešove, Šarišskej galérie v Prešove a súkromných zbierok. Aj tak však predstavuje len výber z mimoriadne rozsiahleho diela, ktoré autor rozvíjal sedem desaťročí (1902

–1972). Umelecký vývin mohol návštevník sledovať najmä v jeho doméne – krajinomalbe. V kontexte jeho diela sú však zaujímavé portréty blízkych: matky, otca, sestier, priateľov – Mikuláša Jordána. V objednávkových portrétoch je viac oficiality. Najviac očarujú *Portrét chlapca zo Solivaru* (1916), *Solivarské dievča* (1914) a iné. Mimoriadnym zážitkom sú krajinárske motívy – sugestívne pohľady na Torysy i Sekčov. Tieto intímne zákrutia so skupinami jeľší a vrúb boli obľúbenými a vyhľadávanými miestami jeho potuliek a sú jeho najkrajším vyznaním ich krásy a nevyčerpatelnej inšpiratívnosti.

Kolekciu obrazov v Šarišskej galérii sprístupnili 20. 6. 2006. Od

začiatku júla ju dopĺňal aj súbor kresieb, ktoré sa už nezmestili. Spoločne tak vznikla skutočne kvalitatívne i kvantitatívne reprezentatívna kolekcia diela E. Rákošiho, prezentujúca celkový obraz tvorcu a jeho celoživotného úsilia. Zaznamenávala každé jeho tvorivé pohnutie mysle, spontánny nápad, záznam, štúdiu, definitívne dielo tejto svojráznej umeleckej osobnosti. Výber z kresbového diela poukazuje aj na tie práce, ktoré často ostali len v návrhoch, nedokončené a pre divákov ukryté v umelcových skicároch. Desiatky menších i väčších formátov odhaľujú a dopĺňajú mieru i veľkosť Rákošiho talentu vo sfére najintímnejšieho a najsubtílnejšieho umeleckého druhu – kresby.

V malej výstavnej sieni galérie trvala 6. 7.–3. 9. výstava Borisa Vaito-

E. Rákosi,
Chlapec
zo Solivaru,
olej
na lepenke,
1916

viča. Zaujala nielen mladšiu generáciu návštevníkov, ale aj tých, ktorí cestu k súčasnému umeniu objavujú len postupne. Súborom veľkorozmerných obrazov v priestoroch galérie tentoraz predstavujú výber z tvorby mladého košického výtvarníka. Dominantnou témou výtvarného stvárnenia a inšpirácie sa preňho stal klasický výtvarný žáner – zátišie. Touto problematikou sa programovo zaoberal aj v rámci teoretickej a praktickej diplomovej práce na Fakulte umení Technickej univerzity v Košiciach, ktorú absolvoval v r. 2005 u Prof. Rudolfa Sikoru na Katedre výtvarných umení a intermédií. Klasický žáner, zátišie je mu námetom i nástrojom uvažovania o predmetnom svete *meta ta physica*, t. j. za tým fyzickým, predmetným z pozície človeka začiatkom 21. storočia. Uvedomujúc si východiská

a ciele uplatňuje schopnosť rozhodnúť sa pre jednu z alternatív výkladu sveta i jeho zákonitostí prostredníctvom výtvarného diela v pocitovo nových súvislostiach a podať ho ako svoju subjektívnu, nezameniteľnú, neopakovateľnú autentickú správu.

Nedá sa obísť ani prínos galérie k programom Prešovského kultúrneho leta 2006. Koncom augusta to bol *Prešovský Montmartre*, kde známi prešovskí výtvarníci v pešej zóne tvorili portréty na počkanie. Začiatkom septembra sa uskutočnil *Plenér pre nesmelých, ale talentovaných* – maľovanie v prírode v regióne Šariša pod vedením profesionálnych výtvarníkov.

Nechýba ani blahoželanie akademickému maliarovi Doc. Dušanovi Srvátkovi (1976) k okrúhlemu životnému jubileu. Výtvarné vyjadrovanie schopností autora sú všestranné. Výstavu tvorí najmä monumentálna maľba, drobná plastika a úžitková grafika. No dominantnou ostáva komorná maľba. Primárny umelecký záujem autor orientuje na krajinu, ktorú umelecky precituje a maliarsky vyznáva. Tvorí ju na základe najadekvátnejšieho umeleckého výrazu. Farebné plochy sú symbolizujúce

a nie charakterizujúce. Kompozícia jeho obrazov je dynamická a na prvý pohľad bohato členená, umocnená symbiózou čiary a farebnej plochy.

Šarišská galéria a s ňou aj jej priaznivci si začiatkom augusta 2006 pripomenuli sté výročie narodenia národného umelca Dezidera Millyho (1906–1971). Rodák z Kyjova v r. 1922–1926 študoval na Učiteľskom ústave v Prešove a 1926–1933 na Umelecko-priemyselnej škole v Prahe u profesorov J. Schustera a A. Hofbauera. Po štúdiách pôsobil v rodnom kraji ako učiteľ. Od roku 1946 bol profesorom na SVŠT, neskôr na VŠVU v Bratislave. Jeho prejav charakterizuje hlbavý lyrizmus, vo vojnových rokoch melancholického až elegického ladenia. Také sú varianty zduchovnenej ženskej postavy i varianty kyjovskej krajiny s expresívnou nadsázkou. Okrem komornej maľby sa venoval aj grafike. Okolo roku 1947 sa zaoberal ľudovými motívmi. Opakujúcou sa témou v jeho tvorbe je vypálenie obce Tokajík. V poslednom období života rozvíjal princípy svojej tvorby najmä v krajinomaľbe.

ANNA PAPIEŽOVÁ

Siedmy ročník Medzinárodného sklárskeho sympózia v Lednických Rovniach

Slovenské národné múzeum v Martine sprístupnilo výstavu 7. ročníka bienálneho Medzinárodného sklárskeho sympózia v Lednických Rovniach a výber z tvorby dizajnéra spoločnosti RONA – Petra Šipoša. V dialógu dizajnéra a sklárskeho majstra sa počas troch dní realizovali v priestoroch lednickorovnianskej huty sklenené objekty, štruktúrou a tektonikou často na hraniciach realizovateľných možností. Prijemné prostredie sklárni ponúka

ideálny „nemúzejný“ výstavný priestor – spájajúci vodu, zeleň a sklo.

Pri zrode spolupráce SNM v Martine so spoločnosťou RONA a. s. bola myšlienka premiérových výstav sympózia. Prvá, inštalovaná v martinskom múzeu v r. 2001 pod názvom *Premeny skla* ponúkla návštevníkom prehľad diel dovtedy usporiadaných sympózií. Aktuálne sklárske sympóziu sa po prvý raz predstavilo v r. 2002. Výstava, tematicky rozšírená a obohatená o

ďalší umelecko-historický rozmer – 110. výročie existencie lednickorovnianskych sklárni ponúkla prierez úžitkového dizajnu historického skla od založenia sklárni až po súčasnú tvorbu interných dizajnérov. Pri tejto príležitosti sa martinskej verejnosti predstavil jubilujúci dvorný dizajnérska spoločnosť RONA – Jaroslav Taraba. Jeho prínos je predovšetkým v dizajne a vývoji úžitkového nápojového skla (spoluautor technológie pohára s tzv. ľahanou nôžkou).

Záber
z výstavy
P. Šipoša
Foto:
Michal Pišný

V tejto línii sa niesla aj výstava v r. 2004. Okrem ukážok diel sympózia mali návštevníci možnosť vidieť jedinečnú ukážku súčasnej úžitkovej exportnej produkcie sklárni. Autorskou výstavou sa predstavil mladý výtvarník Patrik Illo (držiteľ Národnej ceny za dizajn v r. 2001). Jeho výber nebol náhodný. Ako si mohli návštevníci všimnúť, talentovaný dizajnér bol zároveň autorom

veľkej časti návrhov nápojových a stolovacích súprav.

V tomto roku uviedli lednicko-rovnianske sklárne v priestoroch martinského SNM v poradí už tretiu premiérovú výstavu sklárskeho sympózia. Martinskej verejnosti sa predstavilo desať nových a staronových výtvarníkov. Okrem tradične zastúpených dizajnérov sklárni RONA – Šipoša a Illu sa na sympóziu zúčastnili špičkoví výtvarníci tvoriaci vo fúkanom skle: Fabienne Picaudová (Francúzsko), André Gaal (Maďarsko), Petr Novotný (Česko), Juraj Steinhübel (Slovensko), Eva Fišerová (Slovensko), Per-René Larsen (Dánsko), Kazimierz Pawlak (Poľsko) a Kazushi Nakada (Fínsko).

Autorskou výstavou P. Šipoša pokračuje SNM v tradícii predstavovania tvorby dizajnérov spoločnosti RONA. Jeho úžitkovú tvorbu charakterizuje hľadanie a sriedanie protikladných polôh, experimentovanie s líniou, dekorom a farebnosťou (nové možnosti aplikovania) a dôraz položený na detail v plastických

farebných akcentoch. Farebné, hutnícky spracované sochársko-maliarske kompozície rozohráva autor v symbióze s použitím nesklárskeho materiálu, experimentuje s optikou skloviny. Viaceré viacrozmerne kompozície realizuje v rámci sklárskych sympózií. Inšpiráciu čerpá napr. vo výtvarnom umení, histórii, filme. Jeho sklenené objekty a inštalácie nie sú len inšpiratívnymi odkazmi, ale aj individuálnymi, rečou skla pretavenými príbehmi.

Pre každého dizajnéra je materiál inšpiráciou a zároveň obmedzením. V dnešnom technologicky vyspelom svete je otázka zmeny vlastností sklárskej hmoty otázkou technológie. Povaha skla sa technologicky dá zmeniť natolko, že sa vízie stávajú skutočnosťou. Práca so sklom je prekračovaním hraníc. Do akej miery sa to podarilo P. Šipošovi a ďalším účastníkmi sklárskeho sympózia 2006 mohli posúdiť návštevníci martinského SNM až do konca augusta 2006.

BARBORA PEKÁRIKOVÁ

Slovenské drotárstvo v Maďarsku

Materiálna chudoba severozápadného Slovenska priniesla pred vyše tristo rokmi zrod fenoménu, jedinečného vo svetových dejinách. Za jeho neformálne centrum sa považuje obec Veľké Rovné, akési hlavné mesto

Drotárie – kraja drotárov. Stovky z nich opustili rodný kraj a ich prvé cesty viedli aj po Uhorsku, teda po území dnešného Maďarska. Preto sa práve v maďarských múzeách nachádza množstvo artefaktov so vzťahom

najmä k remeselnej výrobe drotárov, ale aj k opravám hlineného a plechového riadu. Keďže u našich južných susedov po nástupe socializmu nepotlačili živnostenský stav tak tvrdo, stretávali sa tamojší obyvatelia s drotármi aj neskôr a dnešná stredná generácia si spomína na nich, ako putovali z dediny do dediny ešte aj na prelome 70.–80. rokov.

Pomerne široká známosť drotárstva v Maďarsku bola len jedným z hybných momentov putovnej výstavy. Ďalším bola spolupráca, nadviazaná medzi Žilinským samosprávnym krajom a Békešskou župou. Jej pilotným projektom bola práve výstava Považského múzea v Žiline. Toto, dobre známe ako drotárske múzeum uzavrelo zmluvu so župnými múzeami v Békešskej Čabe

Záber
z výstavy
v Egeri

a v Egeri o vzájomnej výmene výstav a spolupráci.

Výstava *Drotárstvo – drotárske remeslo a umenie zo Slovenska*, autor-sky pripravená pracovným tímom vedeným kurátorkou Mgr. Monikou Škvarnovou sa usilovala prostredníctvom širokej škály drôtených úžitkových výrobkov i umeleckých prác, nástrojov, dobového odevu a fotografií priblížiť bohatú históriu drotárskeho remesla a upozorniť na všetky jeho osobité prejavy. Boli na nej zastúpené predmety počnúc od najzákladnejších ako pasca na myši až po umelecké diela výtvarníka Jaroslava Drotára. Výstava prehľadným spôsobom predmetmi a umeleckými dielami dokumentovala dejiny slovenského drotárstva a jeho expanziu do sveta od najstarších čias až po súčasnosť. Najmä tá bola pre maďarské publikum prekvapením. Variabilita umeleckých možností drôtu v posledných rokoch zaujala mnohých výtvarníkov, remeselníkov či dizajnérov, svojsky rozvíjajúcich tradície drotárstva. Mnohotvárnosť práce s drôtom im dala možnosť maximálne využiť fantáziu a tvorivosť. Umelecké a dekoratívne predmety, napríklad plastiky a šperky sa tak stali predmetom neobyčajného záujmu návštevníkov.

Výstava sa uskutočnila pod záštitou MK SR a bola podporená grantovým systémom MK SR a v prípade Egeru aj maďarského ministerstva kultúry. Prvá vernisáž sa uskutočnila 1. apríla 2006 v župnom múzeu Mihály Munkácsyho v Békešskej Čabe pod záštitou generálneho konzula SR Štefana Daňa. Výstavu otvoril riaditeľ Považského múzea v Žiline. V Békešskej Čabe, známej početnou slovenskou menšinou, boli výstava i materiály pripravené v maďarčine aj slovenčine. Publikácia k nej vyšla trojjazyčne – slovensky, maďarsky a anglicky. Publikum aj médiá Békešskej župy ju prijali mimoriadne pozitívne a venovali jej

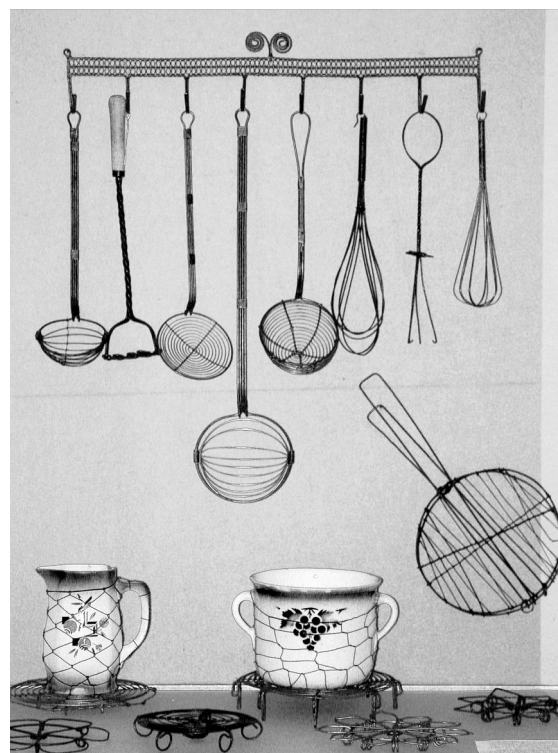
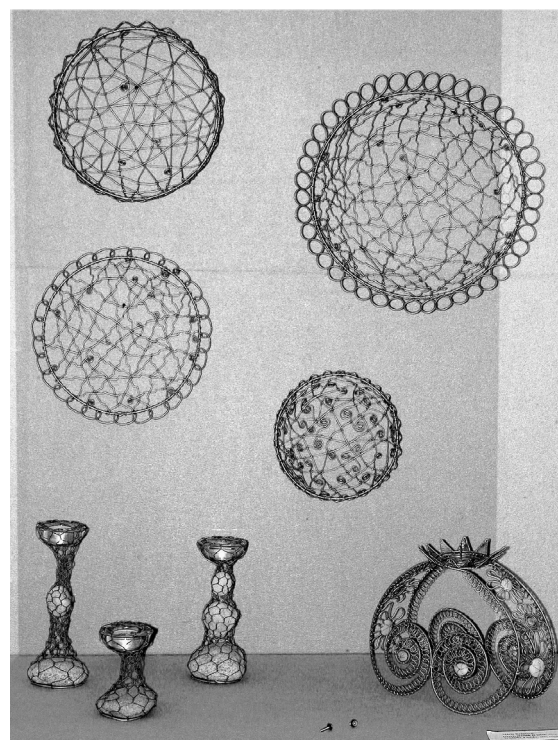
značnú pozornosť. Podujatie zaiste prispelo aj k zlepšeniu poznania ľudí a kultúr oboch krajín.

Ďalšou zastávkou výstavy bolo historické mesto Eger, konkrétne Eggerský hrad, kde v spolupráci s hradným múzeom Istvána Dobóa v Egeri a s múzejnou organizáciou Hevešskej župy bola inštalovaná v nádherne zrekonštruovanom biskupskom paláci na Eggerskom hrade. Prízemné priestory paláca umocnili svojou gotickou architektúrou kultúrny zážitok publika. Eger, známy ako turistické centrum sa hrdí najnavštevovanejším múzeom v celom Maďarsku, preto boli texty pripravené aj v angličtine. Výstava bola súčasťou osláv Medzinárodného dňa múzeí a hneď od otvorenia sa stala centrom pozornosti aj zahraničných návštevníkov. Ako prví ju navštívili japonskí turisti.

Riaditeľ múzea v Egeri, etnológ PhDr. Tivadar Petercsák, sa dlhé roky venuje drotárstvu a je autorom viacerých štúdií o činnosti drotárov v Maďarsku. Jeho práce pomohli pracovníkom Považského múzea aj pri príprave scenára. Otvorenie obidvoch výstav bolo spojené s drotárskym workshopom a najmä *Škola drôtovania* v podaní konzervátora a reštaurátora Považského múzea Ladislava Fapšu sa stretla s mimoriadnym záujmom verejnosti. V Egeri sa predvádzanie uskutočnilo aj v priebehu výstavy v mesiaci júli.

Mgr. Monike Škvarovej sa podarilo zrealizovať výstavu veľmi prehľadným a zrozumiteľným spôsobom, aby sa návštevník, ktorý nikdy predtým nepoznal práce drotárov mohol oboznámiť s ich životom a prácou. Výstava predstavuje stručné dejiny drotárstva mimoriadne citlivo a s dôrazom na zručnosť jednoduchých ľudí zo severozápadného Slovenska. Jej inštaláciu realizovali M. Škvarnová a Janka Adamusová za pomoci maďarských kolegov.

MARIÁN MRVA

Kolekcia úžitkovo-dekoratívnych predmetov, prvá polovica 20. storočia

Foto A. Kucharčíková

Rodinné zvykoslovie na Kysuciach

V priestoroch Kysuckého múzea v Čadci otvorili 14. júla 2006 výstavu *Rodinné zvykoslovie na Kysuciach*, ktorú pripravili a zrealizovali etnografi Mgr. Alojz Kontrik a Mgr. Pavol Markech. Jej hlavným záme-

→
Regrúti, prvá polovica 20. storočia

Narodenie chlapca v drotárskej rodine, prvá tretina 20. storočia

rom bolo predstaviť návštevníkom najvýznamnejšie rodinné obyčaje – narodenie, svadbu a smrť človeka v podobe typickej pre Kysuce, a na ne nadväzujúce ďalšie obyčaje životného cyklu – krstiny, prvé sväté prijímanie, birmovku a odvody regrútov.

V živote človeka je od narodenia až po smrť niekoľko dôležitých udalostí, ktoré oslavujú jeho život, menia jeho postavenie v spoločnosti, v rodine, a zároveň upravujú jeho so-

Výbava nevesty, prvá polovica 20. storočia

ciálny status. Rodinné obyčaje sú veľmi archaické a majú pôvod už v starých pohanských zvykoch, keď sa slávil vo všetkých spoločnostiach. Ich vývoj a smerovanie postupne ovplyvnili cirkevné normy i zákony štátu.

Úvod výstavy – autentický interiér izby, predstavuje zvyky pri narodení dieťaťa. Dominuje mu posteľ s kútnou plachtou, opatrenou červenou stužkou, chrániacou pred urieknutím. Možno tu vidieť aj drevené korýtko, do ktorého sa pri prvom kúpeli po pôrode dávali mince a chlieb, aby bolo dieťa zdravé, bohaté a dobré. Vedľa postele sedí žena v ľudovom odevu pri kolíske s dieťaťom.

Drotárske Kysuce mali aj špecifické zvyky pri narodení chlapca, predurčeného už od narodenia chodiť na ďaleké cesty za prácou. Preto ho v perinke, previazanej vyšiváňm povojníkom položili do slamienky na kus baranej kože, aby mal pekné kučeravé vlasy, a potom ho trikrát vystrčili na drevenej chlebovej lopate z okna von so slovami: *Svetom, moje, svetom* s odôvodnením, *aby sa sveta nebál a aby bol z neho drotár*. V niektorých obciach sa neskôr používala skrátená forma: *Svetom, moje, svetom...*

Krstiny – hostina na počesť dieťaťa, pokrsteného v kostole a prijatého do cirkevného spoločenstva sa konali v nedeľu poobede. Dominantné zastúpenie i postavenie na krstinách mali ženy, prevažne z bližšej i vzdialenejšej rodiny, ktoré priniesli dieťaťu dary, i jedlo a pálenku na oslavu. Až neskôr sa na krstinách začali zúčastňovať aj muži z najbližšej rodiny.

Pri odstavení od materinského mlieka položili rodičia pred dieťa knihu, kľúče a peniaze (mince). To, čo zobralo ako prvé do ruky, malo určiť, ako sa mu bude v dospelosti

darit'. Ak vzalo knihu znamenalo to, že bude múdre alebo bude študovať. Keď kľúče, mal byť z neho dobrý hospodár, ak peniaze, malo byť bohaté.

Ďalšia časť výstavy prezentuje cirkevné obrady u katolíkov – prvé sväté prijímanie a birmovku, ustanovené spolu s ostatnými sviatosťami na Tridentskom koncile, konkrétne na siedmej sesii 3. marca 1547. Prvé sväté prijímanie, ustanovené od siedmeho roku života dieťaťa predpokladalo už vierou prijatý krst. Zároveň všeobecný snem nariadil, aby sviatosť birmovania udeľoval biskup a birmovali sa 7–14-ročné deti, ktoré sa predtým zúčastnili na prvom svätom prijímaní. Tieto sviatosťi natrvalo prenikli do ľudových zvykov rodinného cyklu na dedine, ale nesprevádzali ich osobitné zvyky. Až v medzivojnovom období sa rozšírila ich rodinná oslava, ako aj obdarúvanie detí darmi od rodičov a birmovných rodičov pri týchto dvoch príležitostiach.

Kysuckú svadbu, ktorá sa konala najčastejšie cez Fašiangy, keď sa nevykonávali poľnohospodárske práce a bol pripravený dostatok zásob na svadobnú hostinu, prezentuje svadobný stôl so ženichom a neves-

tu, bohatá výbava nevesty uložená v truhlici i zarámované dobové svadobné fotografie mladomanželov.

Predposledná časť výstavy predstavuje osobitnú skupinu zvykov, spojených s regrútmi. Odvedení mládenci v krojoch so stuhami, pripnutými na hrudi odchádzali v jeseni na vojenskú službu. Tento odchod, ľudovo nazývaný rukovačka bol spojený s regrútskou rozlúčkovou zábavou, na ktorej sa spievali regrútske piesne.

Na druhý deň chodili regrúti po dedine a podaním ruky sa lúčili s obyvateľmi obce. Pred odchodom na vojenskú službu sa takmer všetci vyspovedali, najmä, ak išli na front. Od rodiny či svojej milej dostali košelu, uterák a vreckovky. Dievky si odstrihli vlasy a dali ich milému v plátenom vrecúšku, aby ich nosil na srdci, alebo, naopak, odstrihli vlasy milému a schovali si ich a prisahali mu vernosť. Neskôr im dávali posvätené ružence, sväté obrázky, krížiky, agnusťky a modlitebné knižky. Tieto dary si regrúti niesli spolu s osob-

nými vecami v drevených kufríkoch. Časté bolo aj slávnostné odvážanie a odprevádzanie rukujúcich mládenčov na rebrinových vozoch. Na nich boli priviazané malé briezky alebo smrekové stromčeky. Dievky ozdobili tieto stromčeky, chomúty i hrivy koňov farebnými textilnými, neskôr papierovými stuhami. Mládenci mali so sebou väčšinou harmoniku, ale niekedy aj celú kapelu (najčastejšie husle, basa a ozembuch), pri ktorej spievali regrútske piesne.

Výstavu uzatvára úmrtie človeka, konkrétne muža, ktorému dali na poslednú cestu modlitebnú knižku, ruženec, sväté obrázky a jeho najobľúbenejšie veci, ako bol mešec s tabakom alebo fľaša pálenky, aby sa po ne nemusel vracat. Hodiny zastavili presne, keď človek zomrel a zastrel zrkadlo, aby sa duša mŕtveho v zrkadle nevidela a nemohla sa vracat späť, alebo aby si smrť nevyhliadla ďalšiu obeť. Pri vynášaní mŕtveho z domu bolo na Kysuciach typickým zvykom, že všetci domáci obyvatelia stáli pri stole a držali sa

Mužský a ženský sviatočný odev, 1959, Horný Vadičov (A. Pranda)

chleba, aby im neodišiel spolu s nebohým. Potom trikrát položili na prah domu truhlu s mŕtvym, aby sa rozlúčil a už sa nevracal. Po smrti nesmel nikto tri noci spať v posteli, na ktorej zomrel človek, aby ho mŕtvy nestránil.

Výstava prezentovala zbierkové predmety Kysuckého múzea, doplnené fotografickým a textovým materiálom a trvala do 14. septembra 2006. Následne ju návštevníkom sprístupnili v radoľskom kaštieli 21. 9. – 27. 11. 2006.

ALOJZ KONTRÍK

Bratislavský umelecký spolok

– Pressburger Kunstverein – Poszonyi képzőművészeti Egyesület 1885 – 1945

Dianie okolo Bratislavského umeleckého spolku je zaujímavý príbeh ... o starých časoch, meste Prešporok či Bratislave, jeho obyvateľoch, umelcoch a ich umení. Slová požičané z úvodu rovnomennej publikácie vystihujú podstatu jestvovania spolku dlho ukrytú v tichu archívu či v depozitároch múzea a galérie.

V spolupráci troch inštitúcií – Galérie mesta Bratislavy (GMB), Múzea mesta Bratislavy (MMB) a Umenovedného ústavu SAV sa v dňoch 22. 4. – 27. 8. 2006 uskutočnila výstava prezentujúca dejiny a činnosť Bratislavského umeleckého spolku. Pútavý príbeh jeho 60-

-ročnej existencie sa podarilo kurátorkám výstavy Želmíre Grajciarovej, Zuzane Francovej a Marte Herucovej oživiť nielen prostredníctvom rovnomennej publikácie, ale aj výstavou. Tá pozostávala z troch častí, dvoch vyinštalovaných v GMB a tretej v MMB. Na prízemí Mirbachovho paláca sa odvíjali dejiny spolku doložené archívnymi dokumentmi, plagátmi, pozvánkami a inými dokladmi, na základe ktorých si bolo možno urobiť predstavu o jeho vzniku a činnosti. Na prvom poschodí sa nachádzal výber z tvorby výtvarných umelcov – členov spolku, rozvrhnutý podľa príznačných

tém a okruhov. Vystavené tu boli predovšetkým maliarske diela, ale aj grafika a plastika. Najrozšírenejšou témou bola krajinomalba, aktuálna bola aj sociálna tematika či sakrálne námety. Členovia spolku sa uplatnili aj ako ilustrátori rozprávok a špecifickou tvorbou sa stali grafické diela s bratislavskými motívmi. Vedľa tradičného klasického ponímania výtvarného umenia sa v dielach postupne objavovalo aj moderné chápanie výtvarného názoru ovplyvnené Parížom. V Starej radnici sa nachádzala prezentácia najvýznamnejších osobností spolku prostredníctvom ich podobizní či výberom tvorby. Spomenúť možno napr. Eduarda Majscha, Kornela Spányika, Pavla Sujána, Ľudovíta Pittthorda či Jozefa Arpáda Murmanna.

Bratislavský umelecký spolok mal významné miesto v kultúrnom živote mesta. Iniciátorom jeho založenia bol župan gróf Štefan Esterházy a jeho cieľom bolo rozvíjať a podporovať výtvarné umenie, najmä to domáce. Hlavnou náplňou jeho činnosti bolo usporiadať predajné výstavy domácich i zahraničných výtvarných diel, a tým podporovať trh s umením v meste. Členmi spolku boli významné osobnosti spoločenského i kultúrneho života. Z vyše 1 100 mien vyskytujúcich sa v priebehu činnosti spolku sa kurátorom podarilo identifikovať a určiť dvesto umelcov.

Do roku 1912 sa uskutočnilo 24 predajných výstav s väčším či menším záujmom verejnosti. Po skončení 1. svetovej vojny spolok oživil činnosť a v jej rámci chcel dať priestor všetkým umelcom bez rozdielu národnosti, rasy alebo vierovyznania. Okruh záujmu sa rozšíril aj o otázky pamiatkovej starostlivosti, ochrany umeleckých a prírodných krás mesta, poradenskú činnosť pri výstavbe či sprostredkovateľskú činnosť v spojení umenia a remesla. Okrem výstav usporadúval aj súťaže napr. na reklamné plagáty, firemné hlavíčkové papiere a pod. V roku 1926 sa podarilo doriešiť aj otázku stáleho sídla spolku, stal sa ním dom podpredsedu spolku architekta Andreja Szönyiho na Kapitulskej ulici, na výstavbu ktorého spolok poskytol finančnú dotáciu. V roku 1931 za-

čal vychádzať aj spolkový časopis FORUM pre umenie, staviteľstvo a interiér. Pôvodne mal vychádzať trojjazyčne, už v druhom ročníku však prevládla nemčina a maďarčina a časopis sa stal oficiálnym orgánom aj umeleckej sekcie Maďarskej spoločnosti pre vedu, literatúru a umenie a Nemecko-Moravského umeleckoremeselného zväzu v Brne.

Po roku 1930 sa v spolku riešili nielen otázky umeleckého smerovania, ale i národnostného zloženia členov. Vzrástol podnet nanovo združiť nemeckých, predovšetkým však maďarských výtvarných umelcov na Slovensku. Došlo k vytvoreniu nového združenia, ktorého program mal zabezpečiť vyučovanie umenia a estetickéj výchovy a takto sa organicky zapojiť do duchovného života Slovenska. V rámci spolku sa vyčlenila skupina známa pod skratkou S.U.M. (Szlovák úttörő művészek – Slovenskí priekopnícki umelci), ktorej záujmom bolo najmä presadiť výtvarnú modernu. Udalosti pred začiatkom 2. svetovej vojny zasiahli aj do činnosti spolku. Po viedenskej arbitráži spolok zostal ako združenie maďarských umelcov na Slovensku, vláda jeho činnosť nezrušila, zo svojich radov však museli vylúčiť politicky a rasovo nevhodných členov. Dňa 7. júna 1945 Povereníctvo pre veci vnútorné rozhodlo o zrušení spolku. Niektorí činitelia i umelci sa vysťahovali, niektorí boli odsúdení, niektorí si poslovenčili mená a sply-

nuli s novou prítomnosťou, bývalí členovia však spolok už vo svojich životopisoch neuvádzali. Našťastie dokumenty o činnosti spolku sa dostali do archívu SNM, diela umelcov prostredníctvom priamych nákupov Magistrátu na spolkových výstavách do Mestského múzea. Ďalšie diela členov spolku a dokumenty sa v priebehu posledných desaťročí akvizíčnou činnosťou GMB a MMB zhromaždili v týchto inštitúciách.

Vďaka tomu a predovšetkým vďaka systematickému, vyše dvojročnému výskumu sa podarilo odkliať a predstaviť verejnosti jednu z významných kapitol mesta kultivovaným spôsobom rešpektujúcim výpovednú hodnotu každého exponátu bez ohľadu na to, či ide o významné umelecké dielo alebo doklad špeditárskej firmy. Výstava okrem komplexného pohľadu na tematiku podloženého serióznym výskumom predstavila aj spoluprácu medzi tromi príbuznými inštitúciami, ktoré prostredníctvom autoriek uplatnili svoj špecifický uhol pohľadu pri spracovávaní tematiky. Výsledkom bola nielen do detailov prepracovaná výstava, ale aj rovnomenná publikácia pútavo približujúca dejiny spolku. Výpovedná hodnota tohto projektu a prínos k poznaniu časti našej histórie ukazuje jednu z ciest, akou by sa malo múzejníctvo na Slovensku uberať.

MARTA JANOVIČKOVÁ

Na okraj výstavnej činnosti

V časopise MÚZEUM pravidelne čítam najmä rubriky prinášajúce správy o realizovaných výstavách, či expozíciách. Svojím obsahom v rozsiahlej podobe informujú o významných aktivitách v dramaturgických plánoch, sú pravdivým informátorom o obsahu, rozsahu, význame, o verni-

sážach (niekedy až so zbytočne rozsiahlymi údajmi o oficiálnych hosťoch). Sporadicky informujú aj o sprievodných aktivitách, ktoré dopĺňajú informačnú hodnotu výstavy formou rôznych atraktívnych podujatí. Najpodrobnejšie sa však správy (pretože ide prevažne o tento

literárny útvar, písaný často autorom, kurátorom výstavy) zaoberajú obsahom predmetnej výstavy, podrobným popisom (miestami pripomínajúcim libreto, či dokonca časti technického scenára). Majú konštatačný charakter a sprevádzajú čitateľa – potenciálneho návštevníka jej dejom, od vstupu do výstavnej miestnosti až po záver. V niektorých

(avšak zriedkavo) sa možno dozvedieť o genéze prípravy, o problémoch realizácie (spojenej predovšetkým s typickými finančnými „suchotami“ našich pracovísk) a v závere s občasným poďakovaním tým, ktorí sa na jej príprave či realizácii podieľali.

Je to málo, alebo je to dostačujúce? Čitateľ takejto správy má skutočne možnosť obrazne si výstavu (expozíciu) predstaviť, jej opis môže zaujať a poskytnúť dôvod na dnes také zaužívané (a v podstate veľmi výhodné) reprízy. Správy na prvý pohľad prinášajú dostatok informácií, aj keď mi osobne viac chýba ten kritický pohľad písaný formou odbornej recenzie. Každá výstava (či expozícia) je výsledkom určitej tvorivej činnosti väčšieho kolektívu počnúc autorom cez pohľad výtvarníka (architekta) až po spoločný realizačný výstup. Je svojím spôsobom atypickým umeleckým dielom, ktorého výstup je zakódovaný vo vizualizácii odborných informácií sprostredkujúcich určitý problém formou názornej prezentácie múzejných artefaktov. Návštevník ju vníma ako niečo zaujímavé, poučné a nebojme sa priznať, navyše aj atraktívne. Vníma to ako celok, ako umelecký zážitok, podobne ako vníma dobrú a peknú knihu, ktorá ho zaujme nielen obsahom, ale aj celkovým knižným spracovaním.

Tvorivý kolektív každej výstavy (expozície) by preto podobne ako pri dobrej knihe mal tvoriť nielen autor myšlienky, obsahovej náplne, ale aj tvorca jej „tváre“, výtvarník, architekt a dnes už taký nenahraditeľný sprievodný manager, ktorý sa postará nielen o jej uvedenie a adekvátne uplatnenie na „trhu“, ale najmä o produkčnú prácu spojenú so získavaním potrebných financií. Je len na škodu veci, že v súčasnosti v prevažnej časti múzeí (svoje vlastné pracovisko z toho nevynímam) musí autor výstavy obsiahnuť všetko. Od myšlienky, jej odborného spracova-

nia, cez obsahové naplnenie, výtvarné priestorové riešenie až po samotnú realizáciu. Mnohé pracoviská sa vedú vyrovnat s týmito problémami vo vlastnej réžii (všetci robia všetko), sú však výstavné (expozičné) projekty väčšieho rozsahu, pri ktorých je pre dokonalé stvárnenie nevyhnutý takto zložený kolektív. Prax za dlhé roky práce v múzeu ma presvedčila, že prezentačný projekt a najmä v poslednom čase, keď chceme návštevníka dostať do múzea na skutočne zaujímavé aktivity, nemôže zostať len pri myšlienke zhmotnenej výberom predmetov z depozitára a ich vyinštalovaním do vitrín. Návštevník chce vidieť čosi viac, chce aby prezentovaný jav bol zasadený do atraktívneho prostredia, aby ho zaujali nielen predmety, ale aj súvislosti, ktoré ich spájajú, najmä keď sú výtvarne atraktívne znázornené. Stačí pripomenúť len posledné výstavné projekty v SNM v Bratislave na Vajanského nábreží (napr. výstava o mamutoch, expozícia *Biodiverzita*, či výstava *Kým nevesta povedala áno* realizovaná na Bratislavskom hrade). Moja posledná osobná skúsenosť s prípravou reінštalácie expozície M. R. Štefánika na Košariskách, či prípravou a realizáciou výstavy *Obrazopis sveta – Objektívom M. R. Štefánika*, ktorá mala premiéru v roku 2005 v priestoroch Národnej rady SR (v oboch prípadoch výtvarno-priestorové riešenie akad. maliara Pavla Chomu) ma len utvrdila v tom, že spolupráca autora s výtvarníkom je dobrá a najmä potrebná investícia, ktorej efekt najlepšie posúdia návštevníci. Bola to spolupráca, ktorá pre mňa znamenala okrem iného nové podnety pri príprave expozície (kompatibilita informácií formou technického scenára postaveného na princípe virtuálneho spracovania pripravovaných expozícií).

A to je vlastne dôvodom zamyslenia sa nad obsahom správ o výstavách (expozičných). Len v málokto-

rej nájdeme informáciu o tom, kto sa podpísal pod jej konečnú „tvár“, kto bol tým, čo v záverečnej podobe prispel k tomu, aby nás jej obsahová náplň zaujala nielen pre vystavené dokumenty, ale aj preto, ako sú vystavené a ako v komplexe predstavujú niečo, čo nás zaujme, čo nás poučí a núti k zamysleniu. V MÚZEU č. 2/2006 bola uverejnená správa o výstave *Kým nevesta povedala áno*, inštalovanej na Bratislavskom hrade. Osobne som ju videla, veľmi ma zaujala, cítila som za ňou kus poctivej odbornej, ale aj realizačnej práce. Správa je rozsiahla (žiaľ bez jedinej fotografie, čo považujem za veľké ochudobnenie jej informačnej hodnoty), prináša všetky potrebné informácie o príprave a realizácii tejto skutočne po každej stránke zaujímavej výstavy, ktorá aj vďaka perfektnej inštalácii a výtvarno-priestorovému riešeniu pritiahla na Bratislavský hrad vysoký počet návštevníkov. Žiaľ tí, ktorí sa pod jej vzhľad podpísali, ostali opäť v anonymite. Podobnú informáciu som darmo hľadala v ďalších publikovaných správach o nových expozíciách slovenských múzeí. So záujmom som si však prečítala recenziu novootvorenej expozície *Zázrak prírody – Biodiverzita Zeme*. Jej autor ju hodnotí ako prírodovedec, ale aj ako múzejník cítiaci a vnímajúci expozíciu ako celok. S jej pozitívami, ale aj negatívami v symbióze odborného a atraktívneho vizuálneho stvárnenia.

Jedna poznámka na záver. Azda pre nás pracovníkov múzeí by už nemalo byť problémom rozlišovať pojem expozícia a výstava. Je zarádzajúce, ako sa v niektorých správach tieto termíny zamieňajú, ba v niektorých sa v úvode dokonca hovorí o expozícii a pár riadkov ďalej o výstave! Zo všeobecného pohľadu možno problémy marginálneho charakteru, ale myslím si, že pre nás múzejníkov by mali byť tieto pojmy jasné.

EVA KRÁLIKOVÁ

Z výstavnej činnosti múzeí a galérií

Štátna galéria v Banskej Bystrici

Dve storočia s českými bábkami

7. 9. – 8. 10. 2006

Výstava z fondov Múzea bábkarských kultúr v Chrudimi.

Galéria mesta Bratislavy

Skúsenosť(z)údlivu

12. 9. – 15. 10. 2006 – Mirbachov palác
Výstava umeleckých diel Mariana Mudrocha a Zory Rusinovej.

Spomienka na Karola Baróna

19. 9. – 22. 10. 2006

Výstava pri príležitosti daru umelcových diel Galérii mesta Bratislavy.

Štefánik, Gauguin a Tahiti

22. 6. – 10. 9. 2006 – Pálffyho palác GMB
Originálne diela P. Gauguina z pozostalosti M. R. Štefánika.

Múzeum mesta Bratislavy

Vitajte a nevyzúvajte sa, prosím

19. 9. 2006 – 4. 2. 2007

Výstava s podtitulom Naše bývanie v 50. rokoch prezentuje bytovú kultúru obdobia zmien tradičného interiéru.

Slovenská národná galéria v Bratislave

Uklyo-e (Japonské farebné drevorezy)

8. 9. – 5. 11. 2006

Kolekcia 18 drevorezov zo zbierok SNG.

Fotografie 1965–2005.

Kalendáre pro Jindru Štreitu

20. 9. 2006 – 12. 11. 2006

Dvojvýstava prináša prierez životným dielom a paralelne výtvarné interpretácie jeho fotografií z nástenných kalendárov iných výtvarníkov.

Genius loci

Júl 2006 – november 2006

Cajlanská 255, Pezinok – Cajla

Diela, inšpirované prostredím, duchom miesta v expresívne uvoľnených formách predmetného sveta, rezonujúce symetriu architektúry domova, s prelínaním reality so snom, pozorovania s fantáziou. Predstavuje poľského insitného umelca Nikifora, J. Hrušku, českého tvorca pohľadov na fantastické paláce a chrámy, W. de Deus, brazílskeho autora exotických krajín atď.

Fauna

Júl 2006 – január 2007

Cajlanská 255, Pezinok – Cajla

Zoomorfne motívy v maľbách insitných (J. Lauko, O. Šteberl, M. Žilavá, A. Ličková, J. Lackovič, R. Vrábek, J. Hlavatý zo Slovenska), ako aj v alegorických kompozíciách profesionálnych autorov (D. Poláková, J. Boška), spolu s figurami zvierat v sochárskom prevedení (Š. Siváň, J. Hadnagy).

Návraty

Júl 2006 – január 2007

Cajlanská 255, Pezinok – Cajla

Maľby autorov slovenskej enklávy v Kovačici zo 60. rokov 20. storočia (M. Jonáš, Z. Chalupová, M. Bireš, J. Garaj, J. Kňazovic).

SNM-Hudobné múzeum Bratislava

Desatoro o fujare

12. 7.–18. 9. 2006

Výstava, pripravená v spolupráci s ÚLUV-om aj pre návštevníkov v cudzine všestranne predstavuje typicky slovenský ľudový pastiersky hudobný nástroj, v novembri 2005 zapísaný do zoznamu UNESCO.

SNM-Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku

József Nagy

4. 10.–29. 10. ? 2006

Jubilejná výstava známeho grafika maďarskej národnosti (1926), nositeľa Výročnej ceny Spoločnosti maďarských výtvarných umelcov na Slovensku za rok 2006.

SNM-Múzeum židovskej kultúry

Riešenie židovskej otázky na Slovensku

Príbeh detí vetra. Ma blisteren!

Zachor! Pamätaj! Projekty a realizácie

9. 9. 2006 – Dvorana MK SR, Bratislava

Otvorenie výstav v Pamätný deň holokaustu a obeť rasového násillia a na 65. výročie prijatia židovského kódexu so slávnostným položením vencov k Pamätníku holokaustu v Bratislave.

Vlastivedné múzeum v Hlohovci

Z dejín pošty v Hlohovci

30. 8. – 30. 9. 2006

Výstava historických dokumentov o existencii pošty v Hlohovci.

Príroda okolla Váhu

30. 8. – 30. 9. 2006

Výstava spojená so 4. ročníkom festivalu envitromentálneho filmu.

Východoslovenská galéria v Košiciach

Pastel v tvorbe východoslovenských autorov

22. 8. – 1. 10. 2006

Diela zo zbierok VG z prvej polovice 20. storočia.

Východoslovenské múzeum v Košiciach

Estetické vizie aschaffenburgského výtvarníka

28. 8. – 10. 9. 2006

Výstava diel Aschaffenburgského výtvarníka Wolframa Bühlera.

Ahoj, kamošii!

6. 9. – 30. 9. 2006 – Galéria na Bašte

Výstava o 150-ročnom pôsobení bábkarskej rodiny Korngut-Kemény.

Muž, ktorý si nedal poko!

5. 10. – 11. 11. 2006

Repríza výstavy VsIM a ŽM v Prahe, dokumentujúca činnosť Josefa Poláka (1886–1945).

Novohradské múzeum a galéria Lučenec

ARS TARNATICA 2005

7. 8. – 17. 9. 2006

Výstava X. Ročníka medzinárodného sympózia umení v Ceredi v Maďarsku v roku 2005.

SNM-Múzea v Martine

Osobnosti vedy a techniky na Slovensku

8. 6. – 20. 9. 2006

Prezentuje 49 osobností, ktoré významnou mierou prispeli k rozvoju vedy a techniky vo svete.

Tatranská galéria v Poprade

Zakladatella výtvarnej moderny a skupina

Mikuláša Galandu

27. 6. – 23. 9. 2006

Výstavná sieň Alžbetina 30

Výstava 45 výtvarných diel 12 výtvarníkov zo zbierok TG v Poprade a Turčianskej galérie v Martine.

Zuzana Jacková Architektúra

Igor Faško Cesta dekonštruktivizmu

Design Is funny

8. 9. – 15. 10. 2006

Elektráreň TG, Poprad

Séria výstav TG, venovaných maľbe, architektúre a dizajnu (so sprievodnými akciami).

Rozprával sa s hviezdami

8. 9. – 30. 9. 2006

Elektráreň TG, Poprad

Výstava fotografií M. R. Štefánika.

Šarišská galéria v Prešove

Dušan Srvátko 60

14. 9. – 22. 10. 2006

Reprezentatívny prierez doterajšou tvorbou umelca

Krajské múzeum v Prešove

Ľudové tradície v zdravej výžive

27. 6. – 30. 8. 2006

Výstava jedál ľudovej kuchyne akcentuje jej racionálne prvky.

Blagorutno Drom – Nekonečná cesta

27. 6. – 30. 9. 2006

Dokumenty o živote Rómov v 20. storočí.

Ľudová architektúra vo fotografií

Jána Lazoríka

27. 6. – 30. 10. 2006

Výstava fotografií známeho múzejného pracovníka.

Gemersko-malohontské múzeum

v Rimavskej Sobote

Po stopách budapešťanských hrdinov

12. 9. – 6. 10. 2006

Výstava približuje revolúciu v Maďarsku 1956 postredníctvom okamihov života jednej „revolucionárky“.

Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi

Máslarstvo na Spiši

13. 7. – 28. 9. 2006

Výstava zo zbierok spišských múzeí predstavila jedno z najvýznamnejších remesiel v oblasti od stredoveku podnes.

Medovníky a sviečky zo Spiša

8. 9. – 29. 9. 2006

Unikátna výstava zo zbierok spišských múzeí približujúca existenciu a funkcie remesiel spracúvajúcich včelie produkty od stredoveku podnes.

Trenčianske múzeum v Trenčíne

Rotunda a archeologické výskumy

na Trenčianskom hrade

14. 7. 2006

Expozícia v priestore novovytvorenej krycej stavby rotundy a južnej prístavby Barborinho paláca na hornom nádvorí.

Obnova Kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade

Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, ktorého zriaďovateľom je Žilinský samosprávny kraj má v správe desať objektov, vyžadujúcich si náležitú pozornosť. Väčšina z nich má osobitný štatút pamiatkovej ochrany. Spomeňme len Oravskú lesnú železnicu – ojedinelú technickú pamiatku, kde v súčasnosti prebieha komplexná rekonštrukcia trate a objektov, vďaka finančným prostriedkom získaných z fondu ERDF z EÚ, v katastri obcí Oravská Lesná a Zakamenné, ďalej rodný dom Martina Kukučina v Jasenovej, Bibliotéku Čaplovičianu v Dolnom Kubíne alebo Hviezdoslavovu hájovňu pod Babiou horou. Medzi priority patrí Oravský hrad v Oravskom Podzámku.

Ten je dôležitým základným prvkom celkovej sústavy jednotlivých objektov Oravského múzea, a preto sa mu venuje veľká pozornosť. Sú v ňom umiestnené expozície, počnúc tými, ktoré sa viažu na dejiny hradu, ale na druhej strane hrad supluje aj absenciu klasickej múzejnej budovy. Nachádzali a nachádzajú sa tu prírodovedná, archeologická, etnografická a ďalšie expozície. V súčasnosti múzeum intenzívne pracuje na zmene niektorých už naozaj „historických“ expozícií a zároveň pripravuje novú etnografickú a prírodovednú, no mení a dotvára aj expozície v Zbrojnici a Západnej bašte. Hrad tiež poskytuje atraktívne priestory na inštaláciu príležitostných výstav najmä výtvarného umenia. Podľa schváleného harmonogramu sa na hrade konajú mnohé kultúrno-výchovné a spoločenské marketingové aktivity. V areáli hradu sa nachádzajú odborné pracoviská, konzervátorské dielne, depozitára a pod.

Správcovstvo NKP Oravský hrad znamená podriadenie sa platnej legislatíve o ochrane pamiatkového

fondu. Zahŕňa mnohé odborné činnosti náročné na čas (realizácia prieskumov, príprava zámerov obnovy, vybavenie rozhodnutí a pod.). Bol vypracovaný *Ideový zámer komplexného plnohodnotného využitia NKP*, predložený tímu odborníkov-pamiatkarov SR, schválený Krajským pamiatkovým úradom v Žiline.

Od poslednej komplexnej obnovy hradu v 50.–60. rokoch uplynulo takmer 40 rokov. V r. 1968 zreštaurovaný hrad s novozriadenými expozíciami otvorili verejnosti pri príležitosti 100. výročia založenia Oravského múzea – jedného z najstarších v SR. Treba si uvedomiť, že čas sa v čoraz intenzívnejšej miere podpisuje pod jeho nelichotivú aktuálnu podobu. Od r. 1968 sa tu neuskutočnil žiadne významnejšie systémové aktivity pamiatkovej obnovy hradu, lebo sa netýkali sanácií technických a prevádzkových problémov. Najvýznamnejšou aktivitou bola sanácia hradného brala v 80.–90. rokoch, vyvolaná akútnou potrebou zabrániť posuvom jeho geologickej skladby, ktorý vážne ohrozoval statiku časti hradného areálu. Problém bol veľmi vážny a našťastie našiel

nezanedbateľnú štátnu investičnú podporu, ktorá umožnila realizáciu pomerne rozsiahlych inžinierskych prác. Sanácia statických porúch sa uskutočnila betónovou injektážou a ocelovými pilotami. Odvtedy sa tu uskutočňuje monitoring vertikálnych a horizontálnych posunov a po 10-ročnom vyhodnotení možno konštatovať, že bralo, ako aj objekty Oravského hradu sú stabilizované a špeciálne meracie zariadenie nevykazuje v súčasnosti žiaden posun.

Vykonanými prácami sa stabilizovala geologická situácia pod celým hradom, no nevyklúčila sa možnosť vzniku lokálnych statických problémov. Išlo o neporovnateľne menšie investičné záležitosti, neohrozujúce prevádzku hradu. Týkalo sa to obidvoch terás a ich oporných múrov na hlavnom nádvorí, výnimočnou architektúrou dotvárajúcich nezabudnuteľnú scenériu nádvorja hradu, ktorú intenzívne vníma každý návštevník. Na prelome tisícročí sa ukázali určité dôsledky nestability oboch múrov. Bolo treba odstrániť ich príčinu. Koncom augusta 2004 sme začali práce so sanáciou statických porúch II. terasy hlavného nádvorja s predchádzajúcim architektonickým a archeologickým prieskumom. V tomto prípade sa objektívne dosiahla zodpovedajúca kvalita pamiat-

Pohľad na Oravský hrad v zime

Hlavný oltár
sv. Michala
archanjela

kovej obnovy celého priestoru. Sanácia prebehla pod starostlivým metodickým dohľadom Krajského pamiatkového úradu v Žiline, ktorý na niektorých aktivitách aj priamo participoval. Ako predpoklad plnohodnotného vyriešenia situácie sa v rézii múzea vykonali viaceré odborné výskumy, ktoré stanovili aj optimálne a citlivé riešenie problému. Zachovalo sa pôvodné autentické murivo oporného múru terasy, ktorého najmladšie časti pochádzajú z obdobia významnej romantickej prestavby Oravského hradu na začiatku 20. storočia. Zároveň sa podarilo priniesť svetlo do niektorých problémov architektonických dejín hradu. Sanácia oporného múru a schodiska sa definitívne ukončila v polovici novembra 2004.

väčšinou nevypočítateľná umelecká a historická hodnota. Pre uskladnenie vymiestňovaného mobiliára sa využili priestory prízemnia susedného Thurzovho paláca, priamo prepojeného s kaplnkou. Tam sa zriadil základný depozitár, ďalšie predmety sa uložili do odborných depozitárov (zbierkové predmety), prípadne do ďalších expozícií hradu.

Samotné vymiestnenie kaplnky vykonal kolektív reštaurátorov pod vedením akademického sochára Ľubomíra Škvarila. Boli premiestnené posmrtné portréty Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej, trojica posmrtných štítov, vystavených v expozícii Zbrojnice. Mobilár ako barokový hlavný oltár sv. Michala z polovice 18. storočia, baroková kazateľnica z tohto obdobia, bočný reliéf

Kalvárie z 2. polovice 18. storočia, ako aj baroková rezba Kristovho krstu sv. Jánom Krstiteľom z pôvodom renesančnej krstiteľnice či barokové lavice boli rozložené na jednotlivé komponenty a umiestnené v prízemí Thurzovho paláca. Niektoré kamenosochárske diela boli ponechané in situ, pričom boli zabezpečené pred možným poškodením. Týka sa to renesančného epitafu Juraja Thurzu zo začiatku 17. storočia, vstupného portálu z toho istého obdobia, pätiiek dvojice stĺpov a ďalších prvkov. Kazetové obrazy uložené v sekundárnej polohe, ktoré pochádzali z pôvodného dreveného zábradlia barokovej empory, asanovanej počas generálnej obnovy hradu, sa ocitli v depozitári. Pod dohľadom organára a organológa Mariána A. Mayera bol rozobratý vzácny organ z 2. polovice 18. storočia a uložený v spomínanom trakte Thurzovského paláca. Nariadený reštaurátorský výskum stien kaplnky, ktorý taktiež vykonal kolektív Ľ. Škvarila priniesol sondážne odhalenie pomerne rozsiahlych zvyškov nástennej maľby z renesančného i barokového obdobia.

Oravské múzeum v tomto čase zašlo za hranice nevyhnutnosti a začalo dva projekty, ktorých význam výrazne presahoval hranice jeho pôsobnosti. Išlo o dve aktivity súvisiace v tom čase už s dlhšie prázdnu Thurzovskou kryptou, ktorá sa nachádza v Kaplnke sv. Michala. Prvým projektom bolo reštaurovanie textílií už dávnejšie vyzdvihnutých z krypty a včlenených do zbierkového fondu múzea. V r. 1993–1995 boli rôzne časti renesančných odevných kompletov pripisovaných tradične Jurajovi a Imrichovi Thurzovi úspešne reštaurované v pražských reštaurátorských ateliéroch a sú jednými z najstarších predmetov tohto typu na Slovensku. Druhým projektom bol rozsiahly antropologický výskum osteologických pozostatkov Thurzov-

skej rodiny z ich krypty, ktoré boli taktiež už dávnejšie začlenené do zbierkového fondu múzea. Výskum, ktorý sa končí až v tomto období, vykonal kolektív odborníkov pod vedením významného slovenského antropológa Milana Thurzu, mimochodom len menovca objektu svojho skúmania, pričom priniesol mnoho zaujímavých výsledkov s dosahom nie len pre dejiny rodiny Thurzovcov, vlastníkov Oravského hradu.

Reštaurátorské práce na Kaplnke sv. Michala na Oravskom hrade sa na dlhší čas odmlčali. Jednou z príčin bol nedostatok finančných prostriedkov na reštaurovanie. Návštevníci hradu si pomaly zvykali na nový začiatok prehliadky hradu – v Zbrojnici na prvom poschodí Thurzovho paláca, pričom kaplnka s prízemím toho istého paláca čakali na pokračovanie už začatých prác. V r. 2002 vypracovali pracovníci múzea Ideový záměr novej podoby priestoru Kaplnky sv. Michala, kde predložili svoju predstavu komplexného využívania objektu kaplnky na expozičné a kultúrno-spoločenské aktivity, ako aj plnohodnotnej prezentácie jej umeleckých, architektonických a historických hodnôt. Nasledovalo schválenie zámeru na obnovu a vykonanie ďalších nariadených pamiatkových výskumov. V tejto etape išlo o architektonický, reštaurátorský a umelecko-historický výskum, ktorý v r. 2002–2003 vykonali Štátne reštaurátorské ateliéry v Levoči.

Po skončení nevyhnutných výskumov nasledovalo komplexné reštaurovanie interiéru hradnej Kaplnky sv. Michala pod vedením akademického sochára Jána Fiľa. Práce sa začali v lete 2003 a ukončili v decembri 2005. Napriek menším rozmerom kaplnky išlo o relatívne heterogénnu prácu, skladajúcu sa nielen z reštaurovania jednotlivých výtvarných druhov, ale aj rôznych technických prác. Pri reštaurovaní nástennej maľby pod vedením akade-

mického maliara Miroslava Šurinu získala kaplnka renesančnú podobu z obdobia jej počiatkov na začiatku 17. storočia. Reštaurovanie mobiliára čiastočne prebiehalo v ateliéroch, ale aj v priestoroch hradu. Oltárne plátno, na ktorom je stvárnená postava patróna kaplnky v motíve boja sv. Michala archanjela s diablom, prešlo kvalifikovanými rukami akademického maliara Jozefa Doricu. Reštaurovanie oboch posmrtných portrétov bolo zverené už spomínanému M. Šurinovi.

Z technických prác okrem realizácie rôznych inžinierskych sietí, ktoré sa v kaplnke dovtedy nenachádzali, určite zaujme realizácia repliky pôvodnej barokovej drevenej empory.

V súvislosti s reštaurovaním hradnej Kaplnky sv. Michala sme sa rozhodli, že budeme prezentovať obe krypty Thurzovskú a Henkelovskú. Výnimočnou udalosťou bolo vymiestnenie inventára Henkelovskej krypty za účelom jeho výskumu a rekonštrukcie. Veríme, že pre verejnosť bude prezentácia krypt v hradnej kaplnke atraktívna. Thurzovská krypta bude priamo sprístupnená a Henkelovskú kryptu si návštevníci budú môcť pozrieť cez presklený otvor. V súvislosti s konzerváciou hodnotných kovových rakiev z polovice 17. storočia, boli vyzdvihnuté ďalšie značne zachované artefakty. Sú to pohrebné textilie, ktoré sa budú postupne reštaurovať a kostné pozostatky rodiny Henkelovcov, ktoré sú v súčasnosti na antropológickom výskume. Po jeho ukončení sa pietne vrátia späť do krypty.

Ukončením reštaurátorských prác v r. 2005 sa pre Oravské múzeum ešte neskončili aktivity súvisiace s Kaplnkou sv. Michala. V prízemí Thurzovho paláca totiž čaká na reštaurovanie posledný objekt z inventára kaplnky – vzácny historický organ. Oravské múzeum vyvíja enormné úsilie, aby sa aj tento arte-

fakt po kvalifikovanom reštaurovaní vrátil na svoje miesto, na emporu v hradnej kaplnke. Múzeum sa veľmi citlivo snaží pristúpiť k otázke etického uloženia Thurzovských pozostatkov, zároveň však zbierkových predmetov, do svojej rodinnej krypty. Až keď zaznie nezameniteľný hlas hradného organa na počesť znovu pochovaných staviteľov Kaplnky sv. Michala, bude uzavretý príbeh rekonštrukcie jej interiéru. Tým sa však ešte len začína postupná rekonštrukcia hradného areálu...

Zreštaurovaná renesančná nástenná maľba

Epitaf Juraja Thurzu

Oravský hrad si zaslúži pozornosť svojou jedinečnosťou a patrí medzi perly Európy. Nakoľko ide o rozsiahly komplex, na obnovu areálu pozostávajúceho z 27 objektov je nevyhnutné hľadať finančné prostriedky aj z mimorozpočtových zdrojov. Vďaka vstupu Slovenska do EÚ máme možnosť čerpať finančné prostriedky zo štrukturálnych fon-

dov, fondov EHP, MK SR a i. Veríme, že na zachovanie kultúrneho a historického dedičstva a plánované aktivity súvisiace s obnovou Oravského hradu sa nám podarí získať časť finančných prostriedkov aj z týchto zdrojov. Sledujeme výzvy ministerstiev týkajúce sa ochrany NKP a sme pripravení reagovať na ne. Vypracovali sme niekoľko pro-

jektov a veríme, že časť z nich bude úspešná. Budeme dbať hlavne na to, aby sme hrad úplne nevytlúčili z prevádzky. Tešíme sa na všetkých návštevníkov hradu, ktorí už na vlastné oči budú môcť vidieť zreštaurovanú Kaplnku sv. Michala od r. 1993 neprístupnú.

MÁRIA JAGNEŠÁKOVÁ
MICHAL ČAJKA

Múzeum mesta Bratislavy – nová cesta komunikácie

Múzeum mesta Bratislavy, City Museum Bratislava s platnosťou od 1. júna 2006 oficiálne prešlo zmenou názvu a adresy – Radničná 1, 815 18 Bratislava – v súvislosti so zmenou logotypu.

Doteraz – Mestské múzeum v Bratislave – končí 40 rokov trvajúcú etapu s pôvodným pomenovaním. Vedenie inštitúcie touto cestou zverejňuje výsledky úsilia prezentovať a posunúť význam a trendové chápanie múzea ako moderného komunikačného a vzdelávacieho centra.

Vizuál a zmena názvu nemení historický význam 138-ročnej inštitúcie, ktorá patrí k najstarším múzeám na Slovensku. Naďalej poskytuje kvalitné služby svojim návštevníkom: prostredníctvom deviatich expozícií v historickom jadre mesta, v Gerulate v Rusovciach a na NKP hrade Devín, inštaláciou výstav, realizáciou dramatických a vzdelávacích programov pre školy a mnohých ďalších aktivít.

Múzeá vo svete sa stávajú modernými komunikačnými a vzdelávacími centrami. Slúžia verejnosti nadštandardne. Aj MMB chce popri svojej hlavnej funkcii: zachovávať a ochraňovať zbierkové predmety ako súčasť národného kultúrneho dedičstva, prispievať tiež k vytvoreniu priestoru celoživotného vzde-

lávania a otvorenej komunikácie s návštevníkom. Prvý krok k tejto výzve vedie cez vizuál. Povedané rečou marketingu cez obal ponúkaného tovaru – služieb múzea návštevníkovi. Tieto tézy viedli MMB k vypísaniu verejnej súťaže za podpory Hlavného mesta SR Bratislavy ako aj odbornej inštitúcie, Slovenského centra dizajnu. Mestské múzeum v Bratislave a Slovenské centrum dizajnu vypísalo od 28. februára 2006 podľa § 847 a 849 Občianskeho zákonníka verejnú neanonymnú súťaž na logo, ktoré sa stalo súčasťou premeny nového vizuálneho štýlu Múzea mesta Bratislavy (MMB).

Odborná porota pracovala v zložení: predseda Stanislav Stankoci, grafickí dizajnéri: Dušan Junek, Emil Drličiak, Adriana Pekárová, programová námestníčka SCD, Milan Vajda, vedúci oddelenia komunikácie a marketingu magistrátu, Marta Janovičková, zástupkyňa riaditeľa MMB, Beáta Husová, vedúca odd. prezentácie MMB. Sedemčlená porota posudzovala spolu 184 návrhov od 141 prihlásených súťažiacich z celého Slovenska. Podmienky vyhlasovateľov povoľovali prihlásiť do súťaže najviac dva návrhy od jedného výtvarníka. Komisia sa dohodla na postupe hodnotenia súťaž-

ných návrhov na základe vyradovacích kôl. Celkom absolvovala hodnotenie v troch kolách. Po prvom kole sa do užšieho výberu druhého kola dostalo 15 súťažných návrhov. Do tretieho kola postúpili štyri návrhy. Princípom hlasovania, t. j. subjektívnym pridelením poradia jednotlivým návrhom vzniklo nasledovné poradie: prvé miesto Marian Lukáč, druhé miesto Martin Žilinský a tretie miesto Adrian Juriga.

Výber zo súťažných prác 141 autorov bol zverejnený vo výstavných priestoroch MMB v Starej radnici 20. 4. – 4. 6. 2006. Koncepcia výstavy vyzdvihla mená a počet návrhov postupujúcich do všetkých troch kôl. Každá zmena prináša so sebou dlhý proces osvojenia si jej podstaty. Zmena loga, názvu, adresy – komplexne celého vizuálu múzea – prechádza momentálne tiež procesom jeho prijatia najširšou verejnosťou ako aj pracovníkmi múzea. Nadčasovosť tohto kroku, predovšetkým zohľadnenie dvojjazyčnosti loga ako celku overí budúcnosť.

Vypracovaný manuál pre používanie loga vytvára mnohé farebné variácie a grafické prístupy. Tým dáva priestor rôznorodosti jeho vizuálneho využitia v tvorbe tlačovín, webovej stránky, informačných a navigačných tabulí, ako aj ďalších komunikačných materiálov, ktoré sú premostením na ceste k návštevníkovi.

BEÁTA HUSOVÁ

Komplexný program vzdelávania pracovníkov múzeí

Európsky sociálny fond

Slovenské národné múzeum pripravilo na roky 2006/2007 cyklus vzdelávacích aktivít pre pracovníkov múzeí Bratislavského samosprávneho kraja. Vzdelávacie aktivity sú zamerané na zvyšovanie odborného a profesionálneho rastu viacerých pracovných kategórií pôsobiacich v múzeu – napríklad pre kurátorov, dokumentátorov, konzervátorov, pracovníkov v oblasti práce s verejnosťou, ale aj zvyšovanie kvalifikácie pri práci v programe ESEZ. Jednotlivé školiace aktivity budú realizované v Bratislave na pracoviskách SNM. Školiteľmi a prednášateľmi sú poprední odborníci – kurátori z múzeí SR, zamestnanci špecializovaných agentúr na prácu s verejnosťou, počítačoví experti pracujúci na vývoji softvéru ESEZ.

Komplexný program vzdelávania pracovníkov múzeí tvorí niekoľko samostatných odborných seminárov a kurzov – školení, pričom zamestnanci môžu absolvovať aj viac školiacich aktivít tohto programu.

Celý Komplexný program vzdelávania pracovníkov múzeí je financovaný z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu a je pre účastníkov bezplatný.

Tento program organizačne zabezpečujú špecializované pracoviská SNM-Muzeologický kabinet a Centrum informatiky SNM. Pri výbere tém vychádzali zo skúseností z prípravy podobných aktivít v uplynulých rokoch, ktoré boli pozitívne hodnotené múzejníkmi z celého Slovenska.

1. Zelená mladým

– Múzejná škola pre začínajúcich a mierne pokročilých múzejníkov

Seminár – kurz je zameraný na skvalitnenie odbornej adaptability najmä mladých začínajúcich múzejníkov. Kurzom by si mali účastníci

doplniť odborné poznatky z oblasti muzeológie a muzeografie, či praktické zručnosti a ich použitie v reáliách slovenského múzejníctva. Kurz je zameraný najmä na odborné a vedecké zhodnocovanie najmä historických zbierok v múzeách. Základné tematické okruhy: múzeum a jeho úlohy pri ochrane a prezentácii kultúrneho dedičstva, základy muzeológie ako teoretickej prípravy pre odbornú prácu v múzeu, právne predpisy pre oblasť ochrany kultúrneho dedičstva, odborné múzejné činnosti, využitie múzejných informačných médií v múzejnej komunikácii, historické zbierky v múzeách – klasifikácia, štruktúra, odborné a vedecké zhodnocovanie historických zbierok – špecifiká a postupy. Kurz trval šesť dní a konal sa koncom septembra a začiatkom októbra 2006.

2. Základy komunikačných zručností

Seminár – kurz je zameraný na skvalitnenie výkonov zamestnancov múzeí pracujúcich v oblasti práce s verejnosťou. Základné tematické okruhy: múzeum a jeho úlohy pri prezentácii kultúrneho dedičstva, múzeum ako miesto poznávania, celoživotného vzdelávania, oddychu a relaxu, základné formy múzejnej komunikácie a prezentácie, metódy a postupy pri múzejnej komunikácii, základy komunikačných zručností, zásady medziludskej komunikácie, psychologické aspekty komunikácie, komunikácia s rozličnými skupinami návštevníkov a klientov múzea, marketing v múzeu, jeho základné ciele, formy a metódy, základy mediálnej komunikácie, spracovanie podkladov v múzeu pre verejnosť. Kurz trval šesť dní a konal sa v dňoch 24. – 31. októbra 2006.

3. Ochrana zbierkových predmetov

Kurz je zameraný na rozšírenie teoretických poznatkov a praktických zručností pri veľmi špecifickej múzejnej činnosti – konzervovaní a preparovaní zbierkových predmetov, ktoré vyžadujú nielen odbornú prípravu, ale aj bohaté praktické skúsenosti a sústavné sledovanie odbornej, pomerne široko zameranej literatúry. Základné tematické okruhy pripravovaného kurzu: múzeum a jeho úlohy v procese odbornej ochrany hnutelných súčastí kultúrneho dedičstva, základné zásady a princípy odbornej ochrany múzejných zbierok, konzervátor, reštaurátor a preparátor v múzejnej praxi, odborné uloženie zbierkových predmetov – zásady budovania depozitárov (úložný mobiliár, klimatické podmienky v depozitároch, ukládanie zbierkových predmetov podľa materiálových skupín), odborné ošetrovanie zbierkových predmetov podľa materiálových skupín – keramika, porcelán, sklo, kovy a ich zliatiny, textil a príbuzné materiály, papier. Kurz je plánovaný ako šesťdňové školenie spojené s praktickými ukážkami odborného ošetrovania zbierkových predmetov. Predpokladaný termín realizácie je marec 2007.

4. Metodika spracovania odborného spracovania informácií v múzeu

Kurz je zameraný na niekoľko tematických okruhov: nové funkcie ESEZ (určené pre dokumentátorov), dátové operácie, digitálna obrazová dokumentácia (určené pre dokumentátorov a fotografov), štandardy popisu historických a umelecko-historických-predmetov, štandardy popisu etnografických predmetov, štandardy popisu prírodovedných predmetov (určené pre kurátorov múzejných zbierok).

Výročné ceny časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2005

Po pätnásty raz udelila redakčná rada revue pre kultúrne dedičstvo Pamiatky a múzeá spoločne s jeho vydavateľmi

Slovenským národným múzeom a Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky prestížne ceny za najvýznamnejšie diela a činy

z oblasti ochrany nášho kultúrneho dedičstva za predchádzajúci rok.

Ceny laureátom odovzdali osobne pri príležitosti slávnostného otvorenia

Dní európskeho kultúrneho dedičstva 2006 v Slovenskej republike

13. septembra v Skalici.

Výročné ceny časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2005 boli v jednotlivých kategóriách udelené týmto nominovaným:

OBJAV – NÁLEZ – AKVIZÍCIA

Petrovi Nagyovi a Marekovi Budajovi za nález pokladu mincí vo Svätom Jure

EXPOZÍCIA – VÝSTAVA

Múzeu školstva a pedagogiky za expozíciu Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku

Elene Machajdíkovej a Bohušovi Kleinovi,

autorom výstavy Slovensko na historických mapách v 16. – 20. storočí

PUBLIKÁCIA – MENŠIA PUBLIKÁCIA – DROBNÁ TLAČ

Vydavateľstvu Osveta v Martine a autorom Dušanovi Kováčovi, Mariánovi Pauerovi a Eve Králikovej a za publikáciu Obrazopis sveta. Objektívom Milana Rastislava Štefánika

Krajskému pamiatkovému úradu v Trenčíne, pracovisko Prievidza

a autorke Barbore Matákovej za publikáciu

Rímskokatolícky kostol Nanebovzatia Panny Márie na cintoríne v Prievidzi. Ikonografia

FILM – VIDEO – AUDIO – MULTIMEDIÁLNE DIELO

Michalovi Hrkovi za prezentáciu pamiatkovej obnovy na internetovej stránke www.obnova.sk

OBNOVA – REŠTAUROVANIE – ADAPTÁCIA

Oblastnému reštaurátorskému ateliéru Bratislava, Zuzane Chovanovej a Alexandre Šulíkovej

za reštaurovanie takzvaného Thurzovho oltára

z evanjelického kostola augsburského vyznania v Necpaloch

AKCIA – NETRADIČNÉ PODUJATIE

Jane Mojžítovej za projekt a koordináciu podujatia Noc múzeí a galérií

Program školení pre metodiku spracovania informácií v múzeu je zverejnený na stránke <http://www.snm.sk/zbier/skol.htm>.

Registrácia účastníkov bude on-line na <http://www.snm.sk/registracia/>.

Školenia prebiehajú v školiacom pracovisku SNM, v Bratislave na Žižkovej ul. 18 (učebňa na 3. posch.).

GABRIELA PODUŠELOVÁ

projektový manager Komplexného programu vzdelávania pracovníkov múzeí

Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovackálnom zahraničí

Editor: Milan Šišmiš, vydala Slovenská genealogicko-historická spoločnosť, Martin 2004

Autori: J. Adam, Z. G. Alexy, M. Bodnárová, Š. Drahošová, A. Chmelková, Ž. Chrenková, M. Kohútová, J. Kurucárová, M. Majtán, J. Marko, M. Melníková, V. Múcska, J. Roháč, J. Schullerová, J. Surovec, M. Šišmiš, M. Tóth, J. Turcsány, P. Valachovič, P. Vimmer, B. Wallnerová, M. R. Zemene, F. Žifčák, J. Žilák priniesli na slovenský knižný trh nové priekopnícke dielo – *Príručku ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovackálnom zahraničí*, ktorú Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť vydala v spolupráci s Kabinetom genealógie SNK v Martine a s finančnou podporou MK SR ako praktický a účelný manuál pre genealógov ako aj pre amatérskych bádateľov, zaoberajúcich sa skúmaním príbuzenských vzťahov a životnými osudmi svojich predkov. Podobné príručky vyšli už v iných krajinách a našom trhu takáto práca chýbala.

Príručka je súhrnom poznatkov aktívnych archivárov, historikov, jazykovedcov a genealógov, ktorí sa genealogickému výskumu už dlhodobo venujú. Rozdelená je na šesť častí, približuje čitateľovi základné genealogické pojmy a termíny, osvetľuje podmienky vývoja rodov a rodín v našom historickom priestore, informuje o prameňoch a možnostiach ako ich skúmať.

V prvej časti O rodinách a genealógii sa čitateľ oboznámi s genealógiou ako historickou vednou disciplínou, ktorej cieľom je skúmanie príbuzenských vzťahov od počiatkov po súčasnosť. Ľudská spoločnosť sa oddávna vnútorne diferencovala a na Slovensku boli špecifické pomery. Zámerom publikácie bolo zhrnúť doterajšie poznatky a cenné informácie o rodoch a rodinách aj so schémami rodostromov a odporúčanou literatúrou. Cirkev mala dôležitú úlohu pri uzatváraní manželstiev ako aj úradu pri civilných sobášoch. Čitateľ sa dozvie základné údaje o zákonných nariadeniach, ako aj o vývoji manželského práva na území Slovenska od najstarších čias do konca 20. storočia. Záujemca o genealogické bádanie si tu nájde základné údaje o spôsoboch a tradíciách uzatvárania manželstiev v šľachtických, mestianskych, podnikateľských a robotníckych rodinách, o vzťahoch v rodinách ako aj zaujímavé údaje od príchodu detí na svet až po úmrtie. Dozvie sa tiež ako je dôležité získať dostatok správnych údajov o skúmanej osobe a o jej príbuzných. Aké je nutné prístupíť k predarchívnemu výskumu, preskúmať najmä dostupnú literatúru v knižniciach a získať

základné údaje v matrikách, či na cintorínoch. Špecifickú a dôležitú úlohu v predarchívnom výskume hrajú osobné mená a zvlášť priezviská, príručka sa venuje aj ich vývoju, prepisu a výskytu na slovenskom území.

Ďalšia časť publikácie obsahuje základné údaje o fondoch, respektíve druhoch archívnych dokumentov v jednotlivých typoch štátnych archívov a o možnosti ich využitia v genealogickom bádání. Špeciálnym prameňom genealogického skúmania sú nepochybne matriky. „Matriky sú verejnoprávne knihy, do ktorých sa zapisovali a zapisujú najdôležitejšie údaje v živote človeka, t. j. narodenie, (krst), uzavretie manželstva a úmrtie (pohreb) – teda skutočnosti slúžiace k jeho identifikácii. Príručka sa snaží priblížiť čitateľovi ako interpretovať tieto „strohé a suché“ záznamy v matrikách. Tak isto bohaté a zaujímavé informácie poskytujú testamenty, v ktorých sa rieši ďalšia dispozícia s majetkom po smrti. K ďalším dôležitým prameňom patria daňové knihy a daňové registre, ktoré sú súpismi daňovníkov a ich nehnuteľného majetku. Obsahovo najbohatšie sú práve tie najstaršie zo začiatku 15. storočia, v priebehu 16. a 17. storočia sa však zápisy zjednodušovali. V príručke nájdeme prehľad jednotlivých typov daňových registrov aj zhodnotením ich výpovednej hodnoty.

Štvrtá časť je venovaná vojenským genealogickým prameňom, vo Vojenskom historickom archíve v Trnave, napríklad osobné spisy, súdne spisy, vojenské matriky, spisový materiál, zbierky fotografií, spomienok a podobne. Prínosom publikácie aj informácie o archívoch ozbrojených zložiek v Česku, Rusku, Ukrajine, Maďarsku a Rakúsku.

Veľmi dôležitú úlohu zohrávali cirkevné zbory a ich záznamy, základné pramene genealogického bádania. V piatej časti je podaná genéza jednotlivých zborov, druhov prameňov a bádateľských možností. Neoceniteľnou pomôckou sú súpisové prameňové: „*Prehľad o uložení dokumentov z činnosti rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku vo verejných archívoch SR*“ ako aj „*Genealogické pramene v evanjelických archívoch*“.

V poslednej časti nazvanej *Múzeá* je podaný prehľad genealogických prameňov zo slovenských múzeí. *Múzeá majú v systéme zberu a ochrany pamiatok minulosti výnimočné postavenie, pretože ako jediné inštitúcie zbierajú, ochraňujú, skúmajú a vedecky využívajú hmotné pamiatky* tak ako aj písomné pramene. Nachádzajú sa tu klasické genealogické pramene,

Na čo sú nám múzeá?

Anketa IV.

Vladimír Bajan,
predseda Bratislavského samosprávneho kraja

Je len málo účinných spôsobov ako uchovať v pamäti obyvateľov krajiny bohatstvo a pestrosť jej histórie. Napriek stále rýchlejšie sa rozvíjajúcej technike, záznamu obrazu i zvuku, sú pocity priameho autentického dotyku s minulosťou predsa len o mnoho intenzívnejšie a sugestívnejšie. Dávno zašlá sláva našich predkov je pre nás i pre generácie, ktoré prídu po nás, prežitou knihou osobných osudov, umeleckých diel, panovníckych rozhodnutí, ale aj dôvtipu zdravého sedliackeho rozumu. Indície a odkazy vo forme živých zachovaných predmetov či dokumentov hľadáme práve v múzeách.

O kumšte vinohradníckej práce a výroby kvalitného vína sa môžu návštevníci dozvedieť napr. v našom Malokarpatskom múzeu v Pezinku. Prečo v našom? BSK má tento dôstojný kultúrny stánok vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti. Stála expozícia spomínaného múzea ponúka atraktívny, originálny a pravdivý pohľad do histórie banického a vinohradníckeho mestečka Pezínok, pričom podáva aj obraz života jednoduchých ľudí pod Malými Karpatmi. Najnovšie archeologické nálezy našich múzejných pracovníkov v Pezinku dokazujú, že ešte stále je čo skúmať či objavovať „nové“ stáročné poklady. Ovoňat a ochutnať kvalitné víno v prostredí takmer štyristoročných pivníc v múzeu, s nezameniteľnou arómou výsledku tvrdej práce vinárov, to je zážitok, na ktorý sa len tak ľahko nezabúda. Veľmi úspešným podujatím, na ktorom má práve Malokarpatské múzeum v Pezinku nemalý organizačný podiel sú Keramické trhy, festival umu, tvorivej práce a invencie našich keramikárov. Sú skutočne jedinečné a hneď od svojho vzniku prekročili rámec domáceho podujatia. Aj v tomto prípade však platí: Radšej raz vidieť, ako stokrát počuť.

Na kvalitnom inštitucionálnom zázemí múzeí sú dôležité najmä výstupy smerom k širokej verejnosti vo forme expozícií, či výstav. Dôslednosť dokumentačnej, mravčej,

vysoko odbornej a náročnej archívárskej práce v múzeách tiež nemožno v nijakom prípade opomíňať. Nachádzať zatiaľ neodhalené, neustále sa pokúšať porozumieť nedopovedanému a odovzdávať nájdené ďalej, nastupujúcim generáciám, aby nezabúdali a boli hrdé na svoje rodiská, na svoju domovinu, tak aj na to sú nám, podľa môjho názoru, prepotrebne múzea. Sú priestorom pre minulosť v prítomnosti, pre skvalitnenie budúcnosti, pretože ich poslaním je chrániť a uchovávať vzácne hmotné predmety, v ktorých neraz nachádzame nadčasové pravdy.

Doc. Ing. Milan Belica, PhD.,
predseda Nitrianskeho
samosprávneho kraja

Anketa o poslaní, úlohách a postavení múzeí v našej spoločnosti ma zaujala ako predsedu Nitrianskeho samosprávneho kraja (NSK), zriaďovateľa piatich múzeí, ktoré má NSK spolu s inými inštitúciami v zriaďovateľskej pôsobnosti a po finančnej stránke zabezpečuje ich plynulú materiálo-technickú i odbornú existenciu.

Nevyhnutnosť ich existencie vplynula z vývoja spoločnosti popri budovaní životne dôležitej výrobnej sféry spontánnym amatérskym zakladaním zbierok. Mnohí, často aj menej solventní nadšenci a zanietení zberatelia vzácných umeleckých predmetov, ale aj vecí každodenného života, jednoducho predmetov, dokumentujúcich stav prírody a vývoja spoločnosti, podnietili najprv ich sporadické vystavovanie a zo zbierok v priebehu desaťročí vznikali dnešné odborné kultúrne inštitúcie. Dnes už existenciu, význam, úlohu a poslanie múzeí chápe každý kultúrny človek ako samozrejmosť.

Napriek tomu, že v súčasnosti sa kultúra a s ňou, bohužiaľ, aj múzeá, ocitli akoby na periférii záujmu našej spoločnosti a trpia akútnym nedostatkom finančných prostriedkov, ich miesto je v hierarchii súčasných hodnôt preverovaných každodennou ponukou „mediálnej“ kultúry pevné a nenahraditeľné. Sú tu na to, aby poskytovali kvalitnú alternatívu voľnočasových aktivít pre čo najširší okruh návštevníkov, pretože prezentovaním našej bohatej histórie prispievajú k prehĺbovaniu národného povedomia a zdravého vlastenectva a rozvoja individua ako osobnosti. Tento fakt

ako napríklad cechové dokumenty, testamenty, listiny a listy, prípadne urbáre, tiež však militárie, osobné doklady, dekréty, preukazy, vysvedčenia, vyznamenania, korešpondencia osobností či ako jednotliviny alebo osobné fondy. Špecifickým pracoviskom je Matica slovenská, respektíve jej zložka Krajské múzeum MS, ktorá je jednou zo základní výskumu dejín a života Slovákov v zahraničí.

Používatelia príručky iste ocenia aj pomocný aparát: adresy inštitúcií (centrálnej evidencie obyvateľov, archívov, matričných úradov, zahraničných štátnych archívov, cirkevných zborov a archívov, jazykovedných ústavov, niektorých knižníc, múzeí a spoločností).

Publikácia obsahuje aj predmetový

a menný register. Neoceniteľnou pomôckou je najmä odporúčaná literatúra zaradená za každou štúdiou. V neposlednom rade čitateľa osloví aj pôsobivá grafická úprava a obrazový aparát.

Prvé výtvarne spracované genealógie sa objavili už v antike. Stredovekí umelci ich zachytili v kronikách, na stenách palácov a chrámov, na tabuliach či plátnach obrazov. Krátko po vynájdení kníhtlače prenikli aj na stránky publikácií. V súčasnosti genealogické výskumy prežívajú renesanciu. Venujú sa jej renomovaní historici a archivári ako aj amatérski zanietenci. Práve im je venovaná táto príručka, ktorá im isto pomôže pri hľadaní predkov a príbuzných.

ELENA MACHAJDÍKOVÁ

Jiří Langer: *Evropská muzea v přírodě*

Nakladatelství Baset, Praha 2005, 900 strán

V septembri 2005 na XXII. Konferencii Asociácie európskych múzeí v prírode v Helsinkách bola predstavená publikácia *Evropská muzea v přírodě* Jiřího Langera. Jej vydanie už dlhšie očakávali nielen pracovníci múzeí v prírode z celej Európy, ale aj širšia verejnosť. Toto skutočne pozoruhodné dielo vydané pražským vydavateľstvom Baset v edícii Atlas památek, má na bočnej lište knihy uvedený vysvetľujúci text *Ilustrovaný průvodce po muzeích lidové architektury, lidové stauby obytné, hospodářské, technické a sakrální, řemesla a obyčejce*. Kniha má 900 strán, 2500 fotografií, 50 máp, 110 situačných plánikov múzeí a 40 kresieb stavebných konštrukcií.

Autora netreba slovenskému čitateľovi predstavovať, len azda pripomenúť, že sa terénnym výskumom ľudovej architektúry v Karpatskej oblasti venuje od r. 1957. Ako sám hovorí, najskeôr sa pokúšal kresliť sídelnú krajinu a tým poznávať dedinu a jej architektúru. Neskôr ju začal študovať z hľadiska historického, sociálneho a etnografického a od r. 1960 sa začal podieľať na budovaní múzeí v prírode v Čechách a na Slovensku. Hoci zo svojho posledného pracoviska z Valašského múzea v Rožnove pod Radhoštom odišiel do dôchodku v r. 1996, naďalej aktívne spolupracuje s viacerými múzeami v prírode najmä na Slovensku a spolupracuje na tvorbe koncepcií ich dobudovania a prevádzky.

Ako dôverný znalec problematiky ochrany a prezentácie stavebnej kultúry a architektúry ako súčasť kultúrneho dedičstva sa pomerne dlhé obdobie zaoberal myšlienkou vydania diela venovaného múzeám v prírode. Už keď sa v r. 1989 spoluautorsky podieľal na vy-

daní publikácie *Československá muzea v přírodě*, mal víziu komplexnejšie priblížiť širokej verejnosti čo vlastne múzeum v prírode je, a aké je jeho poslanie. Od r. 1986 ako člen Asociácie európskych múzeí v prírode a predtým z vlastnej iniciatívy spoznal mnoho európskych múzeí, o ďalších sa dozvedel prostredníctvom kolegov a spolupracovníkov.

Kniha predstavuje nielen múzeá v prírode, ale aj spôsob života niekoľkých z posledných generácií, ktorých obraz múzeá prezentujú. Už v období na konci 19. storočia si mnohí kultúrni pracovníci v severnej Európe začali uvedomovať, že modernizáciu spôsobu života nenávratne miznú vzácne hodnoty kultúrneho dedičstva vidieka, o ktoré sa dovtedy nikto nezaujímal. Preto ich začali dokumentovať, študovať a zachraňovať pre ďalšie generácie prenášaním do múzejných areálov. V nich bolo možné obnovovať i niektoré zanikajúce a zániknuté formy tradičnej výroby, starých obyčajov aj folklórnych zvykoslovných prejavov. Napriek dodnes trvajúcim sporom o to, kto kedy a kde vymyslel múzeum v prírode, prvenstvo v presadzovaní tohto spôsobu prezentácie ľudovej kultúry sa pripisuje Arturovi Hazeliovi. Jeho zásluhou bolo v r. 1891 otvorené prvé múzeum v prírode na svete. Stalo sa tak v Štokholme, v jeho výletnej časti, v priestore bývalej kráľovskej záhrady na návrší zvanom Skansen, čo v preklade znamená hradby. Hlavná myšlienka je vyjadrená v nápis v kameni: *Může příst deň, keď všetko naše zlato nepostačí na to, aby sme vytvorili obraz z minulých čias*.

Podstatnú časť publikácie tvorí sprievodca po 516 múzeách. Obsahom kaž-

dého hesla je identifikácia miesta, kde sa múzeum nachádza a otázky jeho dostupnosti. Uvedené sú dôležité informácie – presná adresa, kontakty, poskytované služby. Ďalej nasledujú údaje o vzniku múzea, autoroch jeho koncepcie, veľkosti areálu múzea, jeho zameranie a počet stavieb. Osobitne sú predstavené najzaujímavejšie stavby a hodnoty prírodného prostredia so zvýraznením európskych unikátov. Nasleduje stručná charakteristika prezentovaných foriem v jednotlivých expozíčných objektoch a informácie o činnostiach ktoré dotvárajú celý produkt – chov zvierat, pestovanie plodín, ukážky ľudových remesiel, ochutnávky tradičnej ľudovej stravy a pod. Tiež sú uvedené charakteristické a návštevnícky atraktívne programové podujatia. Heslo je doplnené informáciou o menších múzeách v prírode a pamiatkach ľudového staviteľstva a dedinskej architektúry, ktoré sa nachádzajú vo vzdialenosti do 50 km. Každé heslo je ilustrované väčším počtom fotografií predstavujúcich opisované fakty. Múzeá významnejšieho charakteru majú aj orientačnú mapu s vyznačenými najdôležitejšími objektami ako aj ďalšími dôležitými informáciami pre návštevníkov.

Knihu uzatvára pomerne rozsiahla kapitola nazvaná *Európsky dom a jeho historické súvislosti*, ktorá ponúka úplne nový pohľad na vývoj ľudovej architektúry v Európe s dôrazom na euroregionálne historické a kultúrne súvislosti.

Je doplnená kresbami konštrukčných a architektonických prvkov, čím vlastne spoločne s informáciami a fotografiami o jednotlivých unikátnych stavbách v predchádzajúcej kapitole o múzeách, predstavuje pomerne rozsiahlu encyklopédiu ľudovej architektúry v Európe.

Gunnar Elfstrom, riaditeľ švédskeho múzea v prírode Gamla Linköping a prezident Asociácie európskych múzeí v prírode v r. 1993–1997, v úvodnom texte víta vznik knihy, ktorá zaplnila vyše dvadsaťročnú medzeru v absencii informácií o európskych múzeách v prírode. Vysoko oceňuje jej prínos pre turistov a verejnosť so záujmom o kultúrne prejavy a dejiny rôznych národov. Zároveň vyzdvihuje odborné vedomosti a stylistické nadanie autora, ktorý vytvoril cenné dielo pre odbornú spoluprácu múzeí v celej Európe.

Prianím autora je, aby ľudia pomocou tejto knihy mohli poznávať zvláštnosti v historickom vývoji spôsobu života v rôznych krajinách. Ako sám hovorí, je to dôležité aj preto, aby sme mohli porozumieť postojom ľudí žijúcich v rôznych podmienkach. Sú to nielen ľudia v našom susedstve, ale aj tí, čo žijú na najvzdialenejších miestach morských brehov, veľhôr, v úrodných a vinorodých nížinách, či v chladnej severskej tajge. V podstate máme všetci mnoho spoločného a práve kultúrnymi zvláštnosťami sa v dnešnom globalizovanom svete môžeme vzájomne obohatovať.

IVETA ZUSKINOVÁ

Akademické insígnie a slávnostné obrady na Univerzite Komenského v Bratislave. Zostavili J. Hinnerová a V. Csáder.

Bratislava: UK, 2006. 50 s. ISBN 80-223-2179-0.

Nevelká, ale pomerne výpravná publikácia z pera archivárov a historikov Univerzity Komenského v Bratislave prináša po prvý raz v takejto koncentrovanej podobe netradičný pohľad na históriu našej najstaršej existujúcej vysokej školy, a to prostredníctvom poznania jej tradícií a hmotných historických pamiatok.

Autori fundovane a podrobne sprístupňujú v štyroch kapitolkách symboliku a insígnie univerzity ako historické (žiaľ, nie všetky sa zachovali do dnešných dní), tak aj súčasné, ktoré UK reprezentujú navonok. Zaujímavou kapitolkou je vonkajší opis a dramaturgia akademických obradov (imatrikulácia, promócie, odovzdávanie diplomov, inauguračné a udeľovanie čestných titulov), laickej verejnosti najznámejších a najprístupnejších, no napriek tomu širšiemu publiku prakticky neznámych. Tieto historické exkurzy doplnia zasvä-

tená informácia o univerzitných vyznamenaniach (medailách) a o sídle a reprezentačných priestoroch UK v Bratislave.

Autori sa neobmedzujú len na všeobecný vonkajší opis jednotlivých reálií, ale sprístupňujú aj cenné údaje o tvorcoch univerzitných symbolov a tradícií, modalít ich dramaturgie a všetok text dopĺňajú bohatou fotografickou dokumentáciou. To robí publikáciu aj pre širší okruh čitateľov príťažlivou, navodzujúcou inšpiráciu, aby si aj iné vysoké školy takto zachytili časť svojej histórie a tradícií. Knižka je prínosom nielen k poznaniu predmetu vymedzeného názvom publikácie, ale aj potvrdením pravidla, že mnohé nové historické poznatky možno získavať aj dôkladným štúdiom hmotných pamiatok a že hmotné pamiatky sú rovnocenným zdrojom poznania našej školskej minulosti.

(vm)

hrá nezastupiteľnú úlohu vo výchovno-vzdelávacom procese detí a mládeže. Návštevy múzeí sú nenahraditeľnou súčasťou učebného programu základných a stredných škôl. Pre všetky generácie sú múzeá nevyčerateľným zdrojom poznania, estetických a etických zážitkov. Sú jedinečnou formou inštitúcie, zachovávajúcou kontinuitu s minulosťou, jej odkaz pre budúcnosť. Chránia a pre budúce generácie uchovávajú naše kultúrne dedičstvo odborným a zákonom stanoveným spôsobom. Pritom sú nesmierne zaujímavé pre cestovný ruch, veď spoznávať históriu a tradície mesta, regiónu či celej našej krajiny je vždy atraktívnym bodom programu domácich i zahraničných turistov.

Pritom nesmieme opomenúť ani vedecko-odborný potenciál múzeí, plniacich na vysokej úrovni výskumné úlohy, výsledky ktorých sa zverejňujú nielen doma, ale nás najlepšie reprezentujú vo vedeckých kruhoch v zahraničí. V rámci nich odborníci z oblasti histórie, archeológie, etnológie, umenovedy, výtvarných umení, dejín umeleckých remesiel, ale aj prírodných vied odvádzajú obrovský kus spoločensky nedocenennej práce v oblasti poznávania a prezentovania nášho kultúrneho dedičstva, ktorého význam a silu poznám, a preto si kultúrne aktivity našich múzeí a prácu všetkých múzejníkov, ktorej sa nedostáva ani morálnej podpory a ocenenia, vysoko vážim. Zo svojej pozície predsedu NSK môžem prisľúbiť, že NSK bude chrániť a podporovať existenciu múzeí, dbať o ich rozvoj a vytvárať im potrebné pracovné podmienky.

Nepochybujem, že múzeá prežijú a budú tu aj po nás, budú vypovedať o našej existencii a stave nášho kultúrneho dedičstva, o tom, ako sme ho zveľaďovali, zanechali a odovzdali našim potomkom.

Milan Murgaš,
predseda Banskobystrického
samosprávneho kraja

Banskobystrický samosprávny kraj zriaďuje päť regionálnych múzeí, a tak na anketovú otázku neodpovedám ako sviatočný návštevník a obdivovateľ artefaktov minulosti vystavených v múzejných expozíciách, ale skôr ako hospodár, ktorý musí starostlivo zvažovať, ako efektívne rozdeliť obmedzené verejné prostriedky, vyčlenené na uchova-

nie a rozvoj regionálnych fondových inštitúcií.

Osvedčuje sa nám jasné zadenfinovanie priorít a pri ich realizácii postupnosť krokov. Tie zahŕňajú rekonštrukcie významných múzejných budov, ktoré sú národnými kultúrnymi pamiatkami, depozitárov zbierkových predmetov a zvyšovanie ich bezpečnosti, podporu akvizície a odbornej správy zbierkových predmetov, ale aj profesionálneho rastu ľudských zdrojov a revitalizáciu prezentačných činností s dôrazom na výchovnovzdelávaciu činnosť.

Na realizáciu všetkých odvážnych zámerov je však potrebná úzka spolupráca samosprávy a štátu, ktorý by mal iniciovať potrebné systémove zmeny najmä v legislatívnej oblasti, ako aj v oblasti spolufinancovania veľkých projektov.

Pripravujeme sa aj na možnosti podpory zo štrukturálnych fondov Európskej únie. Očakávame pomoc najmä pri obnove zverených národných kultúrnych pamiatok, v ktorých múzeá sídlia. Iba tak ich bude možné zaradiť do katalógových ponúk cestovných kancelárií ako turisticky príťažlivé a vyhľadávané.

Verím, že pre návštevníkov krajského mesta sa stane magnetom práve v tomto čase finišujúca realizácia projektu reštaurovania vzácnnej stredovekej freskovej výzdoby Zelenej siene v Turzovom dome na hlavnom námestí v Banskej Bystrici, na ktorú Stredoslovenskému múzeu prispel finančným darom Slovenský plynárenský priemysel, a. s. Rozbieha sa aj prvá etapa realizácie veľkého projektu komplexnej rekonštrukcie Matejovho domu s Banickou baštou v bansko-bystrickom hradnom areáli, kde sa počítá s novými expozíciami, depozitárom zbierkových predmetov, ale aj s možnosťou realizovať v atraktívnom historickom prostredí ne-tradičné prezentačné aktivity. Tri regionálne múzeá v tomto období modernizujú elektronický zabezpečovací systém, resp. bezpečnostný kamerový systém múzejných zbierok.

Múzeá v našom kraji sú nosnou súčasťou kultúrneho potenciálu, na ktorom chceme budovať rozvoj cestovného ruchu a kultúrneho turizmu. Naš kraj určite na to má, rovnako ako jeho múzeá.

GRATULUJEME...

Vo štvrtom štvrtroku 2000 sa dožívajú významných životných výročí tieto múzejní pracovníci:

- Marta Remiašová • 8. 10.
Emília Ivaničová • 9. 10.
Viera Szárazová • 13. 10.
Štefan Danko • 20. 10.
Pavol Mešťan • 3. 11.
Katarína Patschová • 18. 11.
Andrej Ebert • 22. 11.
Olga Kotercová • 1. 12.
Ján Mihálkin • 1. 12.
Viktória Urbanová • 3. 12.
Olga Removčíková • 5. 12.
Anna Pavlovičová • 10. 12.
Soňa Chorvátiková • 14. 12.
Tatiana Gašparová • 28. 12.

Srdečne blahoželáme, všetko najlepšie v pracovnom i osobnom živote!
Redakcia MÚZEA

Jubileum PhDr. Marty Remiašovej

Nepatrí sa prezrádzať vek ženy. Čas je však neúprosný a odkrajuje všetkým rovnako.

V týchto dňoch si životné jubileum pripomína významná archeologička a múzejníčka, ktorej za takmer štyridsať rokov vedeckej a výskumnej práce patrí popredné miesto v rámci slovenskej vedy – PhDr. Marta Remiašová.

Narodila sa 8. 10. 1941 vo Veľkých Levároch okr. Senica. Po absolvovaní SPŠ geologicko-baníckej v Spišskej Novej Vsi r. 1960 absolvovala štúdium archeológie na FiF UK (1965). Doktorát získala rigoróznou prácou v r. 1977. Ako čerstvá absolventka si v rámci slovenskej archeológie mohla vybrať z troch oblastí – pracovať v archeologickom výskume v SAV alebo ako pedagóg na niektorej z vysokých škôl, či v niektorom múzeu. Tak v lete r. 1965 nastúpila do Vlastivedného múzea v Bojniciach.

S elánom a vervou sa pustila do rozbehnutých archeologických výskumov. Neskôr na ňu čakali ďalšie, nové, nemejne zaujímavé. Neľahké povolanie vyko-

návala svedomito, do desiatok záchraných výskumov vkladala všetok um, silu, ale aj srdce. Z tých najvýznamnejších možno spomenúť výskumy lužického pohrebiska v Opatovciach nad Nitrou, hradiska v Dubnici (Bojnice), slovanského osídlenia v Nedožeroch-Brezanoch a v Bojniciach, dechtárskych jám v Koši.

Marta Remiašová za svojej dlhoročnej profesionálnej praxe uskutočnila archeologické výskumy v celom regióne hornej Nitry, a tak prispela k detailnejšiemu poznaniu jej najstaršieho osídlenia, čím zaplnila biele miesta na mape regionálnej histórie. V jej srdci však najviac miesta našiel výskum hradiska na Vyšehrade: *Bola to moja základná škola archeológie, hoci už pradtým som kopala veľmi zaujímavé a dôležité lokality. Je to lokalita, ktorá má zastúpenie od mladšej doby bronzovej až po 15. storočie. Bolo pre mňa neskutočne krásne, keď som mohla celú túto škálu objaviť a poznať a zároveň prezentovať ju súčasnej verejnosti.* Výskum Vyšehradu trval osem rokov (1971–1978).

Profesionálnu zdatnosť, organizačnú schopnosť i dobrý prístup k ľuďom potvrdila v r. 1985, keď sa stala riaditeľkou novovzniknutého Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi. Zrod a budovanie tohto zariadenia je predovšetkým dielom jubilantky a kolektívu spolupracovníkov. Popri riadiacej práci pokračovala vo výskumoch a výsledky zo všetkých skúmaných lokalít publikovala v odborných časopisoch a zborníkoch (Vlastivedný zborník Horná Nitra, Archeologia historica, Pamiatky a múzeá, časopis MÚZEUM a iné). V snahe priblížiť archeológiu čo najväčšiemu okruhu ľudí publikovala aj v regionálnych periodikách. Zaujímavými štúdiami sa podieľala na monografiách obcí hornej Nitry (Dolné Vestenice, Koš, Kamenec pod Vtáčnikom, Nitrianske Pravno, Diviaky nad Nitricou, Lehota pod Vtáčnikom, Kocurany, Sebedražie a iné). Pod jej vedením vyšli viaceré diely Vlastivedného zborníka Hornej Nitry, ktoré sú aj po rokoch veľmi žiadaným prameňom pre študentov regionálnej histórie. V snahe sprístupniť verejnosti nálezy a získané poznatky, pripravila mnohé zaujímavé a úspešné výstavy Múzea v Bojniciach i Hornonitrianskeho múzea (Lužická kultúra na hornej Nitre, Praveké osídlenie na hornej Nitre, Archeologické výskumy na hradisku Vyšehrad, Krása umenia v dávnej minulosti, Dejiny písanej kameňom, Premeny šperku, Pamiatky dávnoveku, Hrádky a hradiská na hornej Nitre a iné).

Aj po odchode do dôchodku je rovnako aktívna ako pred rokmi. Prednáša študentom stredných škôl i poslucháčom Univerzity tretieho veku alebo na požiadanie v lokalitách regiónu. Pokračovala aj v záchranných výskumoch v Diviakoch nad Nitricou, v Chrenovci-Brusne, Zemianskych Kostolanoch, podieľala sa na výskume areálu Bojnického zámku a Kostola sv. Andreja v Koši, naposledy robila záchranný výskum v Skačanoch.

Ako členka Slovenskej archeologickej spoločnosti pôsobila niekoľko funkčných období vo Výbore SAS a v rôznych odborných komisiách. Pravidelne prezentovala výsledky svojej bohatej výskumnej činnosti na konferenciách a odborných seminároch na Slovensku i v Čechách. O rozsahu výskumov, zrealizovaných v bojnickom a prievdzskom múzeu svedčí pár čísel. Pri jej nástupe do múzea r. 1965 obsahoval zbierkový fond archeologického oddelenia 12 047 kusov. Pri jej odchode do dôchodku múzeum vlastnilo 83 377 predmetov.

Archeológia znamená pre Martu Remiašovú naplnenie túžob. Táto profesia bola a zostala jej záľubou, a preto sa jej po celý život venovala s takým nadšením, obetavosťou, s nezlomnou vierou, že iba archeológ vie objaviť život aj tam, kde už pred stáročiami zanikol. No nebola v tom sama. *Tak, ako to chodí v každom vednom odbore, ani ja som na mnohé veci sama nevedela nájsť odpoveď. Avšak vďaka vynikajúcim priateľom a kolegom z archeologického ústavu alebo múzeí sa to väčšinou podarilo. Na ich názory a pomoc som sa mohla vždy spoľahnúť.*

Martu Remiašovú poznajú mnohí ľudia ako človeka pracovitého, vždy zapáleného pre zaujímavú myšlienku, svojou neutíchajúcou aktivitou poháňajúceho vpred a motivujúceho ľudí okolo seba. Je to žena, nepoznajúca prekážky a prekonávajúca aj také, ktoré by iných zlomili. Veríme, že jej múdrosť, dobrota a ľudskosť zostanú ešte dlho pre nás svetlom, za ktorým tak radi ideme.

Pri príležitosti životného jubilea sa ku gratulantom pripája aj kolektív pracovníkov SNM-Múzea Bojnice.

ERIK KLIŽAN

Zdravica kolegovi a priateľovi

Stojím pred náročnou úlohou – vo vymedzenom priestore stručne zhodnotiť dielo a prácu neobyčajne aktívneho, tvorivého a všestranne orientovaného kolegu, múzejníka, vedeckého pracovníka,

organizátora, publicistu a aj výtvarníka PhDr. Jiřího Langera, CSc.

Rodák z Moravy z Adamova od Brna pôvodne chcel byť grafikom, túžil ilustrovať knihy. Po maturite sa však na akadémiu nedostal. Odporučili mu štúdium na strednej výtvarnej škole ako prípravku. Zaradili ho do 3. ročníka novootvoreného odboru výstavníctva u vynikajúceho ak. arch. Fialu a po rokoch ocenil, že mu to dalo vynikajúce základy pre budúcu múzejnú prax. Získal nielen výtvarnú zručnosť, ale aj základy tréningovania vizuálnej pamäti, čo mu veľmi poslúžilo v praxi, pri dokumentácii pamiatok ľudového staviteľstva. Vyštudoval v Prahe históriu, ale zároveň chodil na prednášky a semináre z etnografie. Od študentských čias mu počarila Orava. Cestoval tam pravidelne autostopom a pešo, pomáhal gazdom v robotách s cieľom vyskúšať si to, čo dovtedy nikdy nerobil a porozumieť spôsobu života ľudí. Pritom veľa kreslil a cez kresbu sa naučil pozorovať a uvedomovať si charakteristické znaky a tvary v krajine. Už v r. 1958 praxoval v Oravskom múzeu a diplomovku robil o sociálnom postavení obyvateľov hornej Oravy. Po nástupe do Oravského múzea sa intenzívne venoval dokumentácii ľudového staviteľstva a v spolupráci s pamiatkármi aj zámerom o budovaní múzea v prírode. V r. 1965 stál pri zrode Oravskej galérie, stal sa jej prvým riaditeľom, budovateľom expozície na Slanickom ostrove. Bol organizátorom kladenia základného kameňa budúceho múzea v prírode na Brestovej a vybral preň nielen objekty, ale vypracoval aj zastavovacie štúdie.

S Oravou a Múzeom oravskej dediny nestratil kontakt ani po presídlení do Rožnova pod Radhoštom, kde na podnet vtedajšieho riaditeľa Ing. Bečáka začal budovať skutočné múzeum v prírode, lebo pred tým to bol vlastne záchranný skanzen s kompetenciou pamiatkovej starostlivosti, kde sa odkladali objekty na záchranu. S budovaním múzea sa postupne spájali študijné cesty nielen v rámci bývalého Československa, ale aj do zahraničia. Vďaka kolegiálnym vzťahom, ale aj odborným a výstavným podujatiam sa dostal do mnohých krajín, kde získaval nielen odborné skúsenosti a inšpirácie, ale budoval cenný dokumentačný archív.

Na študijných cestách, často podnikaných aj s manželkou Jarkou, na ktoré

Ing. Juraj Blanár,
*predseda Žilinského
samosprávneho kraja*

Načo sú nám múzeá? Otázka prostá a zároveň veľavravná. Odpoveď na ňu nám dáva samo poslanie múzeí. V kultúrnohistorickom kontexte múzeá zachovávajú to, čo je nám najcennejšie – hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, teda našu vlastnú identitu, náš pôvod, históriu. To všetko sa odráža v ich vedeckovýskumnej a odbornej činnosti, v budovaní zbierkového fondu, ktorý ochraňujú, odborne spracovávajú, reštaurujú, spravujú a prístupujú, v dokumentačnej činnosti, prezentácii stálych a príležitostných expozícií, v odborných podujatiach, edičnej a publikačnej činnosti a pod.

Hoci múzeá v našom kraji majú svoje špecifiká, ich význam je nadregionálny. ŽSK má na svojom území v zriaďovateľskej pôsobnosti štyri múzeá. Každé z nich je tiež špecializovaným múzeom s celoslovenskou pôsobnosťou pre určitú oblasť: Považské múzeum v Žiline pre oblasť drotárstva a dejín dopravy na Slovensku, má tiež krajskú pôsobnosť v rámci múzeí v zriaďovateľskej pôsobnosti ŽSK; Liptovské múzeum v Ružomberku pre oblasť dokumentácie dejín slovenského papiernictva; Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne pre oblasť dokumentácie života Goralov na Slovensku; Kysucké múzeum v Čadci pre oblasť múzejnej dokumentácie vývoja lesných železníc na Slovensku. Navyše sa naše múzeá môžu popýšiť takými skvostami, ako je drotárska expozícia Považského múzea v Žiline – jediná svojho druhu na svete, európsky unikát Kysuckého múzea v Čadci – národná kultúrna pamiatka Historická lesná úvratová železnica, národnými kultúrnymi pamiatkami hrad Strečno, Oravský hrad alebo archeoskanzen Liptovská Mara-Havránok. Múzeá nám majú skutočne čo ponúknuť, či sú to starobylé hrady, zámky, kaštiele, kostolíky, skanzeny, s ich osobitou atmosférou a vzácnymi expozíciami... Všetkým odporúčam navštíviť tie v našom kraji, kam vás srdečne pozývam.

JUDr. Zdenko Trebuľa,
*predseda Košického
samosprávneho kraja*

Odpoveďou môže byť myšlienka čínskeho filozofa Konfucia: Povedz

mi, aká bola tvoja minulosť a ja ti poviem, aká bude tvoja budúcnosť. Je prirodzeným záujmom každej generácie pýtať sa dedov na ich život. Pribúdajúce roky spomienok sa zhmotňujú do predmetov, spisov, artefaktov a našou povinnosťou je uchovať ich aj pre deti našich detí. Odkaz predkov je inšpirujúci. Nemali by sme sa nikdy vzdáť jedinečnej možnosti kráčať po stopách minulosti, obdivovať hrdosť, odhodlanosť, zručnosť, vynachádzavosť a pracovitnosť našich predkov, ktorú nám prostredníctvom tisícok exponátov ponúkajú múzeá.

Naša krajina je malá, no s veľkým bohatstvom. Krásna príroda, historické mestá, jedinečné architektonické skvosty, technické pamiatky. To všetko je obrovský potenciál pre rozvoj cestovného ruchu. Neoddeliteľnú súčasť tvoria expozície našich múzeí. V pôsobnosti Košického samosprávneho kraja (KSK) je päť múzeí a dve galérie, a v nich takmer 840 tisíc zbierkových predmetov. Máme spracovanú analýzu stavu zbierkového fondu našich múzeí a galérií, priestorov depozitárov a ich technického vybavenia, podmienok organizácií pre konzervátorskú a reštaurátorskú činnosť. Poznáme rezervy a vieme, že medzi naše hlavné úlohy patrí v rámci možností regionálnej samosprávy zlepšovať podmienky, v ktorých tieto inštitúcie pracujú. Jedným z riešení je napr. zriadenie centrálného krajského pracoviska, kde by sa reštaurovali zbierkové predmety pre všetky fondové inštitúcie v našej zriaďovateľskej pôsobnosti.

Všetko sa odvíja od peňazí, ktorých v tejto sfére nikdy niet dost. Musíme v prvom rade dôsledne analyzovať využívanie všetkých našich nehnuteľností a racionalizovať ich správu a prevádzku. Na druhej strane podporujeme iniciatívy na získanie mimorozpočtových zdrojov, vrátane financií z európskych fondov. Východoslovenské múzeum v Košiciach sa napr. snaží získať prostriedky z fondov na rekonštrukciu v Miklušovej väznici a dobudovanie celého areálu Katovej bašty s využitím kazemát. Uzavretý areál s prírodným javiskom poskytuje priestor na mnoho kultúrnych a spoločenských aktivít, ktoré zatriktívňujú pohľad na takú inštitúciu, akou je múzeum. Projekt dobudovania podkrovia v účelovej historickej budove múzea dáva zasa perspektívu čo najefektívnejšieho

minul takmer celé rodinné úspory chcel dostať odpovede na otázky o zhodných a rozdielnych prvkoch architektúry, ktoré nenašiel v žiadnej odbornej literatúre. Odborné spracovania zvyčajne nazerali na túto problematiku v hraniciach vlastnej krajiny a z hľadiska znakov typických pre určité etnikum alebo región. Vždy sa snažil poznané javy zaradiť historicky a sociálne, a tak sa mu mozaika foriem začala stále viac javiť nie podľa krajín a etník, ale skôr podľa uplatnených nárokov na spôsob života vo väčších častiach Európy. Rovnako pochopil, ako múzeá v prírode umožňujú poznať hodnotové orientácie a nároky na život v cudzích krajinách a porozumieť tak túžbam, záujmom alebo obmedzeniam ich obyvateľov.

Dospel k presvedčeniu, že úlohou etnológov je interpretovať ľudovú kultúru v širších interetnických súvislostiach. Sám považuje svoje práce za napísané „horúcou ihlou“. Podľa neho by si vyžadovali viac bádateľského úsilia, čerpania z viacerých prameňov. Vysvetľuje to skutočnosťou, že žil na vidieku mimo centrálnej inštitúcie s veľkou odbornou knižnicou. Jeho zamestnanie nie vždy korešpondovalo s tematikou na ktorej pracoval. Pri koncipovaní štúdií vždy mal na pamäti nutnosť dostupnou formou zverejniť hoci aj hypotézy, aby to neskôr mohli rozpracovať kolegovia pracujúci vo vedeckých inštitúciách s lepšími podmienkami na vedeckú prácu.

V roku 1996 odišiel do dôchodku, ale nie preto, aby bol ako sa hovorí „na zaslúženom odpočinku“, ale aby konečne mal možnosť ukončiť aspoň niečo z veľkých tém, ktoré započal a v zamestnaní sa im nemohol venovať. A tak začalo obdobie písania projektov, zháňania prostriedkov a tvrdej práce.

Časť z vytýčených cieľov sa mu už podarilo naplniť – napríklad v knihe interpretujúcej ľudovú architektúru a bývanie v Západných Karpatoch a na pomedzí Moravy, Sliezska, Poľska a Slovenska. Ďalšou je kniha o európskych múzeách v prírode a kniha pripravená na vydanie – Syntéza o ľudovej architektúre v Karpatoch. Teraz pracuje na téme, začatej ešte v r. 1968 – drevené kostoly, samozrejme už v európskom meradle.

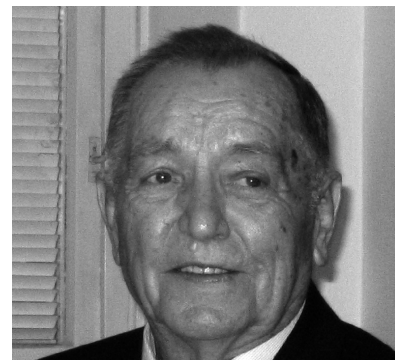
Má však aj témy, ktoré sa mu doteraz nepodarilo naplniť tak, ako by si to predstavoval, napríklad oravská kamenená plastika, ktorú považuje za európsky fenomén vysokej kvality. Už ako dôchodca pred dvoma rokmi zorganizoval medzinárodné slovensko – poľské kolokvium skupiny zainteresovaných odborníkov. Na rozdiel od poľskej strany sa na

Slovensku doteraz nepodarilo vtedy dohodované záchranne aktivity vykonať.

V úvodných vetách som hovorila o Jurajovi Langrovi ako o vynikajúcom odborníkovi. Na záver ho chcem priblížiť ako kolegu, priateľa, vždy odhodlaného nezištne ľudsky a odborne pomôcť. Jura – ako mu hovoria kolegovia z múzeí a skanzenov na Slovensku je výborným poradcom pri tvorbe koncepcií dobudovania mnohých múzeí v prírode v rámci Slovenska. Nie je to len jeho Múzeum oravskej dediny, ktoré mu je bližšie, ako múzeum v Rožnove, kde strávil druhú polovicu svojho aktívneho pracovného života. Je to aj Múzeum liptovskej dediny v Pribyline, pre ktoré nielen v mladosti vyberal objekty, ale vypracoval aj viaceré štúdiá. Spolupracoval aj s Lubovnianskym múzeom v Starej Lubovni a v poslednom období veľa času a tvorivej energie vložil do štúdií pre Múzeum slovenskej dediny v Martine.

Okrem odbornej erudovanosti si predovšetkým vážim jeho zanietenosť, nadšenie pre prácu, ktorú práve robí a vytrvalosť. Jeho dielo možno prirovnať k akejsi pyramíde budovanej postupne po tehličkách, namáhavou cestou, zdolávajúc väčšie či menšie prekážky.

IVETA ZUSKINOVÁ

K nedožitým osemdesiatinám
RNDr. Ján Brteka

SNM-Múzeum Bojnice v roku 2005 pri príležitosti 55. výročia svojho založenia uskutočnilo vzácne a jedinečné stretnutie jeho súčasných i minulých pracovníkov. Jeho význam umocnila o pár týždňov smutná správa. Z radov slovenských múzejníkov odišiel RNDr. Ján Brtek.

Narodil sa 18. septembra 1926 v Trnave. Tu študoval i na gymnáziu, maturoval v Bratislave (1947). Prihlásil sa na Prírodovedeckú fakultu vtedajšej Slovenskej univerzity, odbor biológia,

špecializácia zoológie. Štúdium ukončil obhajobou dizertačnej práce – Fauna československého úseku Dunaja a získal doktorát prírodných vied (1951). Už počas štúdia bol od r. 1949 zamestnaný v Zoológickom ústave PF UK a externe viedol prednášky z hydrobiológie.

Od 1. 9. 1955 prešiel pracovať do múzea v Bojniciach. Ako odborný pracovník – zoológ. V mladom, budujúcom sa múzeu stála pred ním neľahká úloha – zoológický vedecký výskum vtedajšieho Nitrianskeho kraja, budovanie študijných i výstavných zbierok a publikovanie. Nezlakol sa. Postupne prechádzal rôznym funkčným zaradením, pracoval ako kustód zoológického oddelenia (1955), vedúci prírodovedného oddelenia (1959), zároveň zástupca riaditeľa múzea (1965) a r. 1969 sa stal samostatným odborným pracovníkom.

V bojnicksom múzeu sa venoval regionálnemu zoológickému výskumu horného Ponitria. Vďaka jeho vlastným výskumom i aktívnemu organizovaniu výskumov zo zoologickej oblasti patrí dnes horná Nitra, predtým neznáma, k najlepšie preskúmaným územiám. Aj preto mohol zo svojich bohatých výsledkov spracovať fundované zoológické prehľady o miestnej faune vo viacerých odborných a popularizačných prácach a miestnych monografiách. Tieto sú aj po rokoch dobrým základom pre súčasných bádateľov v oblasti ochrany prírody.

Svojmu vednému odboru venoval prakticky všetok pracovný i voľný čas. Usilovnou prácou sa vypracoval na významného odborníka najmä v hydrobiológii, taxonómii a ekológii kôrovcov, kde svoje poznatky využil pri organizovaní a spracovaní ich faunistického, ekologického a taxonomického výskumu. Napokon už čiastkové výsledky štátnej vedeckej úlohy *Crustacea Slovenska*, ktorú viedol, dostali vysoké ohodnotenie.

Niektoré skupiny kôrovcov spracovával tiež v rámci celého sveta (*Anostraca*), i v rámci palearktckej oblasti (*Calanoida*, *Conchostraca* a *Notostraca*). Pri skúmaní týchto skupín nadobudol značné vedomosti, ktorými sa vypracoval na uznávaného odborníka. Aj preto viacerí odborní pracovníci i ústavy z celého sveta zasielali Dr. Brtekovi zbierky uvedených taxonomických skupín na spracovanie. O jeho fundovanosti svedčí žiadosť redakčnej rady celosvetového katalógu *Crustaceorum Catalogus* o spracovanie *Anostrak*, ako aj prosba pracovníkov zoológického oddelenia Nemzeti Múzea v Budapešti o spoluprácu pri zrevizovaní bohatých zbierok *Phyllopodia*.

Na základe vlastných výskumov a spolupráce s významnými zoológmi vybudoval v bojnicksom múzeu reprezentatívnu zbierku *Anostrak*, ktorá sa stala známou a vyhľadávanou odbornou verejnosťou.

Vo svojej práci dosahoval veľmi dobré výsledky. Riešil niekoľko štátnych vedecko-výskumných úloh, zostavil časť triednika pre múzea, aj dnes podstatnou mierou pomáhajúci pri evidencii zbierok a ich strojom spracovaní. V oblasti špecifického výskumu *Anostrak* určil šesť nových čeladií a podčeladií, päť nových rodov a podrodov a 15 nových druhov živočíchov. Jeho menom iní autori pomenovali dva novopopísané živočích – z nich *Herpetocypris brteki* nájdený priamo v Bojniciach. Výsledky výskumnej činnosti publikoval vo viacerých domácich a zahraničných časopisoch a uverejnil vyše 50 odborných prác, článkov, štúdií ap. Udržoval dlhodobé pracovné kontakty so zoológmi doma i v zahraničí. Výsledky svojej práce prezentoval tiež nespočetnými, hojne navštevovanými popularizačnými prednáškami o prírode a jej ochrane.

Dr. Brtek aktívne pracoval vo viacerých odborných a spoločenských funkciách v Prírodovednej komisii ÚSMAGU v Bratislave, Výbore Slovenskej zoologickej spoločnosti pri SAV v Bratislave a Národnom výbore ICOM pri UNESCO. Bol aj členom vedeckej rady Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici a redakčného rád viacerých múzejných zborníkov. V regióne svojho pôsobiska – na hornej Nitre – pôsobil ako okresný konzervátor, člen okresnej Komisie pre životné prostredie a Výboru Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny v Prievidzi. Za svoju múzejnú, výskumnú činnosť a angažovanosť za ochranu prírody bol Dr. Brtek niekoľkokrát vyznamenaný, okrem iného titulom Zaslúžilý pracovník kultúry (1983).

Po 30-ročnej práci v bojnicksom múzeu odišiel RNDr. Ján Brtek do novovytvoreného Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi, kde pracoval až do odchodu na zaslúžený odpočinok. V kolektíve spolupracovníkov bol obľúbený a známy ako neúnavný, vždy ochotný a iniciatívny pri akejkoľvek práci. Vďaka všeobecným znalostiam pomáhal a radil aj spolupracovníkom iných vedných odborov. Po odchode na odpočinok naďalej pracoval a venoval sa odboru. Neľútostný osud ho 23. októbra 2005 z našich radov vytrhol. Napriek tomu navždy ostane zapísaný v našich myšliach i vo vážených vedeckých kruhoch.

ERIK KLIŽAN

využitia existujúcich vlastných priestorových možností. V plánoch je aj ambiciózný projekt prepojenia múzea a knižnice, vďaka ktorému by v centre mesta vznikol nový „Ostrov kultúry“. Na krajskej samospráve je, aby pomohla so získaním vstupného kapitálu, ktorý prinesie efekt v ďalších rokoch.

Napriek tomu, že všetko sa odvíja od financií, snažíme sa podporovať manažmenty múzei a galérií, aby čo najviac zatriaktívili ich prezentáciu, aby zavádzali moderné postupy, čo najviac využívali novú techniku a jej možnosti, aby sa čo najviac priblížili vnímaniu mladej generácie. Cestu vidíme aj v úspešnej partnerskej spolupráci s kultúrnymi inštitúciami. Najmä medzi susednými krajinami a partnerskými regiónmi funguje výmena výstav výtvarného umenia, národopisu a histórie a má úspech aj u publika. Riaditelia inštitúcií musia hľadať nové marketingové možnosti, zaviesť systém permanentných vstupeniek združujúcich viac druhov služieb, prilákať rôzne skupiny prostredníctvom rôznych výhod a zliav. Pripravovať čo najviac interaktívnych výstav, popularizovať múzejnú činnosť. Jednoducho tak, ako je to vo svete bežné, aj naše múzea a galérie sa musia stať živými kultúrnymi inštitúciami a nie zatuchnutými priestormi, kde na exponáty iba sadá prach. Dnešná mladá generácia je naučená vstrebávať veľké množstvo informácií, musia však prichádzať v primeranom obale a pomocou moderných prostriedkov, aby bol o ne záujem.

Múzejníctvo nesmie ustrnúť, musí držať krok s trendmi súčasnosti. Aj preto si vážim kreativitu našich odborníkov, ktorí vedia aj v rámci jestvujúcich finančných možností pripravovať zaujímavé projekty. Tematické výstavy robí pútavo zvolená forma prezentácie atraktívnejšími a lákavejšími.

Rozvoj cestovného ruchu je pre náš kraj veľmi dôležitý. Stojíme o to, aby k nám prichádzalo viac zahraničných návštevníkov. V koncepcii však považujeme za kľúčovú aj domácu klientelu. Máme záujem, aby aj naši občania objavovali to, čím je obdarená naša domovina. Múzea a galérie ponúkajú jedinečné zážitky. Načo sú nám múzea? Aby sme vedeli kto sme, čo všetko sme už na tejto zemi prežili a na čo môžeme byť právom hrdí.

M Ú Z E U M

4/2006 ROČNÍK LII

Metodický, študijný a informačný materiál
pre pracovníkov múzeí a galérií

*Guidance, information and study review
for museum and art gallery workers*

Vychádza štvrtročne s finančným príspevkom
Ministerstva kultúry SR

*Quarterly review, published with financial support
of the Ministry of Culture of the Slovak Republic*

Vydáva Slovenské národné múzeum
a Zväz múzeí na Slovensku

*Edited by the Slovak National Museum
and the Museum Association in Slovakia*

Redakcia a administrácia**Correspondence and Subscription Address**

Slovenské národné múzeum, Časopis MÚZEUM
Žižkova 18, P.O. Box 13, 810 06 Bratislava 16
Telefón: + 421 2 592 072 19
e-mail: public@snm.sk, poduselova@snm.sk
chorvathova@snm.sk

Redakčná rada – Editorial Board

PhDr. Marianna Janoštinová, PhDr. Marta Janovíková, RNDr. Ján Kautman, PhDr. Eva Králiková
PhDr. Eva Luptáková, PhDr. Gabriela Podušelová,
PhDr. Róbert Pollák, Mgr. Branislav Rezník, RNDr.
Eva Sitášová, Ph.D., PhDr. Jarmila Strelková, CSC.
PhDr. Katarína Tomčíková, PhDr. Iveta Zuskinová

Zodpovedný redaktor – Editor-in-Chief

PhDr. Gabriela Podušelová

Výkonná redaktorka – Managing Editor

PhDr. Lubica Chorváthová

**Grafická úprava a sadzba – Design
and Typesetting/Layout**

Clara Design Studio

Tajomníčka redakcie – Assistant of Editor

Gizela Bendeová

Tlač – Printed by

Tlačiareň TYPOCOL, Prievozská 38, 827 16 Bratislava

Cena 1 čísla: 40,- Sk

Ročné predplatné: 160,- Sk + poštovné

Yearly Subscription: 160,- Sk + Postal Fee

Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Registračné číslo: MK SR 1739/75

ISSN 0027-5263

© Slovenské národné múzeum, Bratislava

© The Slovak National Museum Bratislava

Autorské práva vyhradené. Rozmnožovanie textu,
fotografií, peroviek a hocikákových údajov v elektro-
nickej podobe len s predchádzajúcim písomným
súhlasom vydavateľa.

Na 1. strane obálky – Front Cover:

Budova Šarišskej galérie v Prešove
na Hlavnej ul. 51. K čl. M. Hrebíčkovej
na s. 14–17.

*Building of the Šariš Gallery on Prešov's
Main Street No. 51, accompanying
the article of M. Hrebíčková on pp. 14–17.*

Na 4. strane obálky – Back Cover:

Jozef Bendík, V kostole, 1933,
olej na plátne, 34x27 cm.
K čl. M. Hrebíčkovej na s. 14–17.

*Jozef Bendík, In Church, 1933,
oil on canvas, 34x27 cm, accompanying
the article of M. Hrebíčková on pp. 14–17.*

**ODBORNÉ MÚZEJNÉ ČINNOSTI
PROFESSIONAL MUSEUM ACTIVITIES**

1

Klaudia Buganová: Púťové predmety
v zbierkovom fonde Východoslovenského
múzea v Košiciach

*Klaudia Buganová: Pilgrimage artifacts
in the collection of the Museum
of Eastern Slovakia*

7

Jozef Petrík – Ludmila Moravčíková:
Stanovenie síry v múzejných artefaktoch

*Jozef Petrík – Ludmila Moravčíková: Content
of sulphur in museum artefacts*

**DIGITALIZÁCIA MÚZEJNÝCH ZBIEROK
DIGITALIZATION OF MUSEUM COLLECTIONS**

11

Ján Jurkovič: Outsourcing?

12

Ján Jurkovič: Na čo je dobrý
konceptuálny referenčný model?

*Ján Jurkovič: What is Conceptual Reference
Model good for?*

Z HISTÓRIE • FROM THE HISTORY

14

Marta Hrebíčková: Šarišská galéria
v Prešove

Marta Hrebíčková: The Šariš Gallery in Prešov

17

Mária Kotorová-Jenčová: Tridsať rokov
Vlastivedného múzea v Hanušovciach
nad Topľou

*Mária Kotorová-Jenčová: Thirty years existence
of the Regional Museum in Hanušovce
nad Topľou*

ROZHLADY • SURVEY

20

Ján Kautman: Oceánografické múzeum
v Monaku

*Ján Kautman: The Museum of
Oceanography in Monaco*

**NOVÉ EXPOZÍCIE
NEW PERMANENT EXPOSITIONS**

21

Andrea Paráčová: Meštianstvo Kysúc
v radoľskom kaštieli

*Andrea Paráčová: The Kysuce Burgher
History in the Radoľa Manor*

VÝSTAVY • EXPOSITIONS

25

Daniela Dvořáková: Návrat kráľa a cisára

26

Anna Papiežová: Výstavy Šarišskej galérie
v Prešove

27

Barbora Pekáriková: Siedmy ročník
Medzinárodného sklárskeho sympózia
v Lednických Rovniach

28

Marián Mrva: Slovenské drotárstvo
v Maďarsku

30

Alojz Kontrík: Rodinné zvykoslovie
na Kysuciach

31

Marta Janovíková: Bratislavský umelecký
spolok 1885–1945

32

Eva Králiková: Na okraj výstavnej činnosti

34

Z výstavnej činnosti múzeí a galérií

INFORMÁCIE • INFORMATION

35

Mária Jagnešáková-Michal Čajka: Obnova
Kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade

38

Beata Husová: Múzeum mesta Bratislavy
– nová cesta komunikácie

39

Gabriela Podušelová: Komplexný program
vzdelávania pracovníkov múzeí

40

Výročné ceny časopisu Pamiatky a múzeá
za rok 2005

ANKETA • PUBLIC INQUIRY

41 – 47

Načo sú nám múzeá?

Z LITERATÚRY • BOOK REVIEWS

41

Elena Machajdíkova: Príručka ku genealo-
gickému výskumu na Slovensku
a v slovackikálnom zahraničí

42

Iveta Zuskinová: J. Langer, Evropská muzea
v přírodě

43

Vladimír Michalička: Akademické insígnie
a slávnostné obrady na Univerzite
Komenského v Bratislave

PERSONÁLIE • PERSONAL DATA

44

Gratulujeme...

44

Erik Kližan: Jubileum
PhDr. Marty Remiašovej

45

Iveta Zuskinová: Zdravica kolegovi a priateľovi

46

Erik Kližan: K nedožitém osemdesiatinám
RNDr. Jána Brteka